

Y Pwyllgor Cymunedau, Cydraddoldeb a Llywodraeth Leol

Lleoliad:
Ystafell Bwyllgora 2 - Y Senedd

Dyddiad:
Dydd Iau, 29 Medi 2011

Amser:
09:30

Cynulliad
Cenedlaethol
Cymru

National
Assembly for
Wales

I gael rhagor o wybodaeth, cysylltwch a:

Marc Wyn Jones
Clerc y Pwyllgor
029 2089 8505
Communities.Equality&LocalGovComm@wales.gov.uk

Agenda

---

1. Cyflwyniad ac ymddiheuriadau

2. Aflonyddu ar sail anabledd - casglu tystiolaeth (Tudalennau 1 - 21)

Anabledd Cymru ac Anabledd Dysgu Cymru (09.30 - 10.10)

CELG(4)-03-11 (p1)

CELG(4)-03-11 (p2)

- Rhian Davies, Prif Weithredwr, Anabledd Cymru
- Miranda French, Rheolwr Polisi a Materion Cyhoeddus, Anabledd Cymru
- Jim Crowe, Cyfarwyddwr, Anabledd Dysgu Cymru
- Karen Warner, Rheolwr Gwasanaethau Gwybodaeth, Anabledd Dysgu Cymru

Egwyl (10.10 - 10.20)

Cymru Ddiogelach (10.20 - 11.00)

CELG(4)-03-11 (p3)

- Mark Williams, Cydgysylltydd er Atal Troseddau Casineb
- Bernie Bowen-Thomson, Dirprwy Brif Weithredwr

Cymdeithas Llywodraeth Leol Cymru (11.00 - 11.40)

CELG(4)-03-11 (p4)

- Naomi Alleyne, Cyfarwyddwr Materion Cydraddoldeb a Chyfiawnder Cymdeithasol

- David Morgan, Swyddog Polisi (Cydraddoldeb)

3. Cynnig o dan Reol Sefydlog 17.42 i benderfynu gwahardd y cyhoedd o weddill y cyfarfod

4. Penderfyniad i sefydlu Grwp Gorchwyl a Gorffen i ystyried y rhagolygon ar gyfer y cyfryngau yng Nghymru (11.40 - 11.50)
(Tudalennau 22 - 35)

5. Blaenrhaglen Gwaith (11.50 - 12.00) (Tudalennau 36 - 43)

6. Papurau i'w Nodi (Tudalennau 44 - 136)

Adroddiad y Comisiwn Cydraddoldeb a Hawliau Dynol – Pa mor deg yw Cymru?
CELG(4)-03-11 (p5)

Race Equality First - Adroddiad o Ddigwyddiad ar y System Cyfiawnder Troseddol
CELG(4)-03-11 (p6)

Race Equality First – Adroddiad o Ddigwyddiad ar Drosedd Casineb a Gwaith Aml-
asiantaethol (MARAC)
CELG(4)-03-11 (p7)

Communities, Equality and Local Government Committee

CELG(4)-03-11 : Paper 1

Disability Wales/Anabledd Cymru

Disability Related Harassment

Introduction

Disability Wales (DW) is the national association of Disabled People's Organisations striving for the rights, equality and independence of all disabled people. DW's core role is to represent the views of its members to Government with the aim of informing and influencing policy.

Article 16 of the UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities concerns freedom from exploitation, violence and abuse. In recent years DW has run successful campaigns on access to the High Street (Streets Ahead) and Independent Living which has contributed towards the creation of accessible built environments and the opportunity for disabled people to participate fully in the community. Yet if disabled people are fearful of stepping outside their front door or avoid certain places or limit their lifestyle then as well as being a breach of Article 16 Disability Hate Crime and Harassment undermines progress made elsewhere in securing the rights and equality of disabled people.

Consequently DW has prioritised work to raise awareness of and tackle Disability Hate Crime and in doing so forged partnerships with the Police Services in Wales and other voluntary sector agencies as well as contributing to a high profile for the issue in the media.

The Police

Over the last two years DW has been working in partnership with the Police Services in Wales to address Disability Hate Crime at a national and strategic level. At the launch of the national online Hate Crime Reporting Centre in 2009 it was acknowledged that there was arguably less understanding of and emphasis on hate crimes related to disability compared with race and homophobia. DW met with South Wales Police acting on behalf of the ACPO Equality and Diversity Forum to consider how this could be addressed. It was agreed to hold a national joint seminar bringing together representatives of all Police Services in Wales, Disability Organisations and other relevant agencies which for the first time would discuss Disability Hate Crime at a Wales level.

This initiative was then given added urgency when in September 2009 the Inquest into the deaths of Fiona Pilkington and Francessca Hardwick drew national attention to the existence of Disability Hate Crime and the failure on

the part of several agencies working with the family to recognise and respond to it.

The national joint seminars were held in February and June 2010 respectively, both of which were very well attended and from which a Report and Action Plan was produced. Key findings from the Seminars included the need to clarify what is meant by Disability Hate Crime and how to recognise it; accessibility of information on how to report DHC; Disability Equality Training for Police Officers and other relevant staff; support for victims; the need for joined up working between agencies including sharing information; and greater co-ordination between disability organisations concerning their own work on the subject.

In November DW co-organised a conference with South Wales Police at which more than 150 participants heard presentations from the Chief Constable Mr Peter Vaughan, the Assistant Chief Constable from Leicestershire Constabulary on lessons learned from the Pilkington Inquest, Welsh Government, the Home Office, Crown Prosecution Service, Equality and Human Rights Commission and Safer Wales.

It was regarded by many as an 'inspiring' and 'thought provoking' event with some recognising for the first time that their experiences or that of family or neighbours was in fact Disability Hate Crime. For Police Officers present it also helped break down barriers of understanding and paved the way to tackling the issue at a very local policing level.

DW gave a presentation to the ACPO Diversity and Equality Forum in April 2011 to report on the joint activities undertaken and discuss progress with the Action Plan. Particular achievements noted included the formation of the Disability Hate Crime Action Group, development of mini Hate Crime Reporting Centres and the incorporation of the Social Model of Disability into officer training. It was agreed to circulate an updated Action Plan to all participants who attended the National Seminars.

The Media

DW contributed extensively to the BBC Wales *Week In, Week Out* programme broadcast in January 2010 on Disability Hate Crime: *Why do you hate me?* It gathered case studies from individuals, one of which was featured on the programme and put the BBC in contact with Simon Green, Chairperson of a member organisation Bridgend Coalition of Disabled People who subsequently presented it.

Following the programme DW received a number of calls from viewers who had themselves experienced Disability Hate Crime which it passed on to relevant police services.

The programme was repeated later in the year on *Panorama* and DW has since commented on the issue in both broadcast and print media in Wales. While the Media has an important role to play in highlighting instances of Disability Hate Crime, DW is increasingly concerned that its reporting of

stories about disability benefits claimants could escalate hostility particularly through using terms like ‘scroungers’, ‘workshy’ and ‘layabouts’. In a time of cut backs in the Welfare State, those who continue to receive benefits and services could find themselves a target for harassment.

The Voluntary Sector

The Joint Seminars with the Police engaged with representatives of many national disability organisations in Wales as well as those with an interest in criminal justice issues such as Safer Wales and Victim Support. A number of organisations such as Scope and Mencap were working on their own initiatives as part of a UK wide approach whereas others like Learning Disability Wales were supporting member groups such as Torfaen People First who in partnership with Gwent Police produced a Training DVD on Disability Hate Crime.

At a meeting between DW and Safer Wales it was agreed to explore the potential for bringing together these organisations on a regular and structured basis to share information, work jointly on new initiatives, and act as a lobby group to ensure that tackling Disability Hate Crime remains high on the agenda of public bodies. This idea was well supported and the Disability Hate Crime Action Group was formed earlier in 2011. It meets quarterly and its first priority is to ensure that disability organisations themselves understand and recognise Disability Hate Crime and encourage disabled people to report it. A Facebook page has been set up to provide an online forum to share information. Representatives from the Police and EHRC also attend meetings ensuring effective communication and the sharing of intelligence.

The EHRC Inquiry into Disability Related Harassment

DW provided written evidence to the Inquiry and participated in Round Table meetings drawing on its work with the Police and other organisations together with its knowledge of DRH from individuals who contacted it with their experiences of Hate Crime.

The Inquiry findings echo DW’s view that Disability Hate Crime is little understood amongst disabled people themselves or the organisations that work with them and that there is indeed a ‘culture of disbelief’. DW supports the recommendations and particularly the levers for change identified in Wales. It recognises the potential of the new Equality Duties in taking a strategic approach to addressing the issue and the role of Multi Agency Risk Assessment Conferences which have proved so effective in tackling Domestic Abuse.

DW recognises the logic of linking measures concerning Disability Related Harassment to Welsh Government proposals regarding safeguarding as highlighted in *Sustainable Social Services: a Framework for Action*. It is concerned however that in taking a *safeguarding* approach the Welsh Government does not perpetuate notions that disabled people are inherently vulnerable and in need of protection. DW fears that this could result in

measures that limit independence while leaving hostile attitudes unchallenged and criminal behaviour unprosecuted.

DW believes that the DRH Inquiry Report will enable all concerned to build on and progress work with Disability Hate Crime undertaken in Wales over the last two years. As well as providing evidence of the scale of the problem the Report and its recommendations will enable organisations like DW to hold public bodies to account regarding their actions to address the systemic failures identified.

Further Information

Further information about DW's work on Disability Hate Crime including details of the Action Group can be found at: www.disabilitywales.org

Communities, Equality and Local Government Committee

CELG(4)-03-11 : Paper 2

Evidence on disability related harassment for the Communities, Equality and Local Government Committee on 29 September 2011

Learning Disability Wales is the umbrella body for over 120 voluntary organisations in Wales active in supporting children and adults with learning disabilities and their family carers. Our members include organisations large and small who provide services, advocacy organisations, parent carer groups and generic organisations.

Our interest and work to date includes:

- Partnership project with Caerphilly Social Services and 3 other voluntary organisations to produce an **interactive DVD called Abuse: Tell Someone**. A DVD for people with learning disabilities to help them understand their rights and what abuse is and what to do if it happens. 3,000 copies given out to people with learning disabilities across Wales. Funded by Welsh Government.
- **Member of Welsh Government's Protection of Vulnerable Adults Project Board.**
- **Information Service** through a magazine and newsletter and e-news service that regularly covers articles, news, good practice, statistics, and events on disability related harassment. This service goes to 450 people in Wales including local authorities and voluntary sector organisations.
- **Member of EHRC Disability Harassment Inquiry UK Advisory Group** representing Welsh interests.
- **Presentation on raising awareness on disability hate crime for people with learning disabilities** to Tai Pawb (Equality in Housing) stressing need for housing providers to have policies and procedures around recognising and reporting hate crime
- **Partnership working:** Participation in joint seminars called 'Disability Consultation and Involvement Forums' organised by Disability Wales and the Police in 2010. This led to the formation of Disability Hate Crime Action Group Cymru. The group is monitoring and contributing to the implementation of an Action Plan that came out of the involvement forums.
- Production of **Easy Read Reporting Form** on behalf of Safer Wales

- Production of **Easy Read Wales Policy and Procedures for the protection of vulnerable adults from abuse** (in production)

1. Awareness Raising for people with learning disabilities

Research has shown that people with learning disabilities often accept disability hate crime as part of their everyday life or mistake it for 'anti social behaviour' or bullying and do not recognise it as a crime.

People with learning disabilities are often unaware of their rights. There are so many words to encompass disability hate crime. For people with learning disabilities they can be very confusing such as bullying, harassment, abuse, domestic abuse, robbery, theft, anti social behaviour etc.

People with learning disabilities often are victims of 'mate crime'. This is when someone poses as their friend and then exploits them.

People need more help in understanding what disability hate crime is and what to do about it.

What works?

- 1. Torfaen People First** produced a DVD, workbook and easy read leaflet. This training package is called 'Talk about it' has enabled people to talk about their experiences and understand what disability hate crime is. The training also encouraged people to have the confidence to report it. Members received training on using the True Vision Hate Crime Reporting Pack (this is an easy read reporting form which is only being used in some Police authorities). Funded by the Home Office.
- 2. Crown Prosecution Service** have produced a useful Easy Read guide 'Supporting Victims and Witnesses' Easy Read 2009.

Recommendation 1: The Committee encourages the 4 Police Authorities in Wales to fund the 'Talk About it' Training resource so that every People First or self advocacy group can use it in Wales to train people with learning disabilities, the Police and staff.

2. Awareness raising for public authorities

What works?

1. **The Talk About training pack** also includes training of local Police to raise awareness of how hate crimes can escalate from small incidents and turn into more serious crimes. The pack has been used to train support workers to consider how they can support victims.
2. **Learning Disability Wales**, in partnership with All Wales People First and All Wales Forum of Parents and Carers and Mencap Cymru are currently undertaking **learning disability awareness training for frontline staff in housing and leisure services and staff within the criminal justice system**. Funded by Welsh Government. Training is being delivered across each local authority area by people with learning disabilities and parents/carers. The aim of the training, as well as raising awareness of the rights and needs of people with learning disabilities and their families is to assist local authorities to improve practice by producing action plans under their responsibilities under the Equality Act.
3. **Bridgend People First**: People with learning disabilities designed hate crime materials which they used to raise awareness in schools. Also they did a question time session with a magistrate, South Wales Police and adult protection committee
4. **England**: Blackpool Advocacy supported a group of service users to participate in a project to tackle Hate Crime. The service users worked with a group of young people to make a DVD that is used in **local schools to raise awareness amongst non disabled young people** of the effects of apparently low level incidents. It is hoped that this will influence the attitudes of young people as they grow into adulthood and encounter people with different levels of ability in their daily lives.

This work supports EHRC Disability Harassment Inquiry:

recommendation number 3. 'the criminal justice system is more accessible and responsive to victims and disabled people and provides effective support to them'

recommendation 6 'all frontline staff who may be required to recognise and respond to issues of disability related harassment have received proper training.

Wales summary recommendation 2: the new equality duties should be used to prioritise tackling disability harassment.

Recommendation 2: Committee to encourage public authorities to fund learning disability awareness training for their staff. Learning Disability Wales to co-ordinate the training using the successful model above by sub-contracting the delivery to

local groups of people with learning disabilities and parents/carers. This training could include other sectors such as health and transport.

Recommendation 3: Similar DVD resource made by Blackpool Advocacy to be commissioned to raise awareness of hate crimes in mainstream schools targeted at non disabled children to be produced and made available across Wales.

Recommendation 4: Develop a media campaign across transport operators to include posters on public transport with ability to phone or text to report a disability hate crime.

3. Reporting

There are barriers to reporting and recording harassment across all sectors.

For people with learning disabilities they are not sure it is a crime at all, they don't know who to tell, they may think the Police won't treat it seriously, reporting forms use difficult words and language. Also they fear if they go to the Police the criminals will target them even more.

What works?

1. The Torfaen People First **Talk About it** Project resulted in setting up of **3rd party reporting centres** in places where people went in their daily lives such as the day centre or leisure club. This resulted in a dramatic rise in reporting levels.
2. **Learning Disability Wales** produced an **Easy Read Reporting Form for the 3rd Party reporting centre 'Safer Wales'**. The form 'Tell Us' is for people with learning disabilities and is written in an easy to read and understand language with photosymbols.
3. **Easy Read form for tenants** of First Choice Housing Association 'Hate Crime Policy and Procedure'.
4. Mencap Cymru and Safer Wales: Use of **Freephone learning disability helpline** to report disability hate crime. Link to this on some Police authority websites.

Recommendation 5: Committee to encourage all Police Authorities to have a consistent approach to reporting for people with learning disabilities using the Easy Read reporting form '*True Vision Hate Crime Reporting Pack*' (used in some Police authorities in Wales and widely in England). This is available under http://www.report-it.org.uk/files/disability_hate_crime_book_low.pdf.

Recommendation 6: Committee to encourage Police Authorities to produce '*True Vision Hate Crime Easy Read Reporting Pack*' in Welsh.

Recommendation 7: Committee to recommend that more 3rd party reporting centres to be set up where people with learning disabilities go in their daily lives, based on the successful model of the 'Talk About it' Project.

Introduction of legislation in Wales around safeguarding

We support the EHRC Inquiry Wales recommendation 'a human rights based approach to safeguarding should be introduced by Welsh Government'.

Learning Disability Wales are a member of the Vulnerable Adults Protection Board. The Board undertook a independent review of 'In Safe Hands'.

We are encouraged to read in 'Sustainable Social Services for Wales, A Framework for Action, February 2011 that Welsh Government has taken on board the Board's recommendations for a revision and update of 'In Safe Hands' guidance, the establishment of a National Safeguarding Board for Adults and Children and plans to consult on proposed legislation to ensure social services lead co-ordinating role is put on a firmer statutory basis.

We support the evidence found by the EHRC Inquiry that the focus on help and protection within the adult safeguarding system can be at the expense of justice and redress. Language needs to be change in order to change attitudes. For example agencies may refer to 'abuse' rather than 'physical assault'. Calling a crime a crime is an important part of getting it right.

Recommendation 8: Committee supports the legislation around safeguarding of vulnerable adults and recommends that it strikes a balance between a robust adult safeguarding process and ensuring justice takes place.

Communities, Equality and Local Government Committee

CELG(4)-03-11 : Paper 3

Safer Wales Anti-Hate Crime Project Executive Summary The Environment in Wales

“The British Crime Survey 2009/10 indicates that 19% of disabled adults were crime victims in Wales and England last year. This amounts to around 100,000 people in Wales. Of course, not all crime experienced by disabled people is related to their disability. Equally, however, much disability-related harassment does not involve criminal behaviour. So the numbers experiencing harassment may be much higher.”¹ Young people are also victims of disability related harassment. Safer Wales have recently been advised of an 11 year old boy with learning difficulties being shut in a telephone box which was then set on fire.

We do not know the true extent of disability related harassment in Wales and work needs to be done to increase reporting and improve our understanding.

Recommendations

Safer Wales feel it is important that the Welsh Government take steps in respect of the following initiatives which link in with the EHRC’s own recommendations:

1. Reporting Centres – increase the number of inclusive reporting centres enabling all forms of hate crime and harassment to be reported
2. MARACs – develop all Wales strategic group to embed Multi Agency Risk Assessment Conferences processes for high risk cases
3. Deliver training with frontline staff (housing officers; social services and benefits officers; adult and child protection officers; medical practitioners; transport staff) to raise awareness of hate crime and identification and support of vulnerable victims
4. Develop and deliver impactful media campaign across all public transport operators across Wales including the introduction of a text reporting service.

---

¹ Hidden in plain sight – An Equality and Human Rights Commission Inquiry into disability-related harassment. Wales summary, September 2011.

Background to Anti-Hate Crime Project at Safer Wales

The Safer Wales Anti-Hate Crime project tackles the issue of under-reporting of all forms of hate incidents and crimes but also works to counter the causes of this type of behaviour.

The project has developed out of our experience in tackling homophobic and transphobic hate crime (through the Cardiff-Wales LGBT Mardi Gras) and in 2008 our remit was expanded to cover all strands of hate crime.

Research shows that only one in four cases of racially or homophobically motivated attacks are reported to the police² but in the case of disability related attacks under-reporting is far greater with only one in ten cases being reported³.

We launched “Report Hate – Safer Wales” in July 2009 working in partnership with all four Welsh police forces, British Transport Police and with support from the Welsh Government. The scheme acknowledges the reasons why people are reluctant to report direct to the police and enables victims, witnesses or third parties to report all forms of hate attacks either online through www.saferwales.com or by completing a freepost leaflet available across Wales. Full details of incidents reported are passed to the police only with the consent of the person making the report however brief details, to enable intelligence led policing operations, are passed to the police on a regular basis.

What works?

With support from all Welsh Police forces we employed a variety of distribution points (eg doctors; dentists; community settings; places of worship) for freepost leaflets and posters promoting the web address. This, together with our marketing campaign, resulted in reports received in the first quarter for all Welsh Police forces. We also received cases covering all recognised strands of hate within the first six months and with the scheme allowing the reporter to identify more than one motivating factor we have regularly received cases indicating these multiple motivators. Notably 62% of multiple cause cases include disability as one of the motivators.

Improvements made 2011

Although the scheme has continued to generate incidents across all strands and with multiple causes, we were concerned at the low level of reported cases indicating disability as a motivator. Working with disabled people and various

---

² Cardiff Race Equality First “Race Hate Crime In Cardiff 2009” and Stonewall’s “Homophobic Hate Crime – The Gay British Crime Survey 2008”;

³ Scope – Getting Away With Murder

groups representing them, we reviewed and simplified the standard reporting leaflet to:

- Clearly separate English and Welsh text
- Amend language used to be more publicly accessible
- Increase font size to standard size 14 Arial font
- Amended colour scheme to reinforce separation between Safer Wales and the police

Working with Learning Disability Wales we have produced an Easy Read English version of the leaflet (Easy Read Welsh version is currently under development). The leaflet has also been translated into 16 additional community languages.

Amendments have also been made to the Safer Wales website to include Browse Aloud software; increased font sizing and alternative font and background colouring. A BSL video explaining what hate crime is and developed by Gwent Police will shortly be added to the website.

Initial data since the enhancements to our scheme has shown a dramatic increase in the number of cases identifying disability as a motivating factor.

Partnership working

Disability Hate Crime Action Group, Cymru - working in partnership with Disability Wales we have set up the Disability Hate Crime Action Group, Cymru referred to in the EHRC's Wales summary of the report. Membership of the group now includes Disability Wales; Learning Disability Wales; Scope Cymru; Mencap Cymru; Mind Cymru; Deafblind Cymru; RNIB Cymru; South Wales Police (representing all Welsh Police forces); Equality and Human Rights Commission; and Crown Prosecution Service. The group focuses on raising awareness amongst the disabled people of Wales and improving reporting systems and police response. The group will also be adopting the Disability Wales, The Police Services of Wales and Disabled Peoples Organisations Disability Consultation and Involvement Forums Action Plan and monitoring/contributing to its implementation.

Reporting Centres - Mencap Cymru; LGBT Excellence Centre and LGBT Anglesey have become formal reporting centres for Report Hate – Safer Wales. Citizens Advice Cymru will also display our leaflets and posters in all their outlets across Wales. We will also be expanding this work in North Wales to increase the number of reporting centres promoting and using the scheme.

As highlighted in the EHRC report, under-reporting of disability related harassment needs to be addressed. We consider it key to increasing the number of hate crimes reported we need to expand the number of outlets where people may access reporting mechanisms.

In raising awareness of the issues and beginning preventative work, we feel that schools should become reporting centres enabling young people to report incidents they have experienced or witnessed in or out of their schools.

Multi Agency working - Through our alliance with Mencap Cymru we are currently working in partnership with them and South Wales Police in relation to one case involving a victim who has Aspergers syndrome.

We are also working with one client who has a mental health condition and is a victim of homophobia and have referred him to Valleys Regional Equality Council (VALREC) who are working with South Wales Police and his social worker to evaluate his needs.

Domestic Abuse parallels with Hate Crime

Safer Wales has been at the forefront of domestic abuse cases in the UK for many years. The Safer Wales - Women's Safety Unit piloted the use of the Multi Agency Risk Assessment Conference (MARAC) for high risk cases of domestic abuse and has developed referral mechanisms from other bodies to the MARAC. This has included our work with health professionals including midwives and in particular A & E nurses where we fully trained one nurse then worked with her to design a risk assessment tool to enable all nurses to easily identify high risk cases of domestic abuse. We feel working again with health professionals to enable them to identify high risk cases of disability related harassment and other forms of hate crime is key to building a reliable network within Wales on hate crime reporting.

Our work with social workers under the Flying Start initiative has also enabled identification of high risk cases of domestic abuse and again we would wish to extend this work to enable social workers to identify high risk cases of disability harassment.

“Low level” reporting

With our experience in domestic abuse but also our work on hate crime we recognise that victims will endure several incidents of verbal abuse before considering reporting to the police or other parties. For many victims, witnesses and agencies this may be because they do not consider what has happened is important enough to bother the police or they may doubt whether what has happened is actually a crime. Many of the recent high profile cases including the Pilkington case, reflect that this “low level” abuse does have an impact on victims and often leads to more serious cases as we have seen in case review as a member of the CPS hate crime scrutiny panel.

Anti-Hate Crime training

Hate Crime or harassment can start at an early age and our own data from Report Hate – Safer Wales indicates that 64% of incidents (which indicated an age of the perpetrator) were perpetrated by someone under 18. We recommend that work is undertaken in all our schools in Wales to raise awareness of hate crime and prevent today's bullies from becoming hate crime perpetrators in the future.

We have developed and delivered hate crime awareness sessions covering all currently recognised strands of hate in the last year. The sessions which are case study led, raise awareness and discuss the barriers to reporting hate crime. We have delivered the session 37 times to a total of 596 people of which 20 sessions were delivered in schools to a total of 433 pupils aged 13-15 and their evaluation evidenced that:

- 87% of pupils felt that their understanding of what hate crime was, had improved
- 80% felt their understanding of the barriers to reporting hate crime had improved by attending the sessions.
- 82% found the session overall to be useful

Two hate crime school assemblies were also delivered in one Cardiff school raising awareness and encouraging reporting with approximately 400 pupils aged from 11 to 16.

Hate Crime awareness raising sessions have also been carried out with Cardiff Young People First; Headway and Riverside Youth Centre however evaluations not taken here due to informal nature of sessions.

Transport Issues

The EHRC's report clearly identifies issues in respect of disabled people's experience using public transport across Wales. We have also had similar feedback when working with disabled people. We recommend that the Welsh Government requires all train and bus network operators to carry out training with their staff to increase their understanding of what constitutes hate crime. This training should also enable them to report incidents that they have seen in their daily operations.

We also recognise that currently there is not a mechanism to report hate attacks by text service direct to the police or through agencies. We feel that many people may witness disability related harassment, or other forms of hate crime, as a passenger on a train or bus but be too frightened to call police thereby bringing attention to themselves. We feel the introduction of a textline enabling reporting of hate crimes would increase the number of reports in these circumstances.

We would also recommend that a poster campaign highlighting what is unacceptable behaviour, together with details of how to report hate incidents (including a text service), is implemented on all transport operators and at bus and train terminus.

Recommendations:

1. Reporting Centres – increase the number of inclusive reporting centres enabling all forms of hate crime and harassment to be reported
2. MARACs – develop all Wales strategic group to embed Multi Agency Risk Assessment Conferences processes for high risk cases, to include development of risk assessment tool for agency use.

Suggested membership of strategic group – police; housing; education; benefits/social services; safeguarding agencies; third sector organisations working with disabled people
3. Deliver training with frontline staff (housing officers; social services and benefits officers; adult and child protection officers; medical practitioners; transport staff) to raise awareness of hate crime and identification and support of vulnerable victims
4. Develop and deliver impactful media campaign across all public transport operators across Wales including the introduction of a text reporting service.

Mark Williams
Anti-Hate Crime Project Manager, Safer Wales

Communities, Equality and Local Government Committee

CELG(4)-03-11 : Paper 4

Welsh Local Government Association

Evidence to the National Assembly for Wales - Communities, Equality and Local Government Committee Inquiry – Disability Related Harassment

Introduction

1. The Welsh Local Government Association (WLGA) is the representative body of the 22 local authorities in Wales; the three national park authorities, the three fire and rescue authorities, and four police authorities are associate members. The WLGA seeks to provide representation to local authorities within an emerging policy framework that satisfies the key priorities of our members and delivers a broad range of services that add value to Welsh Local Government and the communities they serve.
2. The WLGA welcomes the opportunity to provide evidence to the National Assembly for Wales Communities, Equality and Local Government Committee; the WLGA also provided verbal evidence to the recent Inquiry into Disability Related Harassment undertaken by the Equality and Human Rights Commission.

General Comments

3. The WLGA welcomes the EHRC recent inquiry and report *Hidden in Plain Sight* and believes that the report will be instrumental in raising awareness of disability related harassment by highlighting the negative impact such harassment has on the daily lives of many disabled people and will be a useful guide for the actions public authorities, and others, should take to support victims, deal with perpetrators and reduce the level of such harassment that occurs within our communities.
4. Local authorities have an important role in both directly providing and commissioning services and co-ordinating partnerships that can prevent and respond to incidences of harassment and in helping to reduce its impact. This work is driven and delivered by a number of inter-linked strategies, policies and action plans that local authorities and partners have in place to tackle hate crime and reduce harassment, for

example, Disability Equality Schemes (or Single Equality Schemes), Community Cohesion Strategies and Community Safety Plans.

5. The WLGA accepts that more action can and needs to be done to advise and support those who experience disability related harassment; helping to increase their safety; challenge and take action against perpetrators; and in demonstrating leadership in encouraging others to deal with the issue more seriously and in influencing change on the prejudicial views held by some of disabled people more generally. These are all important actions that need to be taken to ensure disability related harassment is appropriately addressed. Local authorities, primarily through their approach to tackling hate crime, will have a range of policies and practices in place that enable such support and assistance to be provided to disabled people. They are committed to ensuring that victims of crime and harassment are supported and their negative experiences challenged, whether that be through formal criminal proceedings to 'advise' to suspected perpetrators or referrals to other agencies. However, in gathering evidence for the EHRC inquiry from local authorities, it was clear that further attention could be given to the specific issue of disability related harassment in the same way that targeted action has been taken to challenge both racist and homophobic harassment and abuse. Given the good work that has already been completed on these specific areas, there is much good practice that can be developed and built upon to ensure that disability related harassment is appropriately identified and actions taken to prevent further occurrences.
6. Since the publication of the report, WLGA officers have met with the EHRC to discuss the findings and recommendations of the inquiry and how we can work together to raise awareness within local government. As a starting point the EHRC will be addressing the Equality Officers Network and the All Wales Community Safety Forum over the next month or so. Further discussions are planned.

Specific Questions

How public authorities in Wales can improve their approaches to tackling disability related harassment, particularly those in housing, education, health and transport

7. The WLGA supports the recommendations in the EHRC Report and it is suggested that the following actions would help improve the responses from public authorities to the issue of disability related harassment and support on-going work:
  - Awareness raising among disabled people of the importance of reporting disability related harassment

- To achieve an increase in reporting to all relevant agencies through the development of multi-agency reporting and monitoring of incidents, including tension monitoring to identify any potential 'hot spots'
- Development or review of appropriate policies and procedures across all elements of an organisation's business to ensure that staff have clear guidelines on the actions that should be taken when incidents of disability related harassment are reported
- Clear partnership protocols or agreements on ensuring a co-ordinated approach is taken to serious incidents reported and vulnerable people supported
- Opportunities to review reported incidents/on-going cases, i.e. regular case conferences
- Promotion of positive images of disabled people
- Training for staff, particularly front line staff in housing, education, health and transport to raise their awareness and sensitivity to disability related harassment and to ensure they are aware of the steps required to be taken when receiving reported information, including referral mechanisms

The effectiveness of multi agency approaches, including information sharing and good practice guidance

8. Through Community Safety Partnerships or Community Cohesion Groups local authorities already work closely with a range of other partners in tackling anti-social behaviour and other crime, promoting community safety and reducing the fear of crime. Multi-agency approaches have been shown to be effective when tackling a range of issues such as racial or homophobic harassment and domestic abuse and it is clear that a multi agency approach to tackling disability related harassment will be the most effective way forward in ensuring all aspects of an incident can be dealt with, as well as the different impacts it may have on an individual. Again, there are areas where improvements are required, such as sharing information on reported incidents and developing a co-ordinated approach to dealing with serious incidents. While there are some barriers and challenges to overcome and improvements to be made there is a willingness among partners to work together to tackle shared concerns and the EHRC recommendations for Wales should assist in prioritising those areas for improvement.

The potential for public authorities to include actions to reduce disability related harassment in their Strategic Equality Plans

9. Public authorities in Wales are currently preparing their Strategic Equality Plans as required by Equality Act 2010 (Statutory Duties) (Wales) Regulations 2011. Included in the SEPs will be equality objectives that will set out priority areas of work to be undertaken by the authority to eliminate unlawful discrimination,

harassment and victimisation, promote equality of opportunity and good relations. Equality objectives are to be developed following engagement with local communities, particularly those with a protected characteristic and an analysis of equality evidence. There is therefore potential for public authorities to include an objective or specify actions to be taken to address issues relating to disability related harassment in their SEPs, particularly if it is identified as a priority area for action through the feedback of their engagement activities. From our dialogue so far with local government a number of authorities are already considering hate crime as an equality objective to be developed further and the EHRC Report will help provide additional evidence in prioritising disability related harassment.

Examples of Local Authority Practice

10. There is a range of policies in place and actions being taken by local authorities to tackle hate crime, including disability related harassment. Below are some examples of on-going:
11. **Swansea City Council** has a hate and harassment incident reporting procedure <http://www.swansea.gov.uk/index.cfm?articleid=16928> which enables victims or witnesses to report any incidents to the Council using the HHI1 form. Under reporting is an issue, especially in relation to disability hate crime (with no reports of disability hate incidents via the HHI1 process in 2010/11) and the Council is keen to engage with the police on some awareness raising initiatives and to work more closely with Safer Wales.
12. In **Cardiff**, the key partnership is the Safer Capital Partnership. Safer Capital commissioned the Safer Wales "Report Hate" Project which operates across all equality strands; disability hate crime has been a growing focus within this area. Representatives of the Project attended the Cardiff Council Access Focus Group earlier this year to brief disabled people on their rights and opportunities to report disability-related harassment. They also sought their views on how to make the on-line reporting service more accessible to visually impaired, deaf and learning impaired people, and the Project has since taken steps to action the recommendations made.
13. In **Cardiff City Council** the Housing Service has procedures in place to tackle discriminatory, abusive or violent behaviour by Council tenants. For its employees, there is a Harassment Policy which has a zero tolerance approach to disability related hate crime.

14. **Carmarthenshire County Council** work in partnership with Dyfed Powys Police, the LHB and Mid and West Wales Fire and Rescue Service to co-ordinate and facilitate a county wide Equality Confidence Group. Membership of the ECG consists of a number of disability groups based within the county. ECG meetings are held on a quarterly basis and the main purpose of these meetings is to ensure under-represented groups within the community have access to the local authority officers and police and their partners and to provide a forum to discuss and resolve the needs and concerns of the community. Each meeting usually has a theme based on subjects requested by the group and presentations given to date include: victim support; hate crime; hate crime support officer scheme; mental health services; bullying and harassment in schools. One action from these presentations is that hate crime data is now provided quarterly at each ECG meeting.
15. In **Blaenau Gwent**, the Community Cohesion Group (a partnership involving the local authority, police, Victim Support, VALREC, YOT, Communities First, Health) commissioned research from VALREC in relation to hate crime. Of those interviewed as part of this research 49% of did not report an incident which was within the hate crime category. 23% of those interviewed had been victims of disability related crime. The Group recognised that there may be under reporting of the issue of disability related crime and harassment and VALREC are seeking further funding to employ an officer to look into this further.
16. Also in **Blaenau Gwent CBC**, where vulnerability is identified or suspected (whether from a victim or perpetrator perspective) when a complaint or request for service is made, a priority marker is allocated. Where vulnerability is identified, the authority makes appropriate referrals to services such as the Bobby Van Scheme and Care and Repair as a priority. For example, following a meeting with the Deaf Community, it was arranged for 12 homes to be visited to install home and fire safety equipment. Learning from key messages from the Pilkington Serious Case Review, when working with perpetrators of anti-social behaviour, the Council and partners have adopted a revised incident sheet. When perpetrators are now referred to other agencies, the victims profile includes any vulnerability identified, including disability, so that specific and appropriate support can be offered. The Council also has an Access for All Forum for Disabled Residents and The Executive agreed to be shadowed by Members of this Group to make Executive Members aware of the problems experienced by Disabled Persons when dealing with or visiting the Civic Centre.

Conclusion

17. It is clear from the evidence presented in the EHRC Report that disability related harassment is a common and in some case, a daily occurrence for many disabled people and although the frequency, seriousness and nature of incidents varies, too many people are suffering in silence by not reporting incidents. Even when incidents are reported, further support and action by public authorities is required to ensure disabled people receive the assistance they require to challenge and prevent incidents and most importantly, to feel and be safe. It is hoped that these findings and recommendations can help shine focus on this issue and provide an impetus for further work in this area and improvements in how disability related harassment is tackled and ultimately eliminated.

Naomi Alleyne
Director, Equalities and Social Justice
September 2011

Eitem 4

Mae cyfyngiadau ar y ddogfen hon

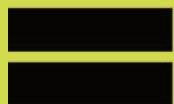
Eitem 5

Mae cyfyngiadau ar y ddogfen hon

Pa mor deg yw Cymru?

Cydraddoldeb, hawliau dynol a pherthynas
dda

Mawrth 2011

Comisiwn
Cydraddoldeb a
Hawliau Dynol

Equality and
Human Rights
Commission
Tudalen 44

Cynnwys

Rhagair	3
Rhan un: Agenda ar gyfer tegwch	4
Rhan dau: Y cyd-destun.....	11
Cyflwyniad	11
Y dirwedd gyfreithiol	12
Newid agweddau a barn gyhoeddus	13
Cymru yn y byd	18
Rhan tri: Y dystiolaeth.....	22
Bylchau data	23
Bywyd.....	25
Diogelwch Cyfreithiol a Chorfforol.....	31
Iechyd.....	37
Addysg.....	42
Cyflogaeth	52
Safon Byw	59
Gofal a Chefnogaeth.....	65
Grym a Llais.....	68
Rhoi sylw i'r bylchau data	71
Cysylltwch â ni	72

Cydnabyddiaethau

Hoffem ni rhoi diolch i Sefydliad Bevan a New Policy Institute am eu cyfraniad i'r Adolygiad hwn.

Rhagair

Mae'r Adolygiad hwn yn dwyn at ei gilydd, am y tro cyntaf, dystiolaeth i ateb y cwestiwn 'Pa mor deg yw Cymru?'. Mae'n cynnig safbwynt newydd ar rhai anghydraddoldebau parhaus ac mae'n nodi rhai heriau newydd.

Ym mis Hydref 2010 cyhoeddodd y Comisiwn ei Adolygiad Teirblwydd cyntaf 'How fair is Britain?' Dyma'r cyntaf mewn cyfres o adolygiadau a gyflwynir i'r Senedd bob tair blynedd. Mae'n darparu tystiolaeth annibynnol i fesur y cynnydd tuag at gydraddoldeb, perthynas dda a hawliau dynol. Argymhellwn bawb i fwrw golwg arno - mae'n cynnwys cyfoeth o ddata defnyddiol.

Mae 'Pa mor deg yw Cymru' yn gosod yr Adolygiad Teirblwydd mewn cyddestun Cymreig. Nid glasbrint ar gyfer newid yw. Mae'n nodi tystiolaeth i helpu pawb i ganolbwyntio'u hadnoddau cyfyng lle y byddant yn cael yr effaith mwyaf cadarnhaol. P'un ai tai, gofal cymdeithasol neu gyflawniad addysgol yw eich diddordeb, bydd defnyddio'r dystiolaeth hon i edrych ar y mater o safbwynt cydraddoldeb yn cynnig mewnweliadau newydd.

Rydym yn rhoi man cychwyn i fesur p'un ai yw'r penderfyniadau a wneir gennym yn awr yn ein helpu i symud tuag at gymdeithas decach. Yn y dyfodol bydd unigolion a sefydliadau'n gallu gweld yn glir lle bo'r cynnydd a lle bo'r angen i wneud mwy.

Dylai fod cyfle gan bawb yng Nghymru i ffynnu, i wireddi ei lawn botensial ac i fod yn hapus. Gobeithio, bydd yr Adolygiad hwn yn ennyn dadl dreiddgar ynghylch y ffordd orau i gyflawni hyn. Ein nod yw y bydd yn gynhorthwy i nodi'r liferi a fydd yn achosi newid ac yn annog partneriaethau a fydd yn sbarduno newid.

Edrychwn ymlaen at weithio gyda chi i sicrhau bod anghenion pawb yn cael ei gyfrif wrth adeiladu'n dyfodol.

Ann Beynon, Comisiynydd i Gymru

Kate Bennett, Cyfarwyddydd
Cenedlaethol i Gymru

Rhan un: Agenda ar gyfer tegwch

Mae'r dystiolaeth yn Rhan Tri yn rhoi darlun grymus o Gymru gydag anghyfartaleddau wedi'u gwreiddio'n ddwfn. P'un a edrychir ar iechyd pobl, eu henillion, eu cymwysterau, eu risg o fod yn ddiodefwr trosedd neu eu gallu i ddweud eu dweud, mae'n glir nad yw mantais, pŵer ac adnoddau wedi eu rhannu'n gyfartal.

Nid ar hap y ceir dosbarthiad anwastad o fantais mewn bywyd. Hyd yn oed gyda bylchau mewn tystiolaeth mewn rhai meysydd, yr hyn a welwn, drwy'r doreth o ystadegau, yw patrymau clir ble mae rhai grwpiau o bobl yn gyson yn sicrhau siâr fwy o gyfoeth, lles a dylanwad nag eraill. Ni all rhai grwpiau sicrhau anghenion sylfaenol bywyd y mae pobl eraill yn eu cymryd yn ganiataol.

Mae anghyfartaledd yn dominyddu'r dirwedd yn sosio-economaidd, nid lleiaf oherwydd bod graddfa ei effaith, lled ei ddylanwad, a dyfnder yr anghyfartaleddau a grëir. Ar draws y bwrdd, nid yw pobl o grwpiau sosio-economaidd is, ar gyfartaledd, yn mwynhau'r un ansawdd bywyd â phobl o grwpiau sosio-economaidd uwch: p'un a yw oherwydd disgwyliad bywyd is, cyrhaeddiad addysgol is, neu incymau a chyfoeth is. Ymhellach, mae'r anghyfartaleddau yn profi'n hirhoedlog, gyda llawer yn gwaethygu mewn blynyddoedd diweddar, er gwaethaf ymdrechion y llywodraeth i'w lleihau.

Fodd bynnag, ni ddylai'r raddfa fawr a'r her a grëir gan anghyfartaledd sosio-economaidd yng Nghymru guddio anghyfartaleddau eraill sy'n bodoli ochr yn ochr â nhw, ac sydd wedi'u rhyngblethu gydag anfantais sosio-economaidd.

Mae anghyfartaledd rhywedd yn parhau, er gwaethaf nifer o newidiadau mewn rolau rhywedd, gyda menywod yn cael eu hanfanteisio ym meysydd allweddol cyflogaeth ac incwm. Ond mae agweddau pwysig eraill o anghyfartaledd rhywedd hefyd, yn nodedig mewn gwahanol fesurau o fywyd ac iechyd, ble mae deilliannau i ddynion yn waelach nag i fenywod. Mae'r anghyfartaledd sy'n gysylltiedig ag anabledd yn drawiadol, yn effeithio ar gyflogaeth, addysg ac enillion. Mae ethnigedd yn gymhleth: er ar y cyfan fod grwpiau lleiafrifoedd ethnig gyda deilliannau llai ffafriol ar fesurau allweddol o les, mae gwahaniaethau nodedig o fewn y grwpiau nad ydynt yn wyn, gyda gwahaniaeth sosio-economaidd yn ffactor pwysig ac ychwanegol yma hefyd.

Hefyd mae oed yn rhoi darlun cymhleth: tra bod pobl ifanc yn cael tâl is a risg uwch o fod yn ddiodefwr trosedd dreisgar, mae risgiau yn gysylltiedig â bod yn hŷn, i rai o ddiffyg cyflogaeth, iechyd gwael a diffyg urddas mewn gofal.

Oherwydd bylchau yn y dystiolaeth, cymharol ychydig a wyddom am yr anghyfartaledd a wynebodd yr amryfal gredoau crefyddol neu lesbiaid, pobl hoyw, deurywiol a thrawsrywedd, a phrin hefyd yw'r wybodaeth am Sipsiwn, ffoaduriaid a cheiswyr lloches. Ond nid yw absenoldeb unrhyw dystiolaeth na'r niferoedd bychan sy'n perthyn i'r grwpiau dan sylw'n golygu nad oes anghyfartaleddau i'w datrys. Y mae'r ychydig dystiolaeth sydd gennym yn awgrymu bod llawer o'r grwpiau hyn yn wynebu anghyfartaledd a rhagfarn, er enghraifft, cyfraddau uwch na'r cyffredin o fwlio ac aflonyddu.

Gan fod anghyfartaleddau sosio-economaidd yn cyd-ddigwydd gyda rhai eraill sy'n gysylltiedig â rhywedd, oed, hil, anabledd, crefydd a chyfeiriadedd rhywiol a statws trawsryweddol mae'n golygu y bydd raid i unrhyw waith ar ostwng anghyfartaleddau sosio-economaidd roddi sylw'n ogystal i agweddau eraill ar anghyfartaledd – ac i'r gwrthwyneb. Nid yw'n ddigon canolbwyntio ar grwpiau sosio-economaidd heb hefyd gydnabod bod sefyllfa menywod a dynion, lleiafrifoedd gwynion ac ethnig a phobl anabl a rhai abl yn wahanol iawn i'w gilydd y tu mewn i'r grwpiau hynny. Yn yr un modd nid yw'n ddigon canolbwyntio'n llwyr ar 'grwpiau a ddiogelir', beth bynnag fo'u hamgylchiadau sosio-economaidd.

Felly, ar y naill law, rhaid mynd i'r afael ag anghyfartaleddau sosio-economaidd sydd wrth wraidd polisiau Llywodraeth Cynulliad Cymru a Llywodraeth y DU ond hefyd, ar y llaw arall, rhaid eu hintegreiddio'n effeithiol gyda gwaith hyrwyddo cydraddoldeb rhwng y 'grwpiau a ddiogelir' a gweddill y gymdeithas.

Mae yma her fawr, ond rhaid ei hwynebu cyn y gall pobl yng Nghymru gyflawni eu llawn botensial, beth bynnag fo'u cefndir neu eu nodweddion personol.

Yma rydym yn amlygu'r sialensiau penodol sy'n wynebu Cymru dros y pum mlynedd nesaf. Wrth wneud hynny mae'n sefydlu'r 'agenda ar gyfer tegwch' yng Nghymru.

Bywyd ac iechyd

Lleihau anghydraddoldebau iechyd rhwng grwpiau sosio-economaidd – yn enwedig y rheiny sydd yn effeithio ar ddynion ifanc a hŷn

Mae'r anghyfartaleddau sosio-economaidd o ran rhagolygon bywyd ac iechyd yn arw. Gwelir gwahaniaethau sylweddol yng nghyswllt disgwyliad bywyd ac ym mhresenoldeb gwaeledd tymor hir caethiwus, anabledd ac iechyd gwael rhwng grwpiau sosio-economaidd. Yn nhermau disgwyliad bywyd, mae anghyfartaleddau sosio-economaidd ac anghyfartaledd rhyweddau ynghyd yn arwain at ganlyniadau eithriadol o wael i ddynion o gefndiroedd dosbarth gweithiol yng Nghymru. Mae disgwyliad bywyd yng Nghymru yn fyrrach nag yn Lloegr, ond hefyd mae dyn yng Nghymru â disgwyliad bywyd sydd bedair blynedd yn llai na menyw tra bo dyn o ardal ddifreintiedig â disgwyliad bywyd byrrach na dyn o rannau mwyaf llewyrchus Cymru. At hyn rhaid cofio am y risg uwch o hunanladdiad a marw trwy ddamwain yn achos y rheiny o'r grwpiau sosio-economaidd is, a'r bobl ifanc yn wynebu risgiau arbennig.

Yn nhermau iechyd gwael, mae grŵp sosio-economaidd ynghyd ag oed fel cyfuniad yn creu canlyniadau gwael i bobl hŷn o gefndiroedd dosbarth gweithiol ac i'r ardaloedd difreintiedig. O ganlyniad mae rhannau o Gymru lle mae dros hanner y bobl dros 55 oed hefyd yn anabl. Gan fod y rhagolygon yn dangos y bydd cynnydd sylweddol yn nifer y bobl hŷn yng Nghymru, mae statws iechyd y grŵp hwn yn fater o bwys mawr.

Bu ymdrin ag anghyfartaleddau iechyd sy'n perthyn i'r grŵp sosio-economaidd yn flaenoriaeth ym mholisiau Llywodraeth Cynulliad Cymru, ond ni chawsant o'r blaen eu trin ynghlwm wrth rywedd ac oed. Law yn llaw â'r amcan cyffredinol o wella iechyd pobl Cymru, byddai mynd i'r afael â'r anghydraddoldebau hyn yn gwella bywyd unigolion ac yn gostwng y gost i bwrs y wlad o ran cynhyrchiant a gollwyd a galwadau ar wasanaethau'r GIG.

Addysg a sgiliau

Cau'r bwlch mewn cyrhaeddiad rhwng grwpiau sosio – economaidd gwahanol – gan gynnwys yr un ar fechgyn, plant anabl a disgyblion du, Pacistanaid a Bangladeshaid.

Lleihau'r nifer o bobl ifanc sy ddim ym myd addysg, cyflogaeth neu hyfforddiant.

Mewn addysg, fel yn achos iechyd, mae pwysau tystiolaeth yn dangos bod y grŵp sosio-economaidd yn dangos un o'r rhaniadau amlycaf yn y gymdeithas yng Nghymru.

O'r blynyddoedd cynnar ymlaen hyd nes yn oedolyn mae pobl o'r grwpiau sosio-economaidd is, ar gyfartaledd, yn cael canlyniadau addysgol salach na rhai o'r grwpiau uwch. Nid yn unig y mae hyn i'w weld mewn cyrhaeddiad addysgol ac yn y cyfranogiad ar draws y sbectrwm oed, ond hefyd gwelir ef yn y meysydd cysylltiol megis gwaharddiad o'r ysgol ac yn achos rhai ddim mewn addysg, cyflogaeth na hyfforddiant (NEET).

Er mai anghyfartaleddau sosio-economaidd yw'r rhai mwyaf arwyddocaol ac mai nhw sy'n cael yr effaith ar y nifer fwyaf o'r boblogaeth, rhaid peidio ag anghofio am effaith yr anghyfartaleddau eraill. Mae tair agwedd arall ar anghyfartaledd yn amlwg iawn.

Yn gyntaf, cyrhaeddiad is bechgyn o'u cymharu â genethod. Gwelir hyn yn glir yr holl ffordd o ddyddiau ysgol i oed bod yn oedolyn, a chaiff ei amlygu mewn camau megis gwaharddiadau o'r ysgol a'r tebygrwydd o fod yn NEET. Felly rhaid i unrhyw gamau i wella cyrhaeddiad addysgol bechgyn fod yn rhan annatod o gamau i wella cyrhaeddiad grwpiau sosio-economaidd is.

Yn ail, gwahaniaethau rhwng grwpiau ethnig. Yma mae'n amlwg fod y gwahaniaethau'n fwy cymhleth o lawer na'r gwahaniaeth syml rhwng grwpiau gwynion a rhai sydd ddim yn wynion: ar gyfartaledd mae grwpiau Tsieineaidd ac Indiaidd yn perfformio'n well na phlant o grwpiau gwynion yn 16 oed, tra bo disgyblion Du, Pacistanaidd a Bangladeshaid ar gyfartaledd yn gwneud yn waeth.

Yn drydydd ceir yr anghyfartaleddau sy'n gysylltiedig ag anabledd. Er bod y dystiolaeth yn pwysu ar sawl math o ddiffiniad o anabledd, y mae'n amlwg iawn bod plant anabl yn fwy tebygol o gael eu gwahardd yn barhaol o'r ysgol, bod ganddynt lefelau cyrhaeddiad is a hefyd eu bod yn llai tebygol o ennill cymwysterau addysg uwch na phlant heb anableddau. Mae canlyniadau addysgol salach plant anabl yn cyfrannu tuag at ragolygon gwannach yn y farchnad lafur yn y man. Mae angen cymryd camau i wella'r canlyniadau addysgol i blant a phobl ifanc anabl.

Dylid gwneud mwy o lawer i ostwng yr anfantais sosio-economaidd. Fel rhan integredig o'r gwaith hwnnw, rhaid rhoddi sylw i anghenion bechgyn a merched, disgyblion du a lleiafrifoedd ethnig eraill, yn ogystal â dysgwyr anabl.

Bydd datblygu sgiliau yn cynnig cyfleoedd cyflogaeth ac enillion gwell i unigolion a bydd yn hanfodol o ran llwyddiant economaidd Cymru yn y dyfodol.

Cyflogaeth

Cynyddu cyfraddau cyflogaeth i bawb, yn arbennig pobl anabl a phobl hŷn.

Cau bylchau cyflog ar sail hil, anabledd a rhwng y rhywiau yn gyflymach ac ymhellach.

Hyd yma mae'r anghyfartaleddau yng Nghymru yn bur debyg i'r rhai sy'n wynebu'r DU yn gyffredinol ond mae gwahaniaeth ar fater cyflogaeth.

Nid ymhlith pobl sydd eisoes mewn swydd – lefel eu cyflogau, y gwaith a wnânt a'u profiadau yn y manau gweithio – y mae'r anghyfartaleddau mwyaf trawiadol ond yn hytrach y rheiny rhwng y rhai sy'n gweithio a'r rhai heb waith. Mae'r gyfradd gyflogaeth gyffredinol yng Nghymru gryn dipyn yn is na honno ar draws y cyfan o Brydain, ac yn arbennig yn achos dynion. Fodd bynnag, mae rhan sylweddol o'r gwahaniaeth cyffredinol mewn cyfraddau cyflogaeth i'w phriodoli i gyfraddau cyflogaeth eithriadol o isel ymhlith pobl fethedig a'r bobl hŷn yng Nghymru. Yn wir mae'r rhai heb unrhyw anabledd a phobl hanner ffordd drwy eu hoes waith yng Nghymru gyda'r un gyfradd gyflogaeth, bron, â'r cyfartaledd Prydeinig.

Yn sgil globaleiddio'r economi a'r rhagolygon y gwelwn barhad yn yr arafwch economaidd bydd ceisio gwella cyfraddau cyflogaeth yn her wirioneddol anodd ond angenrheidiol.

Ymhlith y rhai mewn cyflogaeth, y bwlch cyflog yw un o'r meysydd mwyaf trawiadol o anghyfartaledd. Yn gyffredinol mae'r cyflogau canolradd yng Nghymru yn is na'r cyfartaledd Prydeinig, ac mae hyn yn lleihau'r bwlch cyflog rhwng enillion menywod ac enillion dynion, a rhwng enillion pobl fethedig ac enillion pobl heb fod yn fethedig. Er gwaethaf lleihau'r bwlch nid yw hwnnw wedi cael ei ddileu. Un anghyfartaledd a wreiddiodd yn ddwfn ac sy'n parhau yw'r cyflogau yn ôl yr awr a delir i weithwyr benywaidd llawn amser, i weithwyr anabl, i weithwyr Pacistanaidd a rhai Bangladeshaid – mae'r cyfraddau hyn yn is na'r rhai i weithwyr heb anabledd ac i ddynion.

Yn y dyfodol, bydd y newidiadau mewn cyflogaeth yn y sector cyhoeddus, (lle mae cymaint o fenywod Cymru yn gweithio), yn ychwanegu at y bylchau oherwydd pwysau cyllidol dyrys iawn a hefyd y cloffrwm cyflogau.

Efallai y bydd oes o incwm isel yn golygu tlodi yn nyddiau henaint.

'Run pryd ag ymdrin â chyflog isel, fe ddylid, fel blaenoriaeth, fynd ati i gau'r bwlch cyflog cyfredol.

Diogelwch cyfreithiol a chorfforol

Lleihau'r nifer o drais rhywiol a domestig a lleihau troseddau casineb a bwlio homoffobig, trawsffobig ac ar sail crefydd ac anabledd.

Er bod y dystiolaeth i ddiogelwch cyfreithiol a chorfforol yn brin oherwydd absenoldeb cymharol data, y mae dau fater allweddol yn bur amlwg.

Yn gyntaf, digwyddiadau troseddau treisgar a'r ofn yn eu cylch. Pobl ifanc a grwpiau lleiafrifoedd ethnig sy'n wynebu'r risg fwyaf o ddiodef troseddau treisgar yn gyffredinol, a menywod sy'n wynebu'r risg fwyaf o ddigon o ran trais rhywiol (yn cynnwys treisio) a thrais domestig. Menywod, pobl fethedig, pobl hŷn, grwpiau lleiafrifoedd ethnig a phobl o'r grwpiau sosio-economaidd is sydd fwyaf tebygol o fod ofn trosedd dreisgar.

Mae dwy fenyw yn cael eu lladd bob wythnos o ganlyniad i gam-drin domestig. Mae hefyd yn distrywio teuluoedd ac yn costio lledamcan o £6 biliwn y flwyddyn i economi'r DU. Mae ceisio lleithau cam-drin domestig, trais rhywiol a trosedd casineb yn fater cymhleth a gall hefyd sugno adnoddau sylweddol. Wrth i'r toriadau mewn gwariant cyhoeddus ddechrau taro mae'n bwysig iawn sicrhau parhad yn y llwyddiant a gafwyd hyd yma.

Yn ail, mae'r cwestiwn o ddiffyg hyder yn y system gyfiawnder a'r heddlu yn codi. Mae'r lefel isel o hyder yn yr heddlu yng Nghymru (a thrwy Brydain yn gyffredinol) yn drawiadol. Ni all yr heddlu weithredu'n effeithiol ar y system cyfiawnder troseddol heb sicrhau hyder y cyhoedd yn ei waith. Ond prin hanner poblogaeth Cymru sy'n credu bod y system cyfiawnder troseddol yn deg ac ymhlith pobl anabl, grwpiau lleiafrifoedd ethnig, Sipsiwn, ceiswyr lloches a phobl trawsryweddol mae lefelau'r hyder yn is nag ymhlith y cyhoedd yn gyffredinol.

O ganlyniad i lefelau isel o hyder ni chaiff nifer arwyddocaol o droseddau casineb eu sôn amdanynt ac ni cheir cyfiawnder yn aml. Mae atal troseddau casineb yn gam hanfodol tuag at adeiladu perthynas dda rhwng grwpiau yn y gymdeithas. Lle bo troseddau casineb yn digwydd, bydd cynyddu'r gyfradd o sôn amdanynt yn orchwyl pwysig.

Grym a llais

Cynyddu cyfranogiad grwpiau gwarchodedig i wneud penderfyniadau a sicrhau bod cyrff y trydydd sector a'r sectorau preifat a chyhoeddus yn cynrychioli'r bobl y maen nhw'n gwasanaethu.

Pan ddaeth Cynulliad Cenedlaethol Cymru i rym yn 1999 roedd yn gwbl ymrwymedig i gefnogi lleisau'r bobl yn y broses o wneud penderfyniadau, trwy ddarpariaethau Deddf Llywodraeth Cymru 1998 a mesurau penodol i wella cynrychiolaeth menywod a hybu lleisiau'r holl grwpiau di-rym. Ond mae'r dystiolaeth, er ei bod yn anghyflawn, yn awgrymu nad yw'r rheiny sy'n perthyn i grwpiau a ddiogelir byth wedi cael cyfle i gyfranogi'n llawn yn y broses o wneud penderfyniadau a mwynhau'r un pŵer a'r un dylanwad â hwnnw y mae rhai grwpiau'n ei fwynhau ers degawdau.

Y camau nesaf

Yng Nghymru, dros y pum mlynedd nesaf, bydd raid i Lywodraeth Cynulliad Cymru wynebu sawl her anodd. Bydd gwneud cynnydd yn yr heriau yr ydym wedi nodi, yn gwneud cyfraniad grymus i fywydau unigolion, i'w teuluoedd ac i'r economi yng Nghymru.

Yn wyneb y pwysau mawr ar gyllid cyhoeddus a hefyd i'r trawsnewidiadau sy'n digwydd yng nghymunedau Cymru, rhaid cael ymrwymiad cadarn i greu Cymru sy'n deg a hefyd yn llewyrchus ac yn gynaliadwy. Nid opsiwn ychwanegol yw 'tegwch', na chydraddoldeb – rhywbeth i'w ychwanegu pan fo'r amgylchiadau'n dda ac wedyn ei roi o'r neilltu pan fo pethau'n ddrwg – ond rhywbeth sylfaenol y mae'n rhaid ei gael fel rhan o sicrhau ansawdd bywyd rhesymol i bawb.

Rhan dau: Y cyd-destun

Cyflwyniad

Ar sawl cyfrif mae Cymru'r 21ain Ganrif yn wahanol i'r hyn oedd ddeng mlynedd ar hugain yn ôl. Bellach mae'n norm i fenywod gael gwaith yn talu cyflog ac erbyn heddiw mae menywod, ychydig rhaid dweud, yn dal rhai o'r swyddi uchaf. Mae Cymru wedi cael ei Haelod Cynulliad cyntaf o rengoedd y lleiafrif ethnig, tra bo Heddlu De Cymru am y tro cyntaf erioed wedi uwch swyddog o leiafrif ethnig. Hefyd mae rhai gwleidyddion o Gymru ac o'r sector chwaraeon wedi 'dod allan' a chrëwyd mwy na 1,200 o bartneriaethau sifil ers 2005.

Ond hefyd mae yma yng Nghymru nifer o bethau sydd heb newid. Menywod sy'n dal i gymryd y rhan fwyaf o'r cyfrifoldebau domestig ac maent y fwy tebygol o fod mewn swyddi rhan amser gan ennill llai o gyflog na'r dynion. Mae pobl o'r lleiafrifoedd ethnig, pobl anabl, pobl lesbiaidd, hoyw a deurywiol a thrawsryweddol i gyd yn wynebu risg troseddau casineb a bwlio. Hefyd mae cyfleon bywyd pobl o'r grwpiau sosio-economaidd is yn sylweddol is na rhai cyfatebol pobl o'r grwpiau sosio-economaidd uwch.

Mae'r Adolygiad Teirblwydd hwn o gydraddoldeb yng Nghymru yn dilyn arolwg a gynhaliwyd ar draws Prydain gyfan.¹ Mae'n nodi'r agweddau allweddol o gydraddoldeb, gan ddefnyddio Fframwaith Mesur Cydraddoldeb yr EHRC a data sy'n arbennig i Gymru, ac ynddo ceir agenda ar gyfer gweithredu. Er nad yw Llywodraeth Cynulliad Cymru a chyrrff cyhoeddus Cymru yn rheoli popeth all ddod â newidiadau i Gymru mae agenda cydraddoldeb a phwerau cyfreithiol arbennig Cymru yn cyn creu cyfle i newid pethau.

---

¹ Comisiwn Cydraddoldeb a Hawliau Dynol (2010) How fair is Britain?

Y dirwedd gyfreithiol

Mae cydraddoldeb yng Nghymru, ac ym Mhrydain hefyd, dan reolaeth corff sylweddol o ddeddfwriaeth sydd, dros y blynyddoedd, wedi cynnwys mwy a mwy o feysydd pwnc penodol a nifer gynyddol o grwpiau o bobl.

Roedd Deddf Cydraddoldeb 2010 yn drobwynt, gan roddi'r holl 'nodweddion a ddiogelir', sef oed, anabledd, hil, crefydd neu gred, rhywedd a chyfeiriadedd rhywiol yn gyffredinol ar yr un gwastad. Yn ogystal â chaniatau i unigolion wneud cais am driniaeth anghyfartal, mae'n rhoi sefydliadau'r sector cyhoeddus dan ddyletswydd i sicrhau cydraddoldeb.

Ond hefyd mae Cymru wedi datblygu ei agenda cydraddoldeb ei hun trwy weithredu ar agweddau o gyfraith Prydain a hefyd trwy ddeddfwriaeth a pholisïau sy'n arbennig i Gymru. Mae'r Ddeddf Cydraddoldeb yn rhoddi i Weinidogion Cymru'r pŵer i orfodi dyletswyddau cydraddoldeb penodol ar awdurdodau cyhoeddus Cymru. Dan y cynigion arfaethedig² bydd gofyn i awdurdodau cyhoeddus gyhoeddi Cynllun Cydraddoldeb Strategol ac yndo 'amcanion cydraddoldeb', cynigion i gwrdd â'r amcanion a'u dull o ymwneud â phobl gyda nodweddion a ddiogelir. Bydd raid rhoddi sylw i sefydlu amcan cydraddoldeb neu beidio yng nghyswllt cau'r bwlch cyflog. Mae'r rhain, o ran ethos a manylion, yn bur wahanol i'r rheiny sy'n berthnasol i gyrff cyhoeddus yn Lloegr.³

Yn eu manylion deddfwriaethol mae Deddfau Llywodraeth Cymru 1998 a 2006 yn datgan bod rhaid i Weinidogion Cymru fod ag 'ystyriaeth briodol i'r egwyddor y dylid bod cydraddoldeb cyfle i bawb'. Mae'r gofynion hyn wrth wraidd ymrwymiad cadarn i gydraddoldeb a hawliau dynol mewn nifer o bolisïau megis rhai i blant, pobl hŷn a ffoaduriaid a cheiswyr lloches, lle cynhyrchwyd strategaethau a chynlluniau a hefyd lle rhoddwyd, mewn rhai achosion, symiau penodol o arian i weithredu ar amryfal raglenni.

---

² Llywodraeth Cynulliad Cymru (2010) Deddf Cydraddoldeb 2010: (Dyletswyddau Strategol) (Cymru) Rheoleiddiadau 2011

³ Swyddfa Cydraddoldebau (2010) Deddf Cydraddoldeb 2010: Dyletswydd cydraddoldeb y sector cyhoeddus

Hefyd mae Deddf Llywodraeth Cymru 2006 yn rhoi grym i Gynulliad Cenedlaethol Cymru lunio ei ddeddfwriaeth ei hun ar rai pynciau megis agweddau ar gydraddoldeb. Mae'r rhain yn cynnwys:

- Mesur Addysg (Cymru) 2009 – yn rhoi'r hawl i blant apelio yng nghyswllt Anghenion Addysg Arbennig a Gwahaniaethu ar sail Anabledd mewn ysgolion.
- Mesur Iechyd Meddwl (Cymru) 2010 – yn cynnwys mwy o fynediad i wasanaethau eiriolaeth.
- Mesur Llywodraeth Leol Arfaethedig – yn cynnwys dyletswydd i gasglu data am ymgeiswyr mewn etholiad, hawliau absenoldeb teulu i aelodau etholedig a'r ddyletswydd i dynnu pobl ifanc i mewn.
- Mesur Hawliau Plant a Phobl Ifanc Arfaethedig – yn mynnu bod Gweinidogion yn rhoddi sylw i egwyddorion Confensiwn y Cenhedloedd Unedig ar Hawliau'r Plentyn.
- Mesur Iaith Gymraeg 2010 – yn rhoddi statws cyfartal i'r iaith Gymraeg ac yn creu Comisiynydd.

Newid agweddau a barn gyhoeddus

Newidiadau yn y boblogaeth a'r gymdeithas

Yn y blynyddoedd diwethaf gwelwyd newidiadau enfawr ym mhoblogaeth Cymru ac mae hi bellach yn fwy amrywiol nag erioed.

Y peth amlycaf yw'r gyfran gynyddol o bobl hŷn yn y boblogaeth: 18% dros 65 oed yn 2009, sef cynnydd o 9.1% ers 1999. Disgwylir i'r niferoedd gynyddu eto erbyn 2023 wrth i 190,000 arall gyrraedd 65 oed.⁴

Mae lefelau anabledd hefyd werth eu nodi. Yn 2009 roedd tua un o bob pump o boblogaeth oed gweithio Cymru'n anabl, a thua un o bob deg yn anabl oherwydd salwch meddwl.⁵ Mae cyfran Cymru o bobl hŷn ac o bobl anabl yn uwch na chyfran Prydain yn gyffredinol.

---

⁴ Llywodraeth Cynulliad Cymru (2010) Poblogaeth Cymru - trosolwg demograffig 2010. Ar gael yn: <http://wales.gov.uk/docs/statistics/2010/101027walespopulationen.pdf>

⁵ Llywodraeth Cynulliad Cymru (2008) Cyffredinrwydd Anabledd yng Nghymru, 2004-2007. SB 76/2008. Diffinnir anabledd yn ôl y DDA

Mae newidiadau eraill yn ymwneud â niferoedd llai ond er hynny maent yr un mor arwyddocaol. Rhyw ychydig dan 3% o boblogaeth Cymru sy'n perthyn i grŵp lleiafrif ethnig (tua 36,000 o bobl o dras Asiaidd /Prydeinig Asiaidd a 23,700 o dras hil gymysg).⁶ Mae yng Nghymru rhyw 2,000 o Deithwyr Sipsiwn a 10,000 o geiswyr lloches.⁷

Nid oed gan oddeutu un o bob pump unrhyw gred grefyddol (18.5%) – ymhlith y rheiny gyda chrefydd dim ond 2.5% ohonynt sydd ddim yn Gristionogion.⁸

Dywed cyfran fechan o boblogaeth Cymru (1.7%) eu bod yn hoyw, lesbiaidd neu ddeurywiol (ond mae'r nifer wirioneddol yn debygol o fod gryn dipyn yn uwch).⁹ Ni wyddom beth yw nifer y bobl drawsryweddol.

Yn ogystal mae'r gymdeithas yng Nghymru wedi newid. Mae teuluoedd heddiw'n wahanol iawn i'r hyn oeddent 50 mlynedd yn ôl: mae llai yn priodi heddiw a mwy yn byw ar bennau'u hunain, gyda phartner neu ar aelwydydd 'cymhleth'. Mae menywod yn gohirio cael plant, yn cael llai ohonynt nag yn y gorffennol a llawer yn eu cael y tu allan i briodas – roedd dros hanner (56%) holl enedigaethau Cymru yn 2009 yn rhai i famau dibriod.¹⁰

Mae mwy o fenywod a llai o ddynion yn gweithio heddiw na'r amser a fu, a bellach mae gweithio rhan amser yn beth cymharol gyffredin. Gwelwyd menywod yn torri trwodd rhyw fymryn i faes swyddi dynion (a'r gwrthwyneb yn digwydd hefyd) ac mae'r bwlch cyflog rhywedd yn llai ond heb gau.

---

⁶ Llywodraeth Cynulliad Cymru (2010) Rhagamcanion Poblogaeth yn ôl Grŵp Ethnig, 2001-2007, Bwletin Ystadegol 4/2010

⁷ Winckler, V. ed. (2009) Equality Issues in Wales – a Research Review. Comisiwn Cydraddoldeb a Hawliau Dynol

⁸ Lee, R. (2007) 'A Social Audit of the Muslim Community in Wales'. *Statistical Article*. Caerdydd: Llywodraeth Cynulliad Cymru. Ar gael ar: <http://new.wales.gov.uk/docrepos/40382/40382313/statistics/other/sa10a.pdf?lang=en>

⁹ Ystadegau Cymru Tabl 025006 Arolwg Aelwydydd Integredig – Hunaniaeth Rywiol yn ôl Awdurdod Lleol. Cyrchwyd ar 7^{fed} Ionawr 2011.

¹⁰ Llywodraeth Cynulliad Cymru (2010) Ystadegau Genedigaethau a Marwoldeb Babanod, 2008. SB 18/2010

Bu newid yn y cysylltiadau cymdeithasol: mae'r cynnydd yn y nifer sydd yn berchen ar gar yn golygu ei bod yn llawer iawn rhwyddach symud o gwmpas nag yn y gorffennol, a gwelwyd cynnydd dramatig yn y mynediad i'r rhyngrwyd ac yn y defnydd a wneir ohoni. Fodd bynnag mae'r mwyafrif mawr (85%) yn teimlo eu bod yn rhan o'u cymdogaeth gyda phedwar o bob deg yn chwarae rhan mewn corff cymdeithasol neu ddiwylliannol.¹¹

Daeth newidiadau hefyd i'r defnydd a wneir o'r Gymraeg – dywed dros un rhan o bump o'r boblogaeth eu bod â'r gallu i'w siarad (58% ohonynt yn rhugl), sef cynnydd bychan ar ôl canrif o ddirywiad.

Yng Ngwynedd a Môn mae dros hanner y boblogaeth yn siarad Cymraeg¹² a thros dri chwarter o'r rheiny'n dweud eu bod yn rhugl ynddi.¹³

Ond gyda'r holl newidiadau hyn erys anghyfartaleddau disymud yng Nghymru, ac mae'r bwlch rhwng y rhai gyda'r mwyaf a'r lleiaf o fodd yn ei unfan bron dros y deng mlynedd diwethaf. Mae'r degfed ran gyfoethocaf o'r boblogaeth yn meddu ar tua 25% o incwm Cymru tra bod y degfed ran fwyaf tlawd yn meddu ar 1.5% yn unig. Mae'r anghyfartaledd sosio-economaidd hwn yn treiddio i bob rhan o'r gymdeithas yng Nghymru.

Newidiadau mewn agweddau a barn

Mae pobl Cymru, fel rhai Prydain drwyddi draw, yn fwy goddefgar mewn amryw o ffyrdd tuag at bobl o gefndiroedd gwahanol. Dywed dros hanner y boblogaeth (58.3%) bod y wlad ar ei hennill o gael amrywiaeth o ddiwylliannau gwahanol.¹⁴

Mae arolygon yn dangos bod y mwyafrif yng Nghymru, fel ym Mhrydain, yn gyffyrddus gyda phobl o grwpiau hil eraill. Ni fuasai gan dros dri chwarter ohonynt unrhyw wrthwynebiad petai perthynas agos yn priodi rhywun o gefndir ethnig gwahanol,¹⁵ a dim ond un o bob deg sy'n credu ei bod hi'n iawn gwrthod lle i rywun mewn llety gwely a brecwast ar sail hil. Mae'r rhan fwyaf ag agweddau positif tuag at bobl gyda chrefyddau gwahanol, a dim ond 8% yn teimlo'n anhapus gyda pherthynas agos yn priodi rhywun o grefydd wahanol.

---

¹¹ Llywodraeth Cynulliad Cymru (2009) Arolwg Byw yng Nghymru, 2008

¹² Cyfrifiad Poblogaeth 2001

¹³ Bwrdd yr Iaith Gymraeg (2008) Arolygon Defnydd yr Iaith Gymraeg 2004-06

¹⁴ Llywodraeth Cynulliad Cymru (2008) Arolwg Byw yng Nghymru 2007, Tabl 1

¹⁵ ibid

Mae agweddau at rolau dynion a menywod yng Nghymru, fel yn Adolygiad Teirblwydd Prydain, gan fwyaf yn bositif. Mae naw allan o bob deg unigolyn yn credu y dylai tadau yn ogystal â mamau fedru cael amser yn rhydd i ofalu am blant sâl. Mae bron i hanner yn credu bod menywod yn cael eu trin yn annheg yn y gwaith ac ychydig dros hanner yn cefnogi hyfforddiant a chymwysterau ychwanegol i fenywod.¹⁶

Ond nid yw'n newyddion da i gyd. Mae agweddau at bobl anabl yn gymhleth: mae tua dwy ran o dair o bobl anabl yn teimlo bod peth gwahaniaethu yn eu herbyn fel grŵp, a thraean o'r holl bobl yn teimlo nad yw pobl anabl yn cael eu trin yn annheg.¹⁷ Mae agweddau'n hynod o negyddol tuag at bobl â chyflyrau iechyd meddwl: mae pedwar o bob deg o bobl yn credu nad yw rhywun sy'n profi iselder yn addas i fod yn athro, tra byddai 37% yn anhapus pe byddai perthynas agos iddynt yn priodi rhywun â chyflwr iechyd meddwl.¹⁸

Mae oedran yn fater hefyd: mae llawer yn teimlo nad yw pobl hŷn yn parchu pobl ifanc, ac nid yw dwy ran o dair o bobl ifanc yn teimlo eu bod yn cael gwrandawriad.¹⁹ Yn gyffredinol mae agweddau at Deithwyr Sipsiwn yn negyddol: mae 63% o bobl yn credu bod Teithwyr Sipsiwn yn anaddas i fod yn athrawon ac ni fyddai 38% yn hapus i berthynas agos iddynt i briodi Teithiwr Sipsi.²⁰ Mae bron i ddwy ran o dair o bobl yn anghytuno'n llwyr â'r ffaith na fyddai ganddynt unrhyw wrthwynebiad i safle Teithwyr Sipsi fod yn agos i'w cartref.²¹ Ni ystyrir ceiswyr lloches chwaith yn dda: byddai 37% yn anhapus â pherthynas agos iddynt yn priodi ceisiwr lloches.²²

---

¹⁶ EHRC Cymru (2009) Pwy ydych chi'n ei weld?

¹⁷ Llywodraeth Cynulliad Cymru (2009) Arolwg Byw yng Nghymru 2008

¹⁸ EHRC Cymru (2009) Pwy ydych chi'n ei weld?

¹⁹ *ibid*

²⁰ *ibid*

²¹ Llywodraeth Cynulliad Cymru (2008) *op. cit.*

²² EHRC Cymru (2009) Pwy ydych chi'n ei weld?

Er nad oes amheuaeth bod gwelliant wedi bod mewn agweddau tuag at bobl lesbiaidd, hoyw a deurywiol yng Nghymru, mae rhagfarn yn dal i fodoli. Mae pobl yng Nghymru ymysg y rhai lleiaf tebygol yn y DU o gytuno bod angen ymdrin â rhagfarn gwrth-hoyw,²³ ac un rhan o bump (22%) yn credu bod unigolyn lesbiaidd neu hoyw yn anaddas i fod yn athro, 17% yn credu ei fod yn annerbyniol i sefydliad gwely a brecwast wrthod cais am lety gan gwpl lesbiaidd neu hoyw, a byddai mwy na chwarter (26%) yn anhapus i berthynas agos iddynt i briodi neu ffurfio perthynas tymor hir â rhywun o'r un rhyw.²⁴

Mae llawer o bobl yng Nghymru yn anghyfforddus ynglŷn â phobl trawsryweddol: gydag ond traean o oedolion yn dweud y byddant yn hapus i berthynas iddynt gael perthynas tymor hir ag unigolyn trawsryweddol a bron i hanner yn credu bod unigolyn trawsryweddol yn anaddas i fod yn athro.

Profiadau o wahaniaethu

Mae llawer o bobl yn adrodd eu bod yn profi gwahaniaethu, aflonyddu a chamdriniaeth. Mae tua 10% o'r boblogaeth ar y cyfan wedi profi digwyddiad o wahaniaethu, aflonyddu neu erledigaeth yn y pum mlynedd diwethaf.²⁵ Mae rhai grwpiau, fel pobl ifanc a phobl anabl,²⁶ pobl lesbiaidd, hoyw a deurywiol,²⁷ ffoaduriaid a cheiswyr lloches,^{28 29} pobl trawsryweddol,³⁰ pobl â chyflyrau iechyd meddwl³¹ a phobl hŷn³² yn adrodd lefelau llawer uwch o wahaniaethu ac aflonyddu – dywedodd hyd at traeantraean o'r holl bobl anabl rhwng 16-39 oed eu bod wedi dioddef gwahaniaethu neu aflonyddu.

---

²³ Stonewall (2007) Living Together: British attitudes to lesbian and gay people. London: Stonewall

²⁴ EHRC Cymru (2009) Pwy ydych chi'n weld?

²⁵ Llywodraeth Cynulliad Cymru (2009) Arolwg Byw yng Nghymru, 2008 p67

²⁶ Llywodraeth Cynulliad Cymru (2009) Arolwg Byw yng Nghymru, 2008 Chart 9.1

²⁷ Williams, M.L. and Robinson, A.L. (2007) Counted In! The All Wales Survey of Lesbian, Gay and Bisexual People. Llundain: Stonewall

²⁸ Crawley, H. (2009) Refugees Living in Wales - A survey of skills, experiences and barriers to inclusion. Caerdydd: Llywodraeth Cynulliad Cymru

²⁹ EHRC Cymru (2010) Mwy nag ystadegyn.

³⁰ EHRC (2010) Mwy nag ystadegyn

³¹ EHRC (2010) Mwy nag ystadegyn

³² Parry, O., Warren, E., Carnwell, R. and Baker, S. (2009) Voices of Older People in Wales - a qualitative study of health and wellbeing among the over 50s

Cymru yn y byd

Mae Cymru ynghyd â gweddill Prydain yn wynebu newidiadau mawr iawn yn y blynyddoedd nesaf a fydd yn effeithio ar strwythur cyffredinol yr economi a chymdeithas, yn ogystal ag effeithio ar wahanol grwpiau mewn cymdeithas mewn gwahanol ffyrdd.³³

Dynododd Adolygiad Teirblwydd Prydain dri ffactor sylweddol a fydd yn effeithio ar safle cymharol grwpiau gwahanol o bobl - economi'r byd a'r dirwasgiad, gostyngiadau mewn gwariant cyhoeddus a diwygiad gwasanaethau cyhoeddus, a newid demograffaid tymor-hir, yn enwedig cynnydd mewn hirhoedledd a mudo. Mae'r rhain yn cyflwyno heriau i ymdrechion i ostwng anghyfartaledd, gan gynnwys y risg o feysydd newydd o anghyfartaledd yn ymddangos, yn ogystal â chyfleoedd i sicrhau cymdeithas fwy cyfartal.

Globaleiddio a dirwasgiad

Gwaethygodd y dirwasgiad byd-eang a ddechreuodd yn 2008 safle economaidd Cymru a oedd eisoes yn wan. Mae'r duedd at i lawr mewn cyflogaeth cynhyrchu wedi cyflymu drwy golled o tua 45,000 o swyddi mewn dwy flynedd gan gyflogwyr mawr fel Bosch, Hoover a Hotpoint, ar yr un pryd â gwasgu ar wasanaethau cyhoeddus a phreifat. Pobl ifanc 16-24 oed a dynion a brofodd y gostyngiad cyfrannol mwyaf mewn cyflogaeth.

Yn adlewyrchu'r swyddi a gollwyd, cynyddodd diweithdra yng Nghymru o 45% (36,000 o bobl) i 7.7% rhwng 2008 a 2010 ac eto, pobl ifanc rhwng 16-24 oed a dynion o bob oed a brofodd y cynnydd mwyaf mewn niferoedd di-waith o bell ffordd, yn yr un modd ag y bu i ddiweithdra ymysg dynion lleiafrif ethnig ddyblu bron dros yr un cyfnod. Erbyn Mehefin 2010 roedd dros chwarter dynion ifanc yng Nghymru yn ddi-waith.

Mae lefelau uchel o ddiweithdra yng Nghymru yn eistedd ochr yn ochr â lefelau sydd eisoes yn uchel o anweithgaredd economaidd, yn bennaf yn gysylltiedig â salwch ac anabledd, gan roi record anffodus i Gymru o fod â'r raddfa gyflogaeth isaf o wledydd Prydain ar gyfer yr holl grwpiau oed, y ddau ryw, a phobl anabl a phobl heb anabledd. Dim ond y gyfradd gyflogaeth ar gyfer grwpiau lleiafrifoedd ethnig sydd uwch ben y gyfradd gyfatebol i genhedloedd eraill.

---

³³ Mae'r holl ddata yn yr adran hon o'r Arolwg Poblogaeth Blynyddol a gyrchwyd drwy NMOS oni bai y nodir fel arall.

Mae'n holl bwysig y cymerir amrywiaeth gweithlu Cymru i ystyriaeth lawn wrth ymdrin â phroblemau economaidd Cymru, nid lleiaf oherwydd bod bron i hanner y gweithlu yn fenywod, mwy na chwarter dros 50 oed ac un o bob saith yn anabl. Mae gan leiafrifoedd ethnig, menywod, pobl anabl a phobl hŷn Cymru gyfoeth o dalentau a phrofiad i'w gynnig i'r byd cyflogaeth.

Diwygio gwasanaethau cyhoeddus

Dros y pedair blynedd nesaf mae gwariant cyhoeddus yn wynebu pwysau na welwyd mo'i debyg o'r blaen. Bydd cyllidebau adrannol llywodraeth y DU yn cael eu torri ar gyfartaledd o 19% erbyn 2014-15, er bod amrywiaeth sylweddol o amgylch y ffigwr hwn.³⁴ Bydd cyllideb Llywodraeth Cynulliad Cymru yn cael ei thorri o 7.5%, gostyngiad mwy nag yn yr Alban a Gogledd Iwerddon.³⁵ Gallai effaith y pwysau hwn gymryd sawl ffurf.

Yn gyntaf, colled swyddi: un amcangyfrif yw y gellid colli 52,000 o swyddi - 4.3% o'r holl gyflogaeth yng Nghymru - drwy effaith gyfunol toriadau yn y gweithlu sector gyhoeddus, toriadau mewn contractau sector gyhoeddus a'r effaith lluosydd ar yr economi leol.³⁶ Mae llawer yn proffwydo bod y crynodiad o weithwyr benywaidd yn y sector gyhoeddus yn golygu y byddant yn cael eu heffeithio'n arbennig gan y colledion swyddi.

Yn ail, newidiadau mewn incwm: er ei bod yn anodd asesu effaith y Credyd Cynhwysol arfaethedig, a newidiadau i Fudd-dal Tai a Threth Cyngor, mae'r rheiny sy'n hawlio rhyw fath o fudd-dal diweithdra, Credyd Treth Gwaith neu Blant, Budd-dal Tai, Lwfans Byw Anabl a Budd-dal Treth Cyngor, i gyd am weld newidiadau mawr i'w hincymau. Mae materion cydraddoldeb clir yma gan fod y rheiny sy'n derbyn budd-daliadau profion moddion, yn ôl diffiniad, ar incymau cymharol isel, gyda phobl anabl a'r rheiny dros 55 oed yn anghyfartal o ddibynnol ar fudd-daliadau.

Yn drydydd, newidiadau mewn gwasanaethau cyhoeddus o ganlyniad i wariant cyhoeddus llai. Ar y pwynt hwn nid yw'n glir sut y bydd gwasanaethau'n newid, ond yn achos pobl ar incymau isel, pobl anabl, pobl hŷn a menywod sy'n dibynnu fwyaf ar wasanaethau cyhoeddus, mae risg sylweddol y byddant yn cael eu heffeithio er gwaeth gan y newidiadau.

---

³⁴ Trysorlys EM (2010) Spending Review 2010. Cm 7942.

³⁵ Llywodraeth Cynulliad Cymru (2010) Cyllideb Ddrafft 2011/12.

³⁶ PWC (2010) UK Economic Outlook November 2010, Tabl 2.1.1.

Newidiadau demograffaid

Mae poblogaeth Cymru yn debygol o newid yn y blynyddoedd nesaf drwy gymysgedd o gynnydd mewn hirhoedledd a mudo.

Rhagwelir y bydd y nifer o bobl yng Nghymru yn croesi'r pwynt 3 miliwn yn 2009-2010 ac yn cynyddu i 3.2 miliwn erbyn 2023. Mae cyfuniad o ddisgwyliad bywyd hirach a llai o blant yn cael eu geni yn golygu y bydd y gyfradd o bobl dros 65 oed yn cynyddu dros 30%, felly erbyn 2023 bydd y grŵp oed hwn yn cyfrif am bron i chwarter o gyfanswm y boblogaeth.³⁷ Rhagwelir y bydd y cynnydd canrannol mwyaf ymysg y grwpiau oedran hynaf: erbyn 2031 amcangyfrifir y bydd 9% o boblogaeth Cymru rhwng 75-84 oed a 4.7% dros 85 oed.³⁸

Mae poblogaeth Cymru sy'n heneiddio yn dystiolaeth o ffyrdd o fyw iachach a gwell gofal iechyd. Mae hefyd yn rhoi her i:

- ddarparu incwm digonol drwy bensiynau a ffynonellau eraill;
- llai o weithwyr yn yr economi i gefnogi pobl sydd ddim yn gweithio;
- darparu tai a gwasanaethau eraill sy'n addas i alluogi i bobl fyw'n annibynnol am gymaint â phosib;
- darparu gwasanaethau gofal priodol a chymorth i ofalwyr.

Dim ond tua traean o'r cynnydd a ragwelir ym mhoblogaeth Cymru rhwng 2008 a 2023 y gellir ei briodoli i 'newid naturiol' h.y. nifer uwch o enedigaethau na marwolaethau. Amcangyfrifir y bydd gweddill y twf yn dod o ganlyniad i ymfudo i Gymru.³⁹ Mae gan Gymru hanes hir o ddenu pobl o wledydd eraill. Heddiw, daw'r 'mewnlifiad' mwyaf o lawer o Loegr, gyda dim ond 7,800 o bobl yn symud i Gymru o dramor. Mae mewnfudiad yn cael ei gyfosod gan allfudiad, gyda'r mwyaf yn symud i weddill y DU, gyda 7,700 ar gyfartaledd yn gadael i leoedd tramor. Mae'r niferoedd mwyaf o fewnfudwyr ac allfudwyr rhwng 16-24 a 25-44 oed, er bod y cynnydd net mwyaf mewn poblogaeth o ymfudo ymysg pobl 45-64 oed.⁴⁰

---

³⁷ Llywodraeth Cynulliad Cymru (2010) Poblogaeth Cymru - Trosolwg Demograffig 2010.

³⁸ Llywodraeth Cynulliad Cymru (2009) Poblogaeth Oed 50 a Throsodd yng Nghymru, 1991 i 2031, SB 31/2009

³⁹ Llywodraeth Cynulliad Cymru (2010) Poblogaeth Cymru - Trosolwg Demograffig 2010.

⁴⁰ ibid

Gall mewnfudo, boed o Loegr neu o dramor, fod yn hynod o ddadleuol ac mae'n codi materion penodol yng Nghymru sy'n gysylltiedig â'r iaith Gymraeg a'r diwylliant Cymreig. Tra bod y ffocws ar lefel y DU ar osod cap ar fewnfudiad, mae'r ffocws yng Nghymru wedi bod ar integreiddio a chydlyniad cymdeithasol, tra'n amddiffyn hawliau'r holl grwpiau o bobl. Bydd hyn yn parhau i fod yn her yn y dyfodol.

Mae'r newidiadau yn yr economi, poblogaeth a gwariant cyhoeddus a amlinellwyd uchod yn newidiadau mawr, ac ni ddylid amcangyfrif yn rhy isel eu potensial i drawsffurfio cymdeithas Cymru. Yng nghanol y newid, gall fod yn demtasiwn canolbwyntio ar yr heriau heb gydnabod y gallant effeithio ar grwpiau gwahanol o bobl mewn modd nad yw'n gyfartal nac yn deg.

Mae gweddill yr Adolygiad Cymru hwn yn darparu sylfaen tystiolaeth i helpu llywodraeth, busnesau, cyrff gwirfoddol ac eraill mewn cymdeithas i bwysu a mesur a dynodi lle dylid lleoli adnoddau cyfyng i fynd i'r afael â'r prif anghyfartaleddau a heriau.

Rhan tri: Y dystiolaeth

Mae'r adran hon yn edrych ar dystiolaeth ar gydraddoldeb yng Nghymru heddiw ac yn defnyddio'r un dangosyddion ag yn 'How fair is Britain?'. Daw'r dangosyddion o'r Fframwaith Mesur Cyfartaleddau, sy'n dynodi gwahanol feysydd o fywyd sy'n effeithio ar gyfleoedd a deilliannau pobl. Y rhain yw:

- bywyd
- diogelwch cyfreithiol a chorfforol
- iechyd
- addysg a dysgu
- cyflogaeth
- safon byw
- gofal a chymorth
- grym a llais

Datblygwyd set o 40 o ddangosyddion i fesur cydraddoldeb yn y 'parthau' hyn, a cheir rhestr lawn yn Adolygiad Teirblwydd Prydain. Mae'r dangosyddion yn cynnwys cymysgedd o anghyfartaledd mewn **deilliannau**, h.y. yr hyn mae gwahanol grwpiau o bobl yng Nghymru yn ei gyflawni, a'r anghyfartaledd mewn **prosesau**, h.y. gwahaniaethau yn y ffordd y caiff pobl eu trin.

Bylchau data

Mae gweddill yr adran hon yn cyflwyno'n systematig y dystiolaeth anghydraddoldeb yng Nghymru wedi ei mesur yn erbyn y 40 o ddangosyddion hyn. Yn anffodus, mae anhawster yn syth oherwydd bylchau yn y data sydd ar gael.

Mae tri math o fwllch. Y cyntaf yw er bod data ar gael i boblogaeth Cymru i gyd i'w gymharu â'r hyn a ddefnyddir ar gyfer Prydain, naill ai nid yw'r data ar gyfer grwpiau a ddiogelir yng Nghymru yn bodoli, neu mae'n annibynadwy oherwydd maint bychan y samplau. Fodd bynnag mae data ar gyfer grwpiau a ddiogelir yn bodoli i Brydain yn ei chyfanrwydd.

Mae'r ail fath o fwllch yn gysylltiedig â grwpiau ble nad oes dim data, neu fawr ddim data o gwbl, naill ai yng Nghymru neu ar draws Prydain, neu ble mae'r hyn sydd ar gael yn annibynadwy. Mae hyn yn berthnasol i gyfeiriadedd rhywiol a statws trawsryweddol, er enghraifft.

Mae hefyd yn berthnasol i is-grwpiau o bobl - er enghraifft nid oes fawr ddim data ar bobl gyda gwahanol fathau o nam, Sipsiwn Teithwyr neu geiswyr lloches a ffoaduriaid.

Mae'r math olaf o fwllch yn berthnasol i ddangosyddion ble nad oes unrhyw ddata o gwbl i unrhyw grŵp yng Nghymru, yn syml oherwydd na chaiff ei gasglu. Un enghraifft yw dangosydd blynyddoedd cynnar, ble nad oes data i Gymru ar ddatblygiad plant 5 oed, neu nodweddion pleidleiswyr neu wleidyddion.

Y dull a ddefnyddir wrth ddelio gyda'r bylchau hyn felly yw fel a ganlyn:

- Pan geir cyfeiriad at ddata am Gymru yn Adolygiad Teirblwydd i Brydain yr EHRC, mae'n cael ei ddyfynnu ac os oes angen, ei ddiweddarau.
- Pan na cheir cyfeiriad at ddata am Gymru yn Adolygiad Teirblwydd i Brydain yr EHRC ond ei fod ar gael o ffynonellau cyhoeddus eraill, mae'n cael ei gynnwys.
- Pan na cheir data penodol i Gymru, defnyddir data i Loegr a Chymru gyda'i gilydd neu i Brydain fel uned gyfan. Mae hyn yn arbennig yn achos dadansoddiad yn ôl ethnigedd gan fod poblogaeth lleiafrif ethnig Cymru yn weddol fychan.
- Pan nad oes data cadarn neu ganfyddiadau o bwys i Gymru neu unrhyw le arall ym Mhrydain, ni thrafodir y grŵp dan sylw o gwbl. Yn anffodus, mae hyn yn digwydd yn aml yn achos crefydd, a chyfeiriadedd rhywiol a statws trawsryweddol. Nid amlygir y bylchau yn y testun er mwyn osgoi ailadrodd.

At ei gilydd, mae dadansoddiad bob dangosydd yn edrych yn gyntaf ar safle cyffredinol Cymru, a'i gymharu gyda Lloegr neu Brydain. Os oes gwahaniaethau nodedig i'w gweld o fewn Cymru yna cânt eu hamlygu. Yna mae bob dangosydd yn cynnwys ystyriaeth, pan fo data cadarn ar gael, o grŵp sosio-economaidd, rhywedd, oed, anabledd a hil, ac yna crefydd, a chyfeiriadedd rhywiol a statws trawsryweddol.

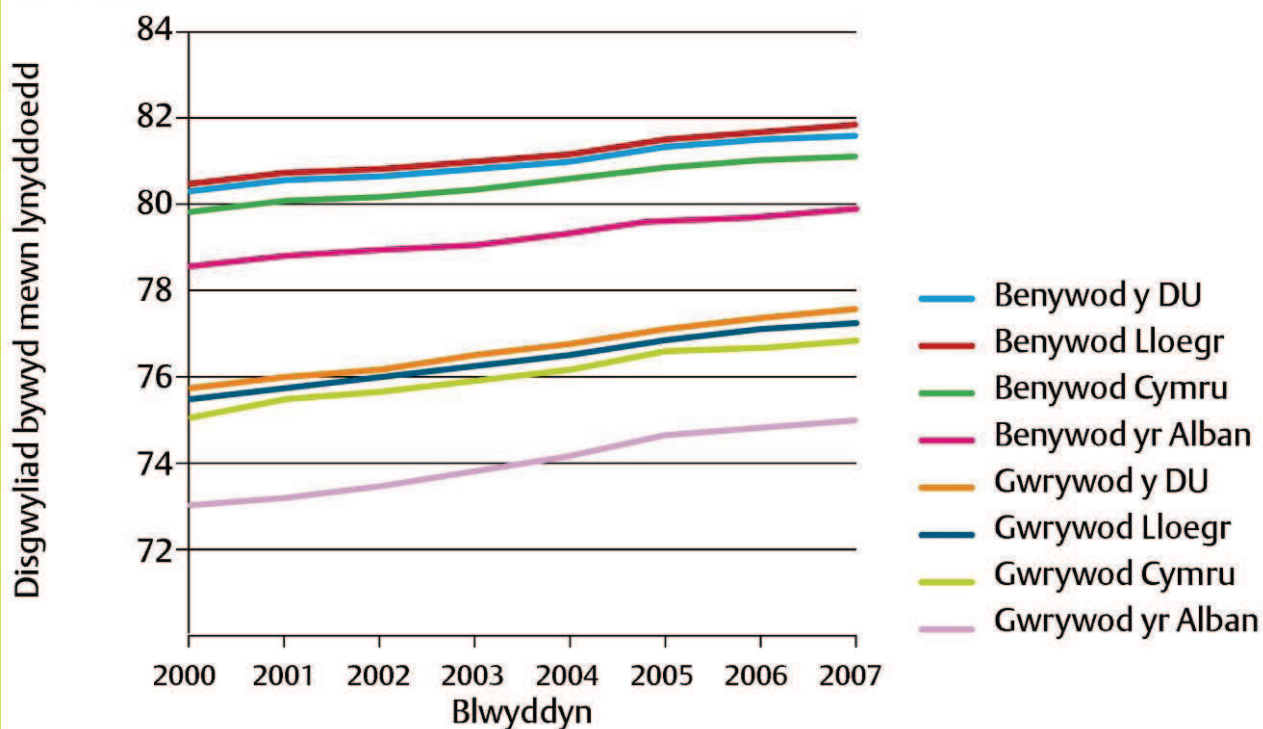
Bywyd

Pwyntiau allweddol

- Mae gwahaniaethau sylweddol yn parhau rhwng y disgwyliadau bywyd gwahanol grwpiau yn y Gymru fodern, rhai ohonynt yn gysylltiedig ag effaith gronnsus yr anghyfartaleddau a brofir gan wahanol grwpiau.
- Mae gan bobl o grwpiau sosio-economaidd is ragolwg gwaelach a disgwyliad bywyd byrrach a graddfeydd marwolaeth gynamserol uwch na'r rhai o grwpiau uwch.
- Ar bob mesur, mae gan ddynion ragolwg gwaelach.
- Gall rhai grwpiau yn enwedig fod yn agored i fathau arbennig o risgiau. Babanod ac oedolion ifanc sydd fwyaf tebygol o unrhyw grŵp oed o fod yn ddiodefwr llofruddiaeth neu ddynladdiad.
- Gall pobl lesbiaidd, hoyw a deurywiol (LGB) a thrawsryweddol fod yn fwy tebygol na'r cyfartaledd i geisio cyflawni hunanladdiad nei i hunan-niweidio.

Disgwyliad bywyd

Cyfnod disgwyliad bywyd ar enedigaeth (blynyddoedd) yn y DU, Lloegr, Cymru a'r Alban, 2000-07

Ffynhonnell: Tablau Bywyd Interim yr ONS

Yn y degawdau diwethaf, mae disgwyliad bywyd wedi codi'n fawr iawn yng Nghymru fel yng ngweddill y DU. Tra bod y cynnydd wedi bod yn gyffredinol, nid ydynt wedi bod yn gyson.

Mae disgwyliad bywyd yng Nghymru, ar gyfartaledd, yn is nag yn Lloegr - bwlch o flwyddyn i ddynion a menywod yn 2007. Arhosodd y bwlch rhwng Cymru a Lloegr yn gyson rhwng 2000 a 2007.⁴¹

Yng Nghymru, mae anghyfartaleddau daearyddol nodedig. Yn gyffredinol, roedd yr awdurdodau lleol oedd â'r disgwyliadau bywyd isaf yn 2007-09, i'r ddau ryw, yng nghymoedd De Cymru, gyda Merthyr Tudful, Blaenau Gwent a Rhondda Cynon Tâf gyda'r graddfeydd isaf un. Gall pobl sy'n byw yn yr ardaloedd gyda'r disgwyliad bywyd uchaf ddisgwyl byw am 5.8 blynedd yn fwy na'r rhai gyda'r disgwyliad bywyd isaf os ydynt yn ddynion a 5 mwy os ydynt yn fenywod.

Ar draws Lloegr a Chymru gyfan, roedd disgwyliad bywyd i bob o gefndir disgil saith mlynedd yn llai na phobl o gefndir proffesiynol. Mae hyn yn wir am ddynion a menywod. Mae'r rhyngweithio rhwng rhywedd a grŵp sosio-economaidd yn golygu y gall menyw o ddsbarth cymdeithasol 1 (proffesiynol) fyw am 12.4 mlynedd yn fwy na dyn o ddsbarth cymdeithasol 6 (disgil).⁴²

Ar gyfartaledd, mae menywod yng Nghymru, fel yn Lloegr, yn byw am bedair blynedd yn hirach na dynion - 81 oed o'i gymharu â 77 yn 2007. Y ffigyrau ar gyfer Lloegr yw 82 a 78 yn eu tro.

Mae'r dystiolaeth gyfyngedig sy'n bodoli am bobl anabl a grwpiau lleiafrifoedd ethnig i Brydain yn awgrymu fod ganddynt ddisgwyliad bywyd is na'r rhai nad ydynt yn anabl a grwpiau o bobl wyn.

---

⁴¹ EHRC (2010) How fair is Britain? tudalen 75

⁴² EHRC (2010) How fair is Britain? tudalen 76

Salwch marwol

Clefydau cylchredol (sy'n cynnwys clefyd y galon a strôc) a chanser yw prif achosion marwolaeth yng Nghymru fel ym Mhrydain gyfan. Mae'r ddau wedi gostwng yn nodedig yn yr ugain mlynedd diwethaf ond mae eu cyffredinolrwydd yn amrywio rhwng grwpiau.⁴³

Mae'r raddfa marwolaeth gynamserol o glefyd cylchredol yn debyg yng Nghymru a'r DU, ond o fewn Cymru mae'r graddfeydd llawer iawn uwch yn yr ardaloedd mwyaf difreintiedig na'r ardaloedd lleiaf difreintiedig, gyda'r gwahaniaethau yn arbennig o amlwg i ddynion.⁴⁴

Mae graddfeydd marwolaeth gynamserol yng Nghymru yn sylweddol uwch i ddynion na menywod (yn ôl 64 fesul 100,000 i ddynion a 26 fesul 100,000 i fenywod).⁴⁵

Roedd canser yn gyfrifol am 26,000 o farwolaethau yng Nghymru rhwng 2006 a 2008, gydag oddeutu chwarter o'r rhai a oedd yn marw o dan 65 oed. Mae'r raddfa marwolaeth gynamserol o ganser wedi gostwng dros yr 20 mlynedd diwethaf i'r ddau ryw, er bod y raddfa i fenywod wedi bod yn statig am y tair blynedd diwethaf ac mae ychydig yn uwch nag i ddynion. Mae graddfeydd uwch o farwolaeth gynamserol oherwydd canser ymhlith grwpiau sosio-economaidd is, yn enwedig ymhlith dynion, er bod y patrymau daearyddol yn aneglur.⁴⁶

---

⁴³ Prif Swyddog Meddygol Cymru (2010) Adroddiad Blynyddol.

⁴⁴ Prif Swyddog Meddygol Cymru (2010) Adroddiad Blynyddol, p.74

⁴⁵ Prif Swyddog Meddygol Cymru (2010) Adroddiad Blynyddol, p.74

⁴⁶ Prif Swyddog Meddygol Cymru (2010) Adroddiad Blynyddol, p.76

Hunanladdiad

Mae graddfeydd hunanladdiad wedi dod i lawr ar draws Cymru mewn blynyddoedd diweddar, ac yn awr maent yn agos i'r cyfartaledd DU, er eu bod serch hynny yn uwch nag yn Lloegr.

O fewn Cymru, mae gwahaniaethau amlwg yn ôl amddifadedd yr ardal. Mae'r raddfa hunanladdiad i ddynion yn y pumed ran o ardaloedd mwyaf difreintiedig yng Nghymru 40% yn uwch nag mewn ardaloedd o amddifadedd cyfartalog ac 80% yn uwch na'r pumed ran o ardaloedd lleiaf difreintiedig. Mae llai o wahaniaeth amlwg yn achos menywod.⁴⁷

Yng Nghymru, mae graddfa hunanladdiad yn llawer uwch i ddynion nag i fenywod: 17.4 fesul 100,000 o ddynion a 4.3 fesul 100,000 o fenywod yn 2009.⁴⁸ Mae risg hunanladdiad yn llawer uwch ymhlith grwpiau oed iau na rhai hŷn, er bod graddfeydd wedi gostwng yn fawr mewn blynyddoedd diweddar, Serch hynny, roedd graddfa 2009 i ddynion oedran 15-44 ar 18.8 fesul 100,000, yn fwy na phedair gwaith y raddfa i fenywod o'r un oed (4.1 fesul 100,000).

Mae'r Adolygaid Teirblwydd i Brydain yn adrodd ar beth ymchwil i risgiau uwch hunanladdiad a cheisio cyflawni hunanladdiad ymhlith pobl LGB. Mae ymchwil yn awgrymu ei fod â chysylltiad uniongyrchol â chyfeiriadedd rhywiol. Adroddodd peth tystiolaeth o arolwg bychan o bobl trawsryweddol fod 34% o'r atebwyr wedi ceisio lladd eu hunain o leiaf unwaith.⁴⁹

---

⁴⁷ Prif Swyddog Meddygol Cymru (2010) op. cit.

⁴⁸ Swyddfa Ystadegau Cenedlaethol (2011) Suicide Rates in the United Kingdom, 2000-2009, <http://www.statistics.gov.uk/pdfdir/sui0111.pdf> Cyrchwyd 07 02 2011

⁴⁹ EHRC (2010) How fair is Britain? tudalen 94

Marwolaeth trwy ddamwain

Mae'r risg o farwolaeth trwy ddamwain wedi dod i lawr yn sylweddol ar draws Cymru yn yr ychydig ddegawdau diwethaf,⁵⁰ i 19.5 marwolaeth trwy ddamwain fesul 100,000 o bobl yn 2008. O fewn Cymru, mae'r raddfa marwolaeth trwy ddamwain uchaf yn yr ardaloedd mwyaf difreintiedig.⁵¹

Mae graddfa marwolaeth trwy ddamwain oddeutu ddwy waith cyn uchod ymhlith dynion ag yw ymhlith menywod (tua 30 o'i gymharu ag oddeutu 15 fesul 100,000).

Mae'r Adolygaid Teirblwydd i Brydain yn dod i gasgliad fod y risgiau marwolaeth trwy ddamwain uchaf i'r rheiny sydd o oedran 75 a drosodd, ar oddeutu 1,070 fesul 100,000 o ddynion a menywod.⁵²

Dynladdiad

Yn 2008/09, bu 34 dynladdiad yng Nghymru, graddfa o 11.4 fesul miliwn o'r boblogaeth. Mae'r nifer yn amrywio'n sylweddol o flwyddyn i flwyddyn, o 22 yn 2005/06 i 43 yn 2007/08. Mae fodd bynnag yn agos iawn at y cyfartaledd yn Lloegr.⁵³

Yn Lloegr a Chymru gyfan, roedd 71% o ddiodefwyr dynladdiad yn ddynion⁵⁴. Fodd bynnag, mae menywod yn fwy tebygol na dynion i gael eu lladd gan bartneriaid, cynbartneriaid, neu aelodau teulu: yn 2008/09, roedd trais gan bartner (yn cynnwys gan gynbartneriaid) yn cyfrif am 53% o ddynladdiadau menywod a 7% o ddynladdiadau dynion yn Lloegr a Chymru.

Mae plant o dan 1 oed yn fwy tebygol o farw o ganlyniad i ddynladdiad nag unrhyw grŵp oed arall yn Lloegr a Chymru: roedd un plentyn dan 16 oed yn marw o ganlyniad i greulondeb neu drais bob wythnos yn Lloegr a Chymru yn 2008/09 - dwy ran o dair ohonynt o dan bump oed. Fodd bynnag, yn 2008/09, roedd y raddfa wedi gostwng i hanner yr hyn oedd ddegawd ynghynt (graddfa o oddeutu 30 o ddynladdiadau fesul miliwn). Y grŵp oed gyda'r risg uchaf nesaf yw pobl 15-29 oed, ble mae'r risg yn 20 fesul miliwn.

---

⁵⁰ EHRC (2010) How fair is Britain? tudalen 97

⁵¹ Prif Swyddog Meddygol Cymru (2010) op. cit.

⁵² EHRC (2010) How fair is Britain? tudalen 94

⁵³ Bwletin Ystadegol y Swyddfa Gartref, Homicides, Firearm Offences and Intimate Violence 2008/09 Supplementary Volume 2 to Crime in England and Wales 2008/09

⁵⁴ EHRC (2010) How fair is Britain? tudalen 103

Roedd pobl lleiafrifoedd ethnig yn ddiodefwr yr oddeutu chwarter o'r dynladdiadau a gofnodwyd (ble gwyddys hunaniaeth ethnig y diodefwr) yn Lloegr a Chymru rhwng 2006/07 a 2008/09: roedd dipyn dros hanner y diodefwr lleiafrif ethnig hyn y ddu. Mae hyn yn awgrymu risg uwch o ddynladdiad i bobl o leiafrifoedd ethnig gan eu bod yn gwneud llai na 10% o'r boblogaeth.

Cyhuddwyd 70 o ddynladdiadau a ddigwyddodd yn Lloegr a Chymru rhwng 2007/08 a 2009/10 o ganlyniad i droseddau a waethygir gan hil neu grefydd, transffobig neu homoffobig a throseddau casineb yn ymwneud ag anabledd.

Marwolaethau mewn sefydliadau

Yn Lloegr a Chymru yn 2008/09, bu 92 o farwolaethau yn ystod neu'n dilyn cyswllt â'r heddlu, o'i gymharu â'r brig o 120 yn 2005/06. Dynion yw'r mwyafrif o farwolaethau yn ystod neu'n dilyn cyswllt â'r heddlu: roedd 74 o 92 o farwolaethau o'r fath yn 2008/09 yn ddynion.

Nid yw'n ymddangos bod y marwolaethau'n fwy dwys ymysg unrhyw grwpiau oed penodol: roedd 12% o farwolaethau'n dilyn cyswllt â'r heddlu yn unigolion o dan 18 oed a chyfran debyg yn unigolion dros 50 oed.

Roedd gan ychydig dros hanner y rheiny a fu farw yn dilyn cyswllt â'r heddlu ag arwyddion blaenorol o gyflyrau iechyd meddwl, cyfran uwch na'r rheiny â chyflyrau iechyd meddwl yn y boblogaeth gyffredinol. Mae tua 10% o'r bobl sy'n marw yn ddu, o'i gymharu ag ond 2% o'r boblogaeth gyffredinol.

Diogelwch cyfreithiol a chorfforol

Pwyntiau allweddol

- Mae'r rhan fwyaf o bobl yn teimlo bod y system gyfiawnder droseddol yn deg. Fodd bynnag mae rhai grwpiau â lefelau hyder is yn yr heddlu ac yn eu bodlonrwydd â'r heddlu, yn enwedig pobl LGBT a phobl o leiafrifoedd ethnig.
- Ar draws Lloegr a Chymru, mae pobl o leiafrifoedd ethnig, a phobl ddu yn arbennig, yn llawer mwy tebygol o gael eu stopio a'u chwilio gan yr heddlu na phobl wyn.
- Mae trosedd dreisgar wedi gostwng yn sylweddol dros y pymtheg mlynedd diwethaf er bod pobl ddu a dynion du yn benodol, â'r risg uchaf o ddynladdiad.
- Mae'r risg o erledigaeth yn wahanol rhwng dynion a menywod. Yn gyffredinol mae dynion ifanc mewn risg uwch o fod yn ddiodefwr trosedd dreisgar na dynion hŷn neu fenywod. Mae menywod yn llawer mwy tebygol na dynion i fod yn ddiodefwr cam-drin domestig gan bartner neu aelod teulu, ac, ynghyd â phlant, yn llawer mwy tebygol o gael eu treisio.
- Nid oes gan Gymru'r cynhwysedd carchar i bawb sy'n cael eu dedfrydu i garchar. Nid oes ond 50 o leoedd i droseddwr ifanc a dim lle o gwbl i garcharorion benywaidd. Effaith hyn yw fod pobl yn cael eu lleoli mewn carchardai sydd ymhell i ffwrdd oddi wrth deulu a chyfeillion.

Triniaeth gyfartal gan y system gyfiawnder

Cynahliodd heddluoedd Cymru fwy na 42,000 o achosion stopio a chwilio yn 2008/09, gyda 4,900 o arestiadau'n dilyn hynny. Roedd y nifer o achosion stopio a chwilio fesul 100,000 o bobl gan Heddluoedd De Cymru, Gogledd Cymru a Gwent yn gyfrannol is na chyfartaledd Lloegr a Chymru tra bod y rhai gan Heddlu Dyfed-Powys yn y grŵp cyfartalog.⁵⁵

---

⁵⁵ Povey, D., ed. (2010) Police Powers and Procedures, England and Wales 2008/09, Bwletin Ystadegol y Swyddfa Gartref 06/10. Ar gael yn: <http://rds.homeoffice.gov.uk/rds/pdfs10/hosb0610.pdf>

Yn gyffredinol mae cyfran ychydig yn is o bobl yng Nghymru o'i gymharu â Lloegr yn credu bod y system gyfiawnder droseddol yn deg (56% o gymharu â 59%).⁵⁶

Mae pobl ifanc â salwch tymor-hir cyfyngus neu bobl ifanc anabl yn llawer llai tebygol na'r rheiny sydd heb y fath gyflyrau o gredu bod y system gyfiawnder droseddol yn deg, neu ei bod yn cwrdd ag anghenion dioddefwyr.⁵⁷

Ar draws Lloegr a Chymru gyfan, mae cyfraddau stopio a chwilio yn achos pobl ddu yn llawer uwch nag i grwpiau eraill (135 digwyddiad fesul 100,000 o'r boblogaeth, o'i gymharu â 40 fesul 100,000 ar gyfer pobl Asiaidd ac 20 fesul 100,000 ar gyfer gweddill y boblogaeth).⁵⁸ Mae grwpiau ethnig lleiafrifol yn llawer llai tebygol na phobl wyn o gredu y bydd eu cwynion am yr heddlu yn cael eu cymryd o ddifrif, ac yn fwy tebygol o boeni am aflonyddiad gan yr heddlu.⁵⁹ Canfu astudiaeth raddfa fach bod gan Sipsiwn – Teithwyr hyder isel o ran yr Heddlu ac o'r herwydd yn amharod o adrodd digwyddiadau i'r heddlu. Canfu'r un ymchwil bod ceiswyr lloches yn amharod o adrodd ynghylch troseddau i'r heddlu oherwydd eu bod ofn yr effaith posibl ar eu cais am loches.⁶⁰

Mae'r data arolwg yn awgrymu bod pobl LGB yn fwy tebygol o boeni am a phrofi gwahaniaethu gan yr heddlu, boed nhw'n adrodd ynghylch trosedd neu dan amheuaeth o gyflawni un⁶¹. Yng Nghymru, mae cyfran ychydig yn uwch o bobl lesbiaidd, hoyw a deurywiol wedi adrodd ynglŷn â digwyddiad i'r heddlu na'r boblogaeth ar y cyfan, ac roedd lefel cymharol uchel o anfonlonrwydd â'r canlyniad.⁶² Mae astudiaeth graddfa fach o agweddau pobl drawsryweddol yn awgrymu tra bod y mwyafrif yn disgwyl triniaeth deg, bod tua 1 o bob 5 yn teimlo eu bod wedi'u trin yn amhriodol wrth gysylltu â'r heddlu.⁶³

---

⁵⁶ Swyddfa Gartref (2010) Crime in England and Wales 2008/09 Tabl 7.16

⁵⁷ EHRC (2010) How Fair is Britain? tudalen 133

⁵⁸ EHRC (2010) How Fair is Britain? tudalen 135

⁵⁹ EHRC (2010) How Fair is Britain? tudalen 138

⁶⁰ Y Comisiwn Cymru (2010) Mwy nag yatadegyn

⁶¹ EHRC (2010) How Fair is Britain? tudalen 138

⁶² Williams, M. and Robinson, A.L. (2007) Counted In! The All Wales Survey of Lesbian, Gay and Bisexual People. Llundain: Stonewall

⁶³ EHRC (2010) How Fair is Britain? tudalen 138

Troseddau yn erbyn y person – trosedd dreisgar, cam-drin domestig ac ymosodiad rhywiol

Yn gyffredinol, mae trosedd dreisgar yn lloegr a chymru wedi haneru rhwng 1995 a 2010.

Ar draws Lloegr a Chymru gyfan, mae dynion ifanc mewn risg uchel o fod yn ddioddefwyr trosedd dreisgar. Yn 2009/10, roedd 13% o ddynion 16-24 oed yn ddioddefwyr trosedd dreisgar, o'i gymharu â bron mwy na 4% o'r holl ddynion a llai na 3% o'r holl fenywod.⁶⁴

Tra bod grwpiau lleiafrifoedd ethnig yn fwy tebygol na phobl wyn o fod yn ddioddefwyr trosedd dreisgar, nid ethnigedd ynddi'i hun sy'n esbonio'r gwahaniaeth. Yn hytrach, cyfuniad yw o'r gwahanol oedrannau a phroffiliau sosio-economaidd ymhlith pobl y lleiafrifoedd ethnig o'i gymharu â'r boblogaeth wyn.⁶⁵

Bu 69 digwyddiad o gam-drin domestig fesul 10,000 o oedolion yng Nghymru yn 2007/08 (yn cyfateb i bron i 17,000 o ddigwyddiadau). Mae un o bob pedair o fenywod yn Lloegr a Chymru wedi profi rhyw ffurf o gamdriniaeth ddomestig ers cyrraedd 16 oed. Mae tri-chwarter o'r troseddau cam-drin domestig yn droseddau ailadroddus.

Mae menywod yng Nghymru yn ddwywaith mwy tebygol na dynion o fod yn ddioddefwyr trais rhywiol, neu drais nad yw'n rhywiol gan eu partner neu deulu.⁶⁶

Rhwng 2006 a 2010, bu i Wasanaeth Erlyn y Goron erlyn 796 o achosion treisio'n rhywiol, â 57% ohonynt yn arwain at euogfarn.⁶⁷ Nid yw'r nifer o erlyniadau yn cadw i fyny â'r nifer o ddigwyddiadau o dreisio rhywiol sy'n cael eu hadrodd i'r heddlu, tra bod y raddfa euogfarnu yn 'ystyfnig o isel'.⁶⁸

---

⁶⁴ EHRC (2010) How Fair is Britain? tudalen 201

⁶⁵ EHRC (2010) How Fair is Britain? tudalen 197

⁶⁶ Finney, A. (2006) Domestic violence, sexual assault and stalking: findings from the 2004/05 British Crime Survey. Swyddfa Gartref: London. Tabl A.9

⁶⁷ Adroddiad newyddion BBC, Medi 2010, <http://www.bbc.co.uk/news/uk-wales-11199939>, cyrchwyd 14^{eg} Chwefror 2011

⁶⁸ EHRC (2010) Crynodeb Adolygiad Teirblwydd tud 14

Menywod a phlant yw'r mwyaf tebygol o lawer o fod yn ddiodefwr treisio rhywiol: cafodd 90% o droseddau eu cyflawni yn erbyn menywod tra bod mwy na chwarter o'r achosion treisio'n rhywiol a gafodd eu hadrodd wedi'u cyflawni yn erbyn plant. Roedd mwy na hanner yr achosion o dreisio gwrywaidd yr adroddwyd arnynt wedi digwydd i blant o dan 16 oed.⁶⁹

Trais wedi'i dargedu

Mae digwyddiadau sy'n targedu pobl oherwydd pwy ydynt (e.e. troseddau casineb) yn cael eu tan-adrodd, sy'n golygu nad yw llawer o ddiodefwr yn gallu cael mynediad i'r cymorth maent ei angen, neu i sicrhau cyfiawnder. Yn 2007/08, bu 4,578 o erlyniadau am droseddau casineb yng Nghymru, o'r rhain roedd 568 yn droseddau wedi'u cymell gan hil a chrefydd, 68 am droseddau homoffobig a thransffobig a 21 am droseddau casineb yn erbyn pobl anabl.⁷⁰ Yn Lloegr a Chymru, mae'r nifer o achosion o drosedd ar sail hil a chrefydd sy'n cael eu hadrodd i'r heddlu wedi gostwng ychydig ers 2006/07.

Y gymhareb euogfarnu ar gyfer troseddau casineb yng Nghymru oedd 72%, sy'n is na'r gymhareb ar gyfer yr holl droseddau ditadwy ar 80%.⁷¹ Cynyddodd y gyfradd euogfarnu ar gyfer trosedd ar sail hil a chrefydd a homoffobig a thransffobig yn Lloegr a Chymru ychydig rhwng 2006/07 a 2008/09.⁷²

Mae'r mwyafrif o ddigwyddiadau sy'n cael eu cofnodi gan yr heddlu yn cynnwys aflonyddu, ond y mwyafrif o'r achosion sy'n cael eu herlyn yw troseddau yn erbyn y person. Mae digwyddiadau sy'n targedu gwahanol grwpiau'n cymryd ffurfiau amrywiol: er enghraifft, mae trosedd ar sail crefydd yn effeithio ar sefydliadau cymunedol yn ogystal ag unigolion; troseddau casineb sy'n targedu pobl LGB yn gallu cynnwys ymosodiad rhywiol; a throseddau casineb cysylltiedig ag anabledd yn aml yn targedu eiddo'r unigolion.

---

⁶⁹ EHRC (2010) How Fair is Britain? tudalen 209

⁷⁰ Gwasanaeth Erlyn y Goron (XXX) Hate Crime Report 2007-08, p. 48 Ar gael yn: http://www.cps.gov.uk/publications/docs/CPS_hate_crime_report_2008.pdf

⁷¹ Y Weinyddiaeth Gyfiawnder (2010 Criminal Statistics: England and Wales 2009 Statistics bulletin. Ar gael yn: <http://www.justice.gov.uk/criminal-statistics-annual-2009.pdf>

⁷² EHRC (2010) How Fair is Britain? tudalen 151

Niferoedd ac amodau mewn carchardai

Dim ond pedwar carchar sydd yng Nghymru (i gyd yn y de), a oedd yn Awst 2010 yn dal 2,805 o garcharorion.⁷³ Nid oes llety o gwbl ar gyfer carcharorion benywaidd, ac mae lleoedd i 50 yn unig o droseddwyr ifanc ac un Sefydliad Troseddwyr Ifanc.⁷⁴ O ganlyniad, mae tua phedwar o bob deg o garcharorion gwrywaidd a'r holl garcharorion benywaidd o Gymru yn treulio eu dedfrydau mewn carchardai yn Lloegr, i ffwrdd oddi wrth eu teuluoedd.⁷⁵

Yn Lloegr a Chymru, mae'r nifer o garcharorion benywaidd wedi dyblu ers 1995: mae tua 5% o garcharorion nawr yn ferched. Mae tystiolaeth yn awgrymu bod merched mewn carchar yn fwy tebygol o fod wedi profi cam-drin domestig na merched yn y boblogaeth yn ei chyfanrwydd.⁷⁶

Ar gyfartaledd, mae pum gwaith mwy o bobl ddu na gwyn yn cael eu carcharu. Mae un o bob pedwar unigolyn sydd mewn carchar o gefndir lleiafrif ethnig.⁷⁷

---

⁷³ Y Weinyddiaeth Gyfiawnder (2010) Population in Custody August 2010 Tabl 4. Ar gael yn: <http://www.justice.gov.uk/publications/populationincustody.htm>

⁷⁴ Pwyllgor Materion Cymreig Tŷ'r Cyffredin (2007) Welsh Prisoners in the Prison Estate. Third Report of the Session 2006/07. HC74

⁷⁵ *ibid*

⁷⁶ EHRC (2010) How Fair is Britain? tudalen 167

⁷⁷ EHRC (2010) How Fair is Britain? tudalen 172

Ofn trosedd

Yng Nghymru, adroddodd tua 1 o bob 10 o unigolion eu bod yn poeni am drosedd dreisgar, trosedd ceir a byrgleriaeth.⁷⁸ Yn 2004/05, roedd llai o bobl yng Nghymru yn teimlo'n anniogel iawn tra'n cerdded ar ben eu hunain yn y nos nag yr oedd yn Lloegr.

Yn Lloegr a Chymru, mae pobl o grwpiau sosio-economaidd is yn fwy tebygol o boeni am drosedd dreisgar na'r cyfartaledd.⁷⁹ Mae mwy o fenywod yn teimlo'n anniogel na dynion (8% o fenywod 16 – 59 oed yn teimlo'n anniogel o'i gymharu â 1% o ddynion), ac mae pobl hŷn yn teimlo'n fwy anniogel na phobl iau (20% o fenywod hŷn yn teimlo'n anniogel).⁸⁰

Ar draws Lloegr a Chymru yn eu cyfanrwydd, mae pobl anabl yn fwy tebygol o fod yn pryderu am drosedd dreisgar na phobl nad ydynt yn anabl (16% o'i gymharu â 12%). Maent hefyd yn fwy tebygol o deimlo'n anniogel yn y nos (47% o'i gymharu â 28%).

---

⁷⁸ Ystadegau Cymru Tabl 007348 Ar gael yn: <http://www.YstadegauCymru.wales.gov.uk/TableViewer/tableView.aspx>

⁷⁹ EHRC (2010) How Fair is Britain? tudalen 240

⁸⁰ Regional Trends (2004/05) Tabl 9.11 – ffigyrau diweddaraf ar gael

Iechyd

Pwyntiau allweddol

- Mae lefelau o salwch tymor hir ac anabledd yn uwch yng Nghymru nac yng ngweddill Prydain.
- Mae'r lefel yn codi gydag oed, i bwynt ble mae dros hanner y bobl sydd dros 55 oed mewn rhai ardaloedd o Gymru yn anabl.
- Mae lefelau iechyd meddwl gwael yn llawer uwch ymysg grwpiau sosio-economaidd is, a menywod yn fwy tebygol o brofi iechyd meddwl gwael na dynion.
- Mae patrymau o ymddygiad iach yn amrywio o grŵp i grŵp a mesur i fesur. Er enghraifft, mae pobl o grwpiau sosio-economaidd is yn fwy tebygol o ysmegu ond yn llai tebygol o fynd tu draw i'r maint o alcohol a argymhellir.
- Mae'r rhan fwyaf o bobl yng Nghymru yn teimlo bod y gwasanaeth iechyd yn eu trin ag urddas a pharch. Fodd bynnag, mae tystiolaeth o Loegr sy'n awgrymu bod LGB ac unigolion trawsrywedd â disgwyliadau is o driniaeth o'r fath na gweddill y boblogaeth.

Salwch tymor hir cyfyngus, anabledd ac iechyd gwael

Salwch tymor hir ac anabledd

Mae gan Gymru gyfradd uwch o oedolion â salwch tymor hir cyfyngus a phobl anabl na'r Alban neu unrhyw ranbarth o Loegr, yn ôl Cyfrifiad 2001. Mae tua un o bob pump o'r boblogaeth mewn oed gwaith yn anabl yn ôl diffiniad y ddeddfwriaeth cydraddoldebau yng Nghymru yn 2007, tri chwarter ohonynt gydag anabledd cyfyngus ar waith.⁸¹ Yng Nghymru, y gyfran o oedolion oed gwaith a oedd yn anabl fel y'i diffinnir yn y Ddeddf Gwahaniaethu ar sail Anabledd oedd 27.4% ym Mlaenau Gwent, sydd ddwy waith uwch nac yn Sir y Fflint.

Mae cysylltiad agos rhwng grŵp sosio-economaidd a salwch tymor hir cyfyngus neu anabledd.

---

⁸¹ Llywodraeth Cynulliad Cymru (2008) Cyffredinrwydd Anabledd yng Nghymru, 2004-2007. SB 76/2008.

Yn ôl Arolwg Iechyd Cymru 2009, roedd pobl a oedd yn ddi-waith tymor hir neu erioed wedi gweithio bron i ddwy waith fwy tebygol o adrodd fod ganddynt salwch tymor hir cyfyngus na'r rheiny â galwedigaethau proffesiynol a rheoli (43% o gymharu â 23%).⁸²

Yn fras, mae gan ddynion a menywod lefelau tebyg o anabledd. Mae'r gyfran o bobl anabl yn cynyddu gydag oed, gydad oddeutu traean o bobl rhwng 55 oed ac oedran ymddeol yn adrodd eu bod yn unigolyn anabl. Dros 65 oed, mae mwy na hanner y dynion a menywod yn dweud fod ganddynt salwch tymor hir cyfyngus.⁸³ Mae'r anghyfartaleddau cyfun oed ac ardal yn amlwg. Ymysg pobl dros 55 oed, roedd hanner neu fwy yn byw ym Mlaenau Gwent, Merthyr Tudful a Phen-y-bont ar Ogwr yn anabl.

Roedd gan y rhan fwyaf o grwpiau ethnig lefel is o salwch tymor hir cyfyngus na'r grŵp Prydeinig gwyn. Mae oedran cyfartalog iau'r grwpiau lleiafrifoedd ethnig yn debygol o fod yn ffactor yn hyn o beth, gan fod y gyfran o bobl sy'n anabl neu sydd â salwch tymor hir cyfyngus yn cynyddu ag oedran.⁸⁴

Iechyd gwael

Yng Nghymru, adroddodd 6% o ddynion a menywod ynglŷn ag iechyd gwael yn Arolwg Iechyd Cymru 2009.⁸⁵ Roedd pobl mewn ardaloedd mwy difreintiedig yn fwy tebygol na phobl mewn ardaloedd eraill o adrodd am amrediad o brif afiechydon, gan gynnwys pwysedd gwaed uchel, diabetes a phroblemau iechyd meddwl.⁸⁶

Mae'r gyfran o oedolion sy'n adrodd ynglŷn ag iechyd gwael yn cynyddu gydag oedran, o 1% o unigolion 16-24 oed i 13% o unigolion sydd dros 75.⁸⁷ Mae pobl anabl bron i ddeg gwaith fwy tebygol o adrodd iechyd gwael na phobl nad ydynt yn anabl.

---

⁸² Llywodraeth Cynulliad Cymru (2010) Arolwg Iechyd Cymru 2009 Tabl 3.9

⁸³ Llywodraeth Cynulliad Cymru (2010) Arolwg Iechyd Cymru 2009, Tabl 3.7

⁸⁴ Llywodraeth Cynulliad Cymru (2004) Ffocws Ystadegol ar Ethnigedd, SB 53/2004

⁸⁵ The Poverty Site, <http://www.poverty.org.uk/61/index.shtml> cyrchwyd 10fed Ionawr 2011

⁸⁶ Llywodraeth Cynulliad Cymru (2010) Arolwg Iechyd Cymru, 2009

⁸⁷ Llywodraeth Cynulliad Cymru (2010) Arolwg Iechyd Cymru, 2009

Pobl wyn yng Nghymru sydd â'r lefelau uchaf o iechyd gwael a hunan-adroddir. Ymysg grwpiau heb fod yn wyn, roedd iechyd gwael uchaf ymysg grwpiau Du a Du Prydeinig, Pacistanaid, Eraill Cymysg a Du Affricanaidd, (i gyd dros 8%) a'r isaf ymysg pobl Tsieineaidd a grwpiau ethnig Eraill (ar 4%).⁸⁸

Iechyd meddwl gwael

Mae Arolwg Iechyd Cymru 2009 yn dangos cysylltiad agos rhwng iechyd meddwl gwael a grŵp sosio-economaidd. Mae pobl nad ydynt erioed wedi gweithio neu'n ddi-waith tymor hir yn bedair gwaith mwy tebygol o adrodd eu bod yn cael triniaeth ar gyfer iselder, pryder neu unrhyw salwch meddwl arall na'r rheiny â galwedigaethau rheoli neu broffesiynol (27% o gymharu â 7%) ac mae ganddynt hefyd sgoriau SF-36 is.⁸⁹ Mae'r bobl yn yr ardaloedd mwyaf difreintiedig hefyd â sgoriau SF-36 is na'r rheiny yn y manau mwyaf breintiedig.⁹⁰

Mae'r arolwg hefyd yn dangos bod menywod yn gyson â sgoriau SF-36 is na dynion (mae sgôr is yn dangos problemau posib). Nid oes unrhyw amrywiaeth sylweddol mewn sgôr SF-36 yn ôl oedran⁹¹ er bod mwy o amrywiaeth rhwng grwpiau oed sy'n adrodd eu bod yn cael triniaeth ar gyfer salwch meddwl.⁹²

Mae anabledd a salwch tymor-hir hefyd yn gysylltiedig ag iechyd meddwl gwael: mae 52% o bobl â salwch tymor hir cyfyngus/anabledd â sgôr isel sy'n dangos iechyd meddwl gwael, o'i gymharu â 24% o'r rheiny sydd heb salwch tymor hir cyfyngus /anabledd.⁹³

Mae tystiolaeth o Loegr yn awgrymu bod dynion Pacistanaid a Bangladeshaidd yn llawer mwy tebygol o gael iechyd meddwl gwael na phobl eraill. Ond mae'r canfyddiad hwn yn cael ei herio. Mae rhai yn dadlau y gellir esbonio canfyddiadau o'r fath gan wahaniaethau diwylliannol ac ieithyddol.⁹⁴

---

⁸⁸ Llywodraeth Cynulliad Cymru (2004) Ffocws Ystadegol ar Ethnigedd, SB 53/2004

⁸⁹ Llywodraeth Cynulliad Cymru (2010) Arolwg Iechyd Cymru, 2009 Tabl 3.9

⁹⁰ Llywodraeth Cynulliad Cymru (2010) Arolwg Iechyd Cymru, 2009 Tabl 3.10

⁹¹ Llywodraeth Cynulliad Cymru (2009) Arolwg Iechyd Cymru, 2009 Tabl 3.2

⁹² Llywodraeth Cynulliad Cymru (2009) Arolwg Iechyd Cymru, 2009 Tabl 3.5

⁹³ EHRC (2010) How Fair is Britain? tudalen 276

⁹⁴ EHRC (2010) How Fair is Britain? tudalen 276

Byw bywyd iach

Mae darlun cymysg ynglŷn ag i ba raddau mae gan gwahanol grwpiau yng Nghymru ffordd o fyw iach.

Mae'r gyfran o bobl sy'n yfed mwy na'r hyn a argymhellir o alcohol fesul wythnos yn uwch ymysg dosbarthiadau rheoli na dosbarthiadau gweithiol, ac mae'r isaf un ymysg y rheiny sydd erioed wedi gweithio neu'n ddi-waith tymor hir. Mae dros hanner y dynion a thraean o fenywod yng Nghymru yn yfed mwy na'r canllawiau. Mae'r gyfran sy'n mynd uwchlaw'r meintiau canllaw uchaf ymysg unigolion 35-44 oed ac isaf ymysg y rhai sydd dros 75 oed.⁹⁵

Mae ysmegu'n fwy cyffredin ymysg y rheiny sydd ddim yn gweithio (44%) na'r rheiny sydd mewn galwedigaethau rheoli (15%). Mae ysmegu'n fwy cyffredin ymysg dynion (26%) na menywod (22%), ac yn fwyaf cyffredin ymysg unigolion 25-34 oed (34%) a lleiaf cyffredin ymysg unigolion dros 75 oed (9%).⁹⁶

Mae traean o bobl yng Nghymru yn bwyta o leiaf y pum darn o ffrwyth a llysiau'r dydd a argymhellir. Nid oes llawer o wahaniaeth mewn arferion bwyta'n iach yn ôl oed neu rywedd.⁹⁷

Mae'r Adolygaid Teirblwydd i Brydain yn awgrymu bod patrymau'n amrywio'n fawr iawn ar draws y grwpiau ac yn ôl mesuriadau gwahanol yn Lloegr a Chymru. Mae pobl o grwpiau lleiafrifoedd ethnig yn gyffredinol yn llai tebygol o yfed a mwy tebygol o fwyta'n iach, ond roeddynt yn llai tebygol o wneud y maint o ymarfer corff a argymhellir. Roedd lefelau ysmegu'n uchel ymysg rhai grwpiau, yn enwedig dynion Pacistanaid.

Nid yw pobl â salwch tymor hir cyfyngus a phobl anabl yn fwy nac yn llai tebygol o ysmegu na phobl eraill, ond yn llai tebygol o yfed mwy na'r swm a argymhellir.

---

⁹⁵ Arolwg Iechyd Cymru 2009, Tablau 4.5 a 4.9

⁹⁶ Arolwg Iechyd Cymru 2009, Tablau 4.9 a 4.1

⁹⁷ Arolwg Iechyd Cymru 2009, Tablau 4.6

Urddas a pharch mewn triniaeth iechyd

Mae arolygon yn dangos bod y mwyafrif helaeth o bobl yn teimlo eu bod yn cael eu trin gydag urddas a pharch mewn gofal iechyd. Roedd mwy na 90% o bobl yng Nghymru yn teimlo bod staff wedi'u trin nhw gydag urddas a pharch ym meddygfa eu Meddyg Teulu (93%) neu yn yr ysbyty (94%). Fodd bynnag roedd cyfran fechan ymhob sefyllfa (4%) yn teimlo i'r gwrthwyneb.⁹⁸ Roedd preifatrwydd ac urddas yn cyfrif am gyfran fechan iawn (1%) o'r cwynion am y GIG yn 2009/10 gydag 'agwedd staff' yn cyfrif am 10% o gwynion.⁹⁹

Ni chanfu Arolwg Byw yng Nghymru 2008 unrhyw wahaniaeth sylweddol rhwng dynion a menywod yn dweud eu bod wedi eu trin gydag urddas a pharch pan yn cael eu cyfeirio at y gwasanaeth iechyd neu'n cymryd rhan ynddo.¹⁰⁰

Roedd 1 mewn 7 o bobl trawsrywedd a ymatebodd i arolwg yn teimlo eu bod wedi'u trin yn negyddol gan weithwyr proffesiynol gofal iechyd oherwydd eu statws trawsrywedd.¹⁰¹ Awgrymir hefyd mai dim ond ar rai adegau neu bron byth y bydd pobl hoyw a lesbiaidd yn debygol o ddweud iddynt gael eu trin gyda pharch yn y gwasanaethau iechyd.

---

⁹⁸ Llywodraeth Cynulliad Cymru, Byw yng Nghymru, 2007

⁹⁹ Llywodraeth Cynulliad Cymru (2010) Cwynion i'r GIG yng Nghymru, 2009-10. SDR 158/2010

¹⁰⁰ Llywodraeth Cynulliad Cymru, Byw yng Nghymru, 2008

¹⁰¹ EHRC (2010) How Fair is Britain? Tudalen 295

Addysg

Pwyntiau allweddol

- Mae gwahaniaethau sylweddol mewn cyfranogiad a llwyddiant mewn addysg yn ôl incwm drwy gydol bywyd unigolyn, ac i raddau llai yn ôl rhywedd, ethnigedd ac anabledd.
- Mae'n bosib gweld y gwahaniaethau hyn o oed ifanc iawn. Mae'r bwlch mewn cyrhaeddiad rhwng bechgyn a merched wedi agor erbyn 5 oed. Erbyn yr un oed, mae bwlch rhwng disgyblion tlawd a'r cyfartaledd.
- Mae'r gwahaniaethau yn parhau drwy wahanol grwpiau oedran. Mae disgyblion sy'n derbyn prydau ysgol am ddim yn fwy tebygol o gael eu gwahardd o'r ysgol, fel y rhai sydd yn SEN a rhai plant lleiafrif ethnig. Mae unigolion 16 oed sy'n derbyn prydau ysgol am ddim yn llawer llai tebygol o gael pum TGAU gradd A*-C na'r rheiny sydd ddim yn gymwys.
- O'i gymharu â gweddill Prydain, mae gan Gymru gyfraddau cyrhaeddiad sydd ychydig yn is ar 16 oed, a chyfraddau llawer is o lythrennedd ymysg oedolion. O ystyried hyn, mae'n nodedig iawn bod lefelau o gyfranogiad oedolion mewn addysg yn is yng Nghymru nac yng ngweddill Prydain, a'r isaf ymysg rheiny o gefndiroedd llafurio a swyddi ailadroddus, a'r rheiny sydd erioed wedi gweithio.
- Mae amrywiaethau rhwng grwpiau ethnig yn llawer mwy aneglur, er ei fod yn glir bod rhai grwpiau yn perfformio'n llawer gwaeth megis pobl Pacistanaid a Bangladeshaid. Fodd bynnag, nid yr achos yw fod grwpiau nad ydynt yn wyn bob amser yn cael canlyniadau gwaeth na'r mwyafrif gwyn.
- Mae pobl iau yn fwy tebygol o gael cymwysterau na phobl hŷn ac mae'r lefel o gyfranogiad mewn addysg oedolion yn gostwng yn sylweddol ag oed.

Lefel datblygiad yn 5 oed

Mae'r Adolygaid Teirblwydd i Brydain ¹⁰² yn tynnu sylw at yr amrywiaeth sylweddol yn lefel datblygiad plant 5 oed.

---

¹⁰² EHRC (2010) How Fair is Britain? tudalen 304

Mae cyfran lai o blant sy'n gymwys i gael prydau ysgol am ddim yn cyflawni lefel "dda" o ddatblygiad na phlant nad ydynt yn gymwys (35% o gymharu â 55%). Erbyn pump oed, mae datblygiad merched yn Lloegr yn fwy datblygedig na bechgyn mewn 11 o'r 13 o raddfeydd asesiad ar y proffil Cyfnod Sylfaen Blynyddoedd Cynnar mewn datblygiad cymdeithasol ac emosiynol yn ogystal â meysydd gwybyddol. Bu i gyfran uwch o ddisgyblion o gefndiroedd ethnig Asiaidd, Indiaidd, Gwyddelig, Gwyn Cymysg a Gwyn Prydeinig gyflawni lefel dda o ddatblygiad o'i gymharu â disgyblion o grwpiau ethnig Du a Phacistanaid.

Mae'r data agosaf sydd ar gael ar gyfer Cymru yn ymwneud â Chyfnod Allweddol 1, ar gyfer disgyblion 7 oed. Mae'n dangos bod merched yn fwy tebygol o gyrraedd y lefel ddisgwyliedig (lefel 2) mewn asesiadau athrawon na bechgyn, a bod disgyblion Tsieineaidd a gwyn yn fwy tebygol o wneud hyn na disgyblion du neu Asiaidd. Mae'r gwahaniaeth mewn cyrhaeddiad rhwng disgyblion ar y gofrestr SEN (Datganiad o Anghenion Addysgol Arbennig) a disgyblion sydd ddim ar y gofrestr yn drawiadol. Mae 81% o ddisgyblion sydd ddim ar y gofrestr o'i gymharu â 46% o ddisgyblion sydd ar y gofrestr SEN yn cyrraedd Lefel 2 mewn asesiadau athrawon.¹⁰³

Gwaharddiad parhaol o'r ysgol

Er ei fod yn brin, mae gwaharddiadau o'r ysgol yn cael effaith negyddol iawn ar ddatblygiad addysgol. Fel cyfran o'r holl blant ysgol, roedd y gyfradd gwaharddiad yn is yng Nghymru (0.7%) nag yn Lloegr (1.1%), ond yn uwch na'r Alban (0.4%).¹⁰⁴ Yn 2008/09, cafodd 213 o blant eu gwahardd yn barhaol o ysgolion yng Nghymru. Roedd tua thri chwarter o'r rheiny a gafodd eu gwahardd yn barhaol yn fechgyn.¹⁰⁵

Yng Nghymru, roedd 53% o waharddiadau parhaol yn cynnwys disgyblion ar y gofrestr SEN. Ble roedd data ar gael, roedd 93% o waharddiadau parhaol yn cynnwys disgyblion o gefndiroedd ethnig gwyn.¹⁰⁶ Mae disgyblion o gefndiroedd ethnig gwyn yn ffurfio 95% o'r holl ddisgyblion¹⁰⁷, felly mae hyn yn golygu bod disgyblion o gefndiroedd nad ydynt yn wyn o leiaf pumed ran yn fwy tebygol o gael eu gwahardd na'r rheiny o gefndiroedd gwyn.

---

103 Llywodraeth Cynulliad Cymru, Cyrhaeddiad Addysgol yn ôl Nodweddion Disgyblion, 2005-2008

104 Ystadegau Cymru, Gwaharddiadau o Ysgolion Cymru, 2008/09

105 EHRC (2010) How Fair is Britain? tudalen 311

106 EHRC (2010) How Fair is Britain? tudalen 313

107 Ysgolion Cymru: Ystadegau Cyffredinol 2009, Ystadegau Cymru

Mae'r Adolygaid Teirblwydd i Brydain yn dangos bod disgyblion yn Lloegr sy'n gymwys am brydau ysgol am ddim o leiaf ddwywaith mwy tebygol o gael eu gwahardd yn barhaol na'r cyfartaledd.¹⁰⁸

Bwlio, parch a chefnogaeth

Mae bod yn ddiodefwr bwlio yn cael effaith negyddol ar ddatblygiad addysgol plentyn.¹⁰⁹ Pan ofynnwyd os oedd bwlio'n broblem yn eu hysgol, dywedodd 32% o ddisgyblion yng Nghymru ei fod, cyfran is nag yn Lloegr (48%) neu'r Alban (43%). Fodd bynnag adroddodd yr un gyfran o ddisgyblion yng Nghymru ag mewn mannau eraill eu bod wedi cael profiad uniongyrchol o fwlio yn y tri mis blaenorol (tua 10% ym mhob man).¹¹⁰

Mae'r Adolygaid Teirblwydd i Brydain yn dangos bod myfyrwyr anabl, lesbiaidd, hoyw a thrawsrywedd a'r rheiny o grwpiau sosio-economaidd is i gyd yn fwy tebygol o adrodd eu bod wedi profi lefelau uchel o fwlio. Mae'r arolygon hyn yn defnyddio gwahanol fethodolegau ac felly mae'r gwahaniaethau gwirioneddol rhwng grwpiau'n anodd i'w meintoli.¹¹¹

Cyrhaeddiad addysgol yn 16 oed

Mae cyrhaeddiad ar 16 oed yng Nghymru wedi bod yn is ers amser maith o'i gymharu â rhannau eraill o'r DU, ac yn wir yn rhyngwladol. Yn 2009 cafodd 47% o ddisgyblion 16 oed 5 neu fwy TGAU gradd C neu uwch yn cynnwys Saesneg neu Gymraeg a Mathemateg, ffigwr sydd wedi cynyddu bob blwyddyn ers 2001.¹¹² Er nad yw'n bosib cymharu'r data'n uniongyrchol, mae'n ymddangos bod y gyfran hon ychydig yn is nag yn Lloegr (51%).¹¹³

Y gwahaniaeth mwyaf yw'r un yn ôl incwm. Mae disgyblion nad ydynt yn gymwys i gael prydau ysgol am ddim yn ddwywaith a hanner mwy tebygol o gyflawni graddau A*-C yn y pynciau craidd mewn TGAU na disgyblion sy'n gymwys (52% o ddisgyblion nad ydynt yn gymwys o'i gymharu ag 20% o ddisgyblion cymwys).

---

¹⁰⁸ EHRC (2010) How Fair is Britain? tudalen 312

¹⁰⁹ EHRC (2010) How Fair is Britain? tudalen 318

¹¹⁰ EHRC (2010) How Fair is Britain? tudalen 318

¹¹¹ EHRC (2010) How Fair is Britain? tudalen 322

¹¹² EHRC, 2011, An Anatomy of Economic Inequality in Wales

¹¹³ EHRC (2010) How Fair is Britain? tudalen 327

Mae'n ymddangos bod y bwllch hwn wedi ehangu yn y blynyddoedd diweddar.¹¹⁴ Y ffigyrau cymaradwy ar gyfer Lloegr yw 27% a 54%.¹¹⁵

Mae merched yn perfformio'n well na bechgyn yng Nghymru. Mae 51% o ferched yn cael 5 TGAU craidd gradd A*-C o gymharu â 43% o fechgyn yn 2008/09. Roedd y bwllch rhywedd wyth pwynt yn fwy nag yn Lloegr (7 pwynt canran) neu'r Alban (4 pwynt canran). Dim ond 12% o blant ar y gofrestr SEN oedd yn cael 5 TGAU neu fwy ar y trothwy hwn. Ymhellach at hynny nid yw'r grŵp hwn wedi dangos cynnydd mewn cyrhaeddiad blwyddyn ar ôl blwyddyn, yn wahanol i grwpiau eraill.¹¹⁶

Mae gwahaniaethau yn ôl ethnigedd yn nodedig yn 16 oed yng Nghymru, fel ag yn Lloegr. Mae disgyblion Tsieineaidd yn fwy na dwywaith mwy tebygol o gyflawni gradd C neu uwch yn yr holl bynciau craidd mewn TGAU na disgyblion Du Caribiaidd a Du Affricanaidd (68% o gymharu â 31% ar gyfer disgyblion du).¹¹⁷ Fodd bynnag, mae cefndir sosio-economaidd a rhywedd hefyd yn ffactorau yn y canfyddiadau hyn.

Cyfranogiad mewn addysg uwch

Mae'r nifer o gofrestriadau newydd mewn sefydliadau addysg uwch yn y DU gan fyfyrwyr sy'n byw yng Nghymru wedi cynyddu dros 20% ers 200/01.¹¹⁸ Yn 2008/09, bu i 121,795 o ddisgyblion gofrestru mewn sefydliad addysg uwch unai ar gyfer cwrs rhan-amser neu lawn-amser, unai ar lefel raddedig neu ôl-raddedig.

Roedd ychydig dros hanner (57%) o'r holl gofrestriadau o fyfyrwyr sy'n byw yng Nghymru mewn sefydliadau Addysg Uwch y DU yn 2009 yn fenywod. Mae llai nag un o bob deg o gofrestriadau o fyfyrwyr sy'n byw yng Nghymru gan unigolyn anabl,¹¹⁹ er bod pobl anabl tua un rhan o bump o'r boblogaeth oed gwaith.

---

¹¹⁴ EHRC, 2011, An Anatomy of Economic Inequality in Wales

¹¹⁵ EHRC (2010) How Fair is Britain? tudalen 328

¹¹⁶ EHRC, 2011, An Anatomy of Economic Inequality in Wales

¹¹⁷ EHRC, 2011, An Anatomy of Economic Inequality in Wales

¹¹⁸ Ystadegau Cymru, Myfyrwyr mewn Sefydliadau Addysg Uwch, 2008/09, 2009

¹¹⁹ Ystadegau Cymru, Cofrestriadau rhai sy'n byw yng Nghymru mewn SAU y DU yn ohywedd, a lefel astudio (ethingedd, blwyddyn astudio, blwyddyn)
<http://www.statswales.wales.gov.uk/TableViewer/tableView.aspx?ReportId=24168>,
cyrchwyd 01/02/2011

Roedd 7% o gofrestrïadau mewn prifysgolion Cymreig gan fyfyrwyr o gefndiroedd lleiafrif ethnig¹²⁰ er eu bod tua 5% o'r boblogaeth oed ysgol.

Oedolion â diffyg sgiliau llythrennedd a rhifedd

Data yn dangos gwahaniaethau rhanbarthol a gwladol o ran sgiliau sylfaenol a chymwysterau wedi'i restrï yn ôl llythrennedd sylfaenol i boblogaeth o oed gweithio

% y boblogaeth	Diffyg rhifedd gweithredol	Diffyg llythrennedd gweithredol	Heb gymwysterau	5+ gradd TGAU A* - C neu gyfwerth	Cymhwyster safon gradd*
Lloegr¹	47	16	13	26	13
Dwyrain	41	12	13	28	12
De-ddwyrain	41	12	10	26	15
Dwyrain Canolbarth	49	16	14	26	12
Gogledd-orllewin	49	17	15	27	12
Gorllewin Canolbarth	47	18	17	26	12
Llundain	48	19	14	21	20
Swydd Efrog a HwMBER	51	19	15	27	11
Gogledd-ddwyrain	54	22	14	27	10
Cymru²	53	25	16	27	11
Yr Alban³	Amherthnasol	Amherthnasol	14	20	13

¹²⁰ Swyddfa Ystadegau Cenedlaethol, Ffocws Ystadegol ar Ethnigedd yng Nghymru, 2004

Ffynhonnell:

1. Tablau data wedi'u darparu gan yr Adran Busnes, Arloesedd a Sgiliau drwy ddefnyddio Arolwg o Sgiliau Bywyd, Lloegr 2002/03 a Dadansoddiad y Panel Cydraddoldeb Cenedlaethol o Arolwg o Lafurlu 2006-08.
  2. Tablau data wedi'u darparu gan Lywodraeth Cynulliad Cymru drwy ddefnyddio Arolwg o Sgiliau Sylfaenol 2004 a Dadansoddiad y Panel Cydraddoldeb Cenedlaethol o Arolwg o Lafurlu 2006-08.
  3. Dadansoddiad y Panel Cydraddoldeb Cenedlaethol o Arolwg o Lafurlu 2006-08.
- Nodyn: Nid yw cymhwyster safon gradd* yn cynnwys graddau uwch.

Mae gan Gymru lefelau uwch o anllythrennedd gweithredol nag yn Lloegr er bod tua'r un lefelau o ddiffyg rhifedd gweithredol: mae 25% o bobl yng Nghymru gyda diffyg sgiliau llythrennedd gweithredol (o gymharu â 16% o'r rheiny yn Lloegr) a thua hanner o oedolion yng Nghymru â diffyg sgiliau rhifedd gweithredol.¹²¹

Mae pobl sydd mewn grwpiau sosio-economaidd is yn fwy tebygol o gael diffyg sgiliau llythrennedd a rhifedd – mae 36% o'r rheiny mewn galwedigaethau llaw wedi methu â chyflawni llythrennedd gweithredol o gymharu â 13% o'r rheiny mewn galwedigaethau rheoli a phroffesiynol. Yn yr un modd, mae 60% o'r rheiny mewn galwedigaethau dosbarth gweithiol gyda diffyg rhifedd gweithredol o gymharu â 36% o'r rheiny mewn galwedigaethau rheoli a phroffesiynol.¹²²

Yng Nghymru, nid oes gwahaniaeth rhywedd ar gyfer llythrennedd, ond mae dynion yn llai tebygol na menywod o fod â diffyg rhifedd gweithredol (54% o gymharu â 39%). Yn nhermau oedran, mae pobl hŷn yn fwy tebygol o fod â diffyg sgiliau llythrennedd a rhifedd gweithredol na phobl iau.¹²³

Mae pobl ag anableddau dysgu yn llawer mwy tebygol o fod â diffyg llythrennedd a rhifedd sylfaenol na gweddill y boblogaeth (48% o'i gymharu â 21%).

---

¹²¹ EHRC (2010) How Fair is Britain? tudalen 348

¹²² EHRC (2010) How Fair is Britain? tudalen 350

¹²³ EHRC (2010) How Fair is Britain? tudalen 349

Mae pobl o gefndiroedd lleiafrif ethnig yn fwy tebygol o fethu cyflawni llythrennedd gweithredol o gymharu â phobl wyn (41% o'i gymharu â 24%). Yn achos rhifedd, mae bwlch pwynt canran tebyg yn bodoli - 69% o'i gymharu â 53%. Mae a wnelo llawer o'r bwlch hwn â gwlad eu genedigaeth – mae'r rheiny sydd wedi'u geni y tu allan i Gymru yn llawer llai tebygol o gael llythrennedd a rhifedd sylfaenol na'r rheiny a gafodd eu geni yng Nghymru.

Diffyg cymwysterau

Mae pobl yng Nghymru yn fwy tebygol o fod â diffyg cymwysterau na phobl yn yr Alban neu Loegr (16% o'i gymharu â 14% a 13% yn ôl eu trefn). Mae cyfran is o bobl yng Nghymru gyda gradd nag unrhyw ranbarth o Loegr heblaw am y Gogledd Ddwyrain.¹²⁴

Mae amrywiaeth nodedig yn ôl grŵp sosio-economaidd: mae 6% o ddynion a 4% o fenywod yn y degfed isaf o'r dosbarthiad incwm a chymhwyster lefel gradd. Yn y degfed uchaf, y ffigyrau yw 21% a 22% yn ôl eu trefn.¹²⁵

Dim ond amrywiaeth fechan iawn sydd rhwng y gyfran o ddynion a menywod sydd â graddau.

Mae, fodd bynnag, amrywiaeth fwy gydag oedran. Mae grwpiau oedran iau yn tueddu i fod â chymwysterau uwch, gyda chyfran uwch o raddedigion a chanran llawer is heb unrhyw gymwysterau ffurfiol, na'r grwpiau oedran hŷn, yn enwedig y rheiny sydd dros 50 oed.¹²⁶ Mae'r patrwm hwn yn hynod o amlwg yn achos menywod.

Y rheiny sy'n adrodd nad oes ganddynt unrhyw anabledd sydd â'r canlyniadau addysgol gorau o bell ffordd. Mae cyfran uchel o bobl heb ddim cymwysterau ymysg y rheiny sy'n anabl: mae 35 y cant o ddynion a 37 y cant o fenywod heb ddim cymwysterau. Dim ond tua 6 y cant o'r grŵp hwn sydd â gradd.¹²⁷ Mae hyn yn ategu canfyddiadau Adolygaid Teirblwydd i Brydain.¹²⁸

---

¹²⁴ EHRC (2010) How Fair is Britain? tudalen 348

¹²⁵ EHRC (2010) How Fair is Britain? tudalen 352

¹²⁶ EHRC, 2011, An Anatomy of Economic Inequality in Wales

¹²⁷ EHRC, 2011, An Anatomy of Economic Inequality in Wales

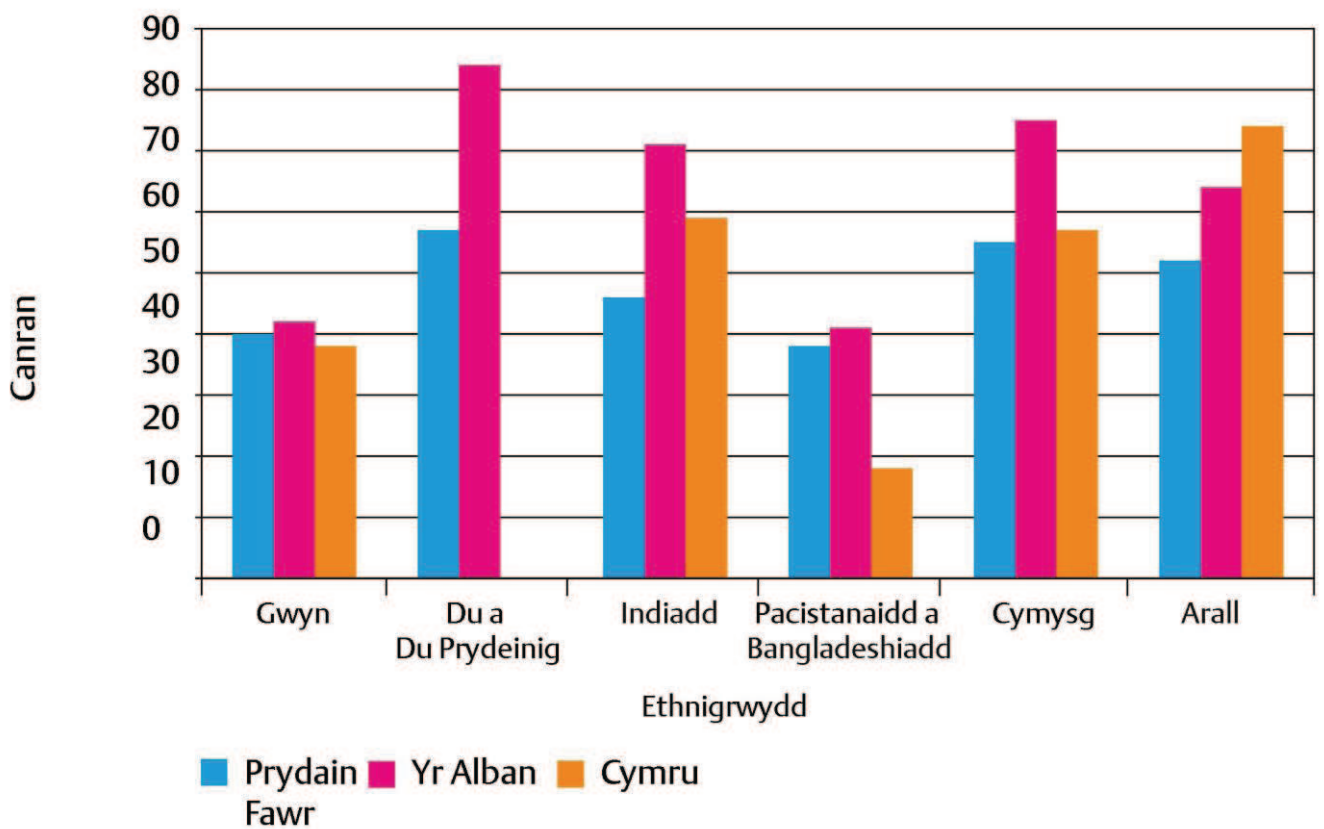
¹²⁸ EHRC (2010) How Fair is Britain? tudalen 353

Mae amrywiaethau sylweddol hefyd rhwng grwpiau ethnig, gyda ffigyrau (gweddol betrus) ar gyfer Cymru¹²⁹ yn cadarnhau canfyddiadau Prydain mai dynion Indiaidd a Tsieineaidd sydd â'r cymwysterau gorau tra bod dynion Bangladeshaid a menywod Pacistanaidd a Bangladeshaid â'r gyfradd uchaf o ddim cymwysterau.

Yn nhermau crefydd, Cristnogion a'r rheiny heb grefydd yw'r lleiaf tebygol o gael gradd.¹³⁰

Addysg oedolion

Y nifer a gymerodd rhan mewn Addysg Oedolion yn ôl ethnigrwydd ym Mhrydain, yr Alban a Chymru 2006/08

Ffynhonnell: Arolwg o Lafurlu.

¹²⁹ EHRC, 2011, An Anatomy of Economic Inequality in Wales

¹³⁰ EHRC, 2011, An Anatomy of Economic Inequality in Wales

Roedd y gyfran o ddynion a menywod a oedd yn cymryd rhan mewn addysg oedolion yng Nghymru yn 2006-2008 yn is na gweddill Prydain (37% a 40% o'i gymharu â 41% ar gyfartaledd ym Mhrydain).¹³¹ Mae'r rheiny sydd mewn grwpiau rheoli a phroffesiynol uwch yn ddwywaith mwy tebygol o gymryd rhan mewn addysg oedolion o gymharu â'r rheiny sydd mewn galwedigaethau gwaith llaw neu ailadroddus (60% o'i gymharu â 30%).

Mae'r gyfran sy'n cymryd rhan mewn addysg oedolion yn gostwng gydag oed yng Nghymru yn yr un modd â gweddill Prydain.

Mae 65% o unigolion 18-24 oed a 50% o unigolion 25-44 oed yn cymryd rhan, o'i gymharu â 35% o unigolion 45-64 oed a thua 10% o'r rheiny dros 60 oed.

Oedolion Indiaidd yw'r mwyaf tebygol o gymryd rhan mewn addysg oedolion (59%), ac oedolion Pacistanaidd neu Bangladeshaid y lleiaf tebygol (18%).¹³²

Mae pobl anabl yn cymryd rhan mewn addysg oedolion ar hanner y gyfradd o bobl nad ydynt yn anabl.¹³³

Defnyddio'r rhyngrwyd

Roedd ychydig o dan 70% o aelwydydd yng Nghymru gyda mynediad i'r rhyngrwyd yn 2008, sy'n is nag yn Lloegr ond yn uwch na'r Alban.¹³⁴

Mae arolygon penodol am Gymru¹³⁵ yn dangos tra bod 69% o bobl â mynediad i'r rhyngrwyd, mae'r gyfradd yn disgyn i 54% yn achos pobl o grwpiau cymdeithasol DE o'i gymharu â 86% yn achos rheiny o grŵp cymdeithasol AB. Ond mae'r bwlch mwyaf yn gysylltiedig ag oed: roedd chwarter y bobl dros 65 oed yn defnyddio'r rhyngrwyd yn 2009, cynnydd o 14% o 2006. Grwpiau oed iau (16 i 24) oedd â'r gyfradd uchaf o gysylltiadau rhyngrwyd o'r holl grwpiau oed, ar 89%.¹³⁶

---

¹³¹ EHRC (2010) How Fair is Britain? tudalen 362

¹³² EHRC (2010) How Fair is Britain? tudalen 367

¹³³ EHRC (2010) How Fair is Britain? tudalen 366

¹³⁴ EHRC (2010) How Fair is Britain? tudalen 370

¹³⁵ Consumer Focus Wales (Tach 2009). Logged in or Locked Out. Consumer access to the internet in Wales.

¹³⁶ Llywodraeth Cynulliad Cymru, Byw yng Nghymru, 2008

Drwy Brydain gyfan, roedd dynion yn fwy tebygol o ddefnyddio'r rhyngwrwd na menywod, ac roedd yr amrywiaeth yn ôl ethnigedd yn llai sylweddol nag yn ôl oedran neu ddsbarth cymdeithasol.¹³⁷

Er mai ond ychydig o ddata oedd ar gael ynghylch mynediad i'r rhyngwrwd yn ôl anabledd, mae'r adroddiad yn gwneud sylw bod pobl anabl yn aml yn methu defnyddio dyfeisiadau symudol penodol er mwyn cael mynediad i'r rhyngwrwd.¹³⁸

---

¹³⁷ EHRC (2010) How Fair is Britain? tudalen 369

¹³⁸ EHRC (2010) How Fair is Britain? tudalen 373

Cyflogaeth

Pwyntiau allweddol

- Mae'r lefel gyffredinol o gyflogaeth yn is yng Nghymru nag yng ngweddill Prydain, yn gysylltiedig â lefelau uchel o salwch ac anabledd tymor hir.
- Mae lefelau cyflogaeth ymysg dynion dros 50 oed yn llawer is yng Nghymru nag yng ngweddill Prydain.
- Mae Cymru gyda chyfran ychydig uwch o bobl oedd ddim mewn addysg, cyflogaeth na hyfforddiant (NEET) ymhlith y grŵp 16-24 oed o'i gymharu â Lloegr.
- Mae'r tâl cyfartalog yn is yng Nghymru nag yng ngweddill Prydain. Mae'r bwlch tâl rhywedd yn is yng Nghymru oherwydd cyfradd is o ddynion sydd â thâl llawn amser.
- Mae gwahaniad sylweddol o fewn y farchnad lafur Gymreig, gyda menywod wedi eu canoli mewn gwaith iechyd, addysg a gweinyddol, tra bod dynion wedi'u clystyru mewn cynhyrchu a chludiant.
- Roedd digwyddiad o anaf yn y gwaith yng Nghymru yn uwch nag mewn manau eraill ym Mhrydain. Mae'r gyfradd yn amrywio rhwng grwpiau a ddiogelir, yn bennaf oherwydd gwahaniad galwedigaethol.
- Ar y cyfan drwy Brydain, mae gweithwyr anabl a hoyw, lesbiaidd neu ddeurywiol dros ddwywaith mwy tebygol na gweithwyr eraill o adrodd ynghylch profiad o wahaniaethu.

Cyfran mewn cyflogaeth

Roedd y gyfran o oedolion oed gwaith mewn cyflogaeth yng Nghymru yn 2010 yn is nag yng ngweddill Prydain.¹³⁹ Roedd 70% o ddynion a 67% o fenywod naill ai'n gyflogedig (rhan amser neu lawn amser) neu'n hunangyflogedig, o'i gymharu â 75% o ddynion a 69% o fenywod yng ngweddill y DU. Mae hyn yn golygu bod bwlch cyflogaeth Cymru / Prydain yn fwy yn achos dynion nag yw yn achos menywod.

---

¹³⁹ EHRC, 2011, An Anatomy of Economic Inequality in Wales

Mae bwlch cyflogaeth hefyd rhwng menywod a dynion yng Nghymru, o tua 3 pwynt canran. Mae cyfran uwch o ddynion a menywod yng Nghymru nad ydynt yn gweithio oherwydd salwch tymor hir neu iechyd gwael o'i gymharu â gweddill y DU. Mae 8% o ddynion a menywod yng Nghymru yn economaidd anweithgar oherwydd iechyd gwael neu anabledd, o'i gymharu â 6% a 5% yn ôl eu trefn mewn mannau eraill yn y DU.¹⁴⁰

Yn gyffredinol mae cyflogaeth yn cyrraedd ei binacl i ddynion a menywod rhwng oedrannau 35 a 39 pan mae 88% o ddynion a 73% o fenywod mewn cyflogaeth neu hunangyflogaeth, ac mae'n gostwng ymysg y rheiny sydd rhwng 50 – 64 oed. Mae cyfraddau cyflogaeth mor isel fel mai dim ond prin hanner y dynion yn y grŵp oed yma sydd mewn cyflogaeth ym Merthyr Tudful a Rhondda Cynon Taf, tra bod llai na hanner y menywod mewn cyflogaeth ym Mlaenau Gwent, Pen-y-bont ar Ogwr, Caerffili, Castell-nedd Port Talbot a Rhondda Cynon Taf.¹⁴¹

Mae'r gyfran o ddynion a menywod anabl, ond nad oes ganddynt anabledd sy'n cyfyngu ar waith, sydd mewn cyflogaeth neu hunangyflogaeth yn debyg iawn i'r ffigwr ar gyfer oedolion nad ydynt yn anabl. Fodd bynnag mae bod yn anabl a bod â nam cyfyngus ar waith yn gysylltiedig â thebygolrwydd llawer is o fod mewn cyflogaeth o'i gymharu â'r rheiny heb gyflyrau o'r fath. Nid yw dynion sydd ag anabledd cyfyngus ar waith a chyfyngus ar weithgaredd ond 5% mor debygol o fod mewn cyflogaeth â dynion heb gyflyrau o'r fath. Mae'r ffigwr ar gyfer menywod yn debyg ar 10%.¹⁴²

Yn nhermau ethnigedd, mae dynion a menywod sydd heb fod yn wyn â chyfraddau cyflogaeth is na'u cyfoedion gwyn yng Nghymru, ond mae hyn yn amrywio'n fawr iawn rhwng grwpiau lleiafrifoedd ethnig. Mae dynion Bangladeshaid yn 330% mwy tebygol o fod mewn cyflogaeth o'u cymharu â dynion gwyn. I'r gwrthwyneb, mae dynion Du Caribiaidd a Du Affricanaidd yn llai na hanner mor debygol o fod mewn cyflogaeth.¹⁴³ Mae cyfraddau cyflogaeth menywod Bangladeshaid a Phacistanaid yn hynod o isel, dim ond 8% a 11% yn ôl eu trefn sy'n gweithio llawn amser.¹⁴⁴

---

¹⁴⁰ EHRC, 2011, An Anatomy of Economic Inequality in Wales

¹⁴¹ Ystadegau Marchnad Lafur NOMIS i'r flwyddyn hyd at Fehefin 2010, cyrchwyd 124 Chwefror 2011

¹⁴² EHRC, (2011), An Anatomy of Economic Inequality in Wales

¹⁴³ EHRC, (2011), An Anatomy of Economic Inequality in Wales

¹⁴⁴ EHRC, (2011), An Anatomy of Economic Inequality in Wales

Er gwaethaf y niferoedd bach sy'n cael eu trafod, mae'n ymddangos bod gan grefydd lawer mwy o ddylanwad ar statws cyflogaeth nag ethnigedd. Mae dynion a menywod Mwslimaidd yn llai tebygol o fod mewn cyflogaeth, ac yn enwedig cyflogaeth llawn amser, na grwpiau crefyddol eraill.¹⁴⁵

Mae'r Adolygaid Teirblwydd i Brydain yn cynnwys peth dadansoddiad o gyfraddau cyflogaeth ymysg cyplau Lesbiaidd, Hoyw, Deurywiol a Thrawsrywiol (LGB) drwy Brydain. Ychydig o wahaniaeth sy'n cael ei ganfod rhwng cyfraddau cyflogaeth y boblogaeth LGB a'r cyfartaledd cenedlaethol.¹⁴⁶

Dim mewn addysg, cyflogaeth na hyfforddiant (NEET)

Yn 2009, nid oedd un o bob wyth o unigolion 16-18 oed yng Nghymru mewn addysg, cyflogaeth na hyfforddiant (NEET).¹⁴⁷ Roedd hyn ychydig yn uwch na'r flwyddyn flaenorol, ond yn y degawd diwethaf, bu'r gyfradd bob amser rhwng 13% ac 11%. Dros y cyfnod hwn, mae'r gyfradd yng Nghymru yn gyffredinol wedi bod un neu ddau bwynt canran yn uwch na Lloegr.

Mae'r Adolygaid Teirblwydd i Brydain¹⁴⁸ yn awgrymu yn Lloegr a Chymru, bod bechgyn yn fwy tebygol o fod yn NEET rhwng 16 a 18 oed, ond mae'r gwahaniaeth rhywedd hwn yn gwrth-droi erbyn 22 oed. Mae pobl ifanc anabl yn fwy tebygol o fod yn NEET na phobl nad ydynt yn anabl.

Mae'r darlun yn ôl ethnigedd yn gymysg, yn yr ystyr bod y gyfradd o oedolion ifanc nad ydynt yn wyn sy'n NEET yn cynyddu rhwng 19 a 24 oed, ymysg y boblogaeth wyn nid yw'r gyfradd yn newid bron ddim. Felly erbyn 25 oed, mae pobl Ddu ac Asiaidd yn llawer mwy tebygol o fod yn NEET na phobl wyn, gwahaniaeth a oedd yn llawer llai amlwg ar oedran ieuengach.¹⁴⁹

Mae'r Adolygaid Teirblwydd i Brydain hefyd â data o Loegr ar wahaniaethau yn ôl incwm a grŵp sosio-economaidd. Mae plant yn Lloegr a oedd yn cael prydau ysgol am ddim ym Mlwyddyn 11 yn yr ysgol yn fwy na dwywaith mwy tebygol o fod yn NEET yn 17 oed na phlant eraill.

---

¹⁴⁵ EHRC, (2011), An Anatomy of Economic Inequality in Wales

¹⁴⁶ EHRC (2010) How Fair is Britain? tudalen 407

¹⁴⁷ Llywodraeth Cynulliad Cymru (2010) Pobl ifanc sydd ddim mewn addysg, cyflogaeth neu hyfforddiant (NEET) (Blwyddyn hyd at 30 Mehefin 2009), SB 59/2010

¹⁴⁸ EHRC (2010) How Fair is Britain? tudalen 392

¹⁴⁹ EHRC (2010) How Fair is Britain? tudalen 404

Roedd y rheiny o gefndiroedd gwaith ailadroddus neu waith llaw, nad oedd eu rhieni yn gweithio, hyd at bedair gwaith mwy tebygol o fod yn NEET yn 17 oed na phlant eraill.¹⁵⁰

Bwlch cyflog

Mae enillion yng Nghymru, ar gyfartaledd, yn is na'r rhai yn y DU ac mae hyn yn wir ar bob pwynt o'r dosbarthiad enillion.¹⁵¹ Yng Nghymru, ymysg y rhai sydd mewn gwaith, mae gwahaniaethau trawiadol yn y cyfraddau tâl cyfartalog.

Mae'r bwlch tâl ar sail rhywedd yng Nghymru – y bwlch rhwng canolrif tâl menywod a chanolrif tâl dynion – yn llai nag yng ngweddill y DU. Yn 2010, roedd y canolrif cyflog fesul awr ar gyfer menywod a oedd yn gweithio llawn amser yn 8% yn is nag ar gyfer dynion oedd yn gweithio llawn amser. Yng ngweddill y DU, roedd y bwlch yn 10%.¹⁵² Y rheswm dros hyn yw bod y canolrif tâl fesul awr ar gyfer dynion sy'n gweithio llawn amser yng Nghymru, ar £11.65, ddim ond 90% o ganolrif y DU, ble'r oedd yn £13.01. Roedd canolrif tâl fesul awr menywod yng Nghymru yn 92% o ffigwr y DU ar £10.72, o'i gymharu â £11.68 yn y DU ar y cyfan.

Yn achos pobl a oedd yn gweithio rhan amser, nid oes bwlch cyflog ar sail rhywedd werth sôn amdano. Os rhywbeth, mae tâl fesul awr i fenywod mewn gwaith rhan amser yn uwch na'r raddfa gyfatebol i ddynion.

Mae gwahaniaethau mewn tâl fesul awr yn ôl oed, ond mae'r dosbarthiad yn amrywio yn ôl rhywedd. Mae cyflogau menywod yn dod i'r brig ar oedran ieuengach na dynion, yng Nghymru ac yng ngweddill y DU. Mae cyflogau menywod yn dod i'r brig rhwng 35 a 39 oed, tra bod cyflog fesul awr dynion dod i'r brig rhwng 45 a 49 oed.¹⁵³

Mae pobl anabl yn ennill llai, ar gyfartaledd, fesul awr na phobl nad ydynt yn anabl â'r rheiny sy'n gweithio llawn-amser yn ennill 7% yn llai na phobl heb anabled.¹⁵⁴ Mae'r patrwm hwn yn gyson ar draws y DU, er bod y bwlch yn llai yng Nghymru nag mewn mannau eraill.

Mae patrymau'n amrywio ymysg grwpiau ethnig yng Nghymru: mae dynion Indiaidd yn ennill mwy na'r cyfartaledd i ddynion ac mae dynion

---

¹⁵⁰ EHRC (2010) How Fair is Britain? tudalen 394

¹⁵¹ EHRC, 2011, An Anatomy of Economic Inequality in Wales

¹⁵² Annual Survey of Hours and Earnings, ONS, 2010

¹⁵³ EHRC, 2011, An Anatomy of Economic Inequality in Wales

¹⁵⁴ EHRC, 2011, An Anatomy of Economic Inequality in Wales

Pacistanaid a Bangladeshaidd yn ennill llai na'r cyfartaledd i ddynion. Mae patrwm tebyg i'w weld ymysg menywod.¹⁵⁵ Fodd bynnag, wrth ystyried ffactorau eraill, amcangyfrifir nad yw ethnigedd gydag effaith sylweddol ar enillion yng Nghymru.¹⁵⁶

Yn ôl crefydd, mae enillion fesul awr yn ymddangos ychydig yn uwch ar gyfer dynion Hindŵ a Sikh ac yn is ar gyfer dynion Mwslimaidd o'i gymharu â'r cyfartaledd i ddynion. Mae meintiau'r samplau yn y dadansoddiad, fodd bynnag, yn fach iawn.¹⁵⁷

Gwahaniad galwedigaethol

Mae gwahaniad galwedigaethol – y crynodiad o wahanol grwpiau i alwedigaethau penodol – yn gallu bod yn llorweddol, dros wahanol sectorau o'r farchnad waith, ac yn fertigol, rhwng gwahanol lefelau o'r un sector.

Canfu'r adolygiad o dystiolaeth ymchwil¹⁵⁸ wahaniad galwedigaethol mawr yng Nghymru ar draws yr holl nodweddion a amddiffynnir, er bod ansawdd ac amseroldeb y data yn amrywio. Mae peth tystiolaeth bod gwahaniad galwedigaethol yn ôl rhywedd yn uwch yng Nghymru nag yng ngweddill Prydain.

Mae menywod yn ddwy ran o dair o'r rheiny sy'n gweithio mewn swyddi iechyd, addysg, gweinyddol neu wasanaethau yng Nghymru. Dynion yw'r mwyafrif o'r gweithwyr mewn cludiant, cynhyrchu a chrefftau â sgil.¹⁵⁹

Mae peth tystiolaeth bod pobl anabl yn fwy tebygol o gael eu cyflogi mewn swyddi sgil isel na phobl nad ydynt yn anabl. Hefyd, roedd salwch tymor hir yn fwy cyffredin ymysg y rheiny mewn galwedigaethau ailadroddus na'r rheiny mewn galwedigaethau proffesiynol (31% o'i gymharu â 22%).¹⁶⁰

Roedd y gyfran o grwpiau lleiafrifoedd ethnig a oedd yn gweithio mewn gyrfaoedd proffesiynol yn uwch nag ar gyfer y boblogaeth wyn.

---

¹⁵⁵ EHRC, 2011, An Anatomy of Economic Inequality in Wales

¹⁵⁶ EHRC, 2011, An Anatomy of Economic Inequality in Wales

¹⁵⁷ EHRC, 2011, An Anatomy of Economic Inequality in Wales

¹⁵⁸ EHRC, Equality Issues in Wales, a Research Review, (2009), Winckler, V. ed.

¹⁵⁹ EHRC, Equality Issues in Wales, a Research Review, (2009), Winckler, V. ed.

¹⁶⁰ EHRC, Equality Issues in Wales, a Research Review, (2009), Winckler, V. ed.

Fodd bynnag, ymysg y grwpiau lleiafrifoedd ethnig mae clystyru sylweddol mewn sectorau penodol: er enghraifft mae dros hanner o fenywod Bangladeshaid a dwy ran o dair o ddynion Bangladeshaid yn cael eu cyflogi mewn gwestai neu arlwy. ¹⁶¹

Ar gyfer Prydain ar y cyfan, mae tystiolaeth yn awgrymu bod dynion a menywod mewn cyplau o'r un rhyw yn fwy tebygol o fod mewn galwedigaethau proffesiynol na dynion neu fenywod eraill. Mae llawer o'r gwahaniaeth hwn yn ymwneud â lefelau uwch o gymwysterau ar gyfartaledd ymysg pobl mewn partneriaethau o'r un rhyw. ¹⁶²

Salwch ac anafiadau yn y gwaith

Mae rhai swyddi'n llawer mwy peryglus nag eraill, ac mae'r risgiau'n amrywio'n fawr ar draws y grwpiau. Ar gyfartaledd rhwng 2007/08 a 2008/09, roedd 950 digwyddiad o anafiadau fesul 100,000 o weithwyr yng Nghymru, sydd ychydig yn uwch na'r cyfartaledd ar gyfer Prydain i gyd. ¹⁶³ Yn 2009/10, adroddodd 1,960 o weithwyr fesul 100,000 yng Nghymru salwch oedd naill ai wedi'i achosi neu wedi'i waethygu gan waith, sydd eto ychydig yn uwch nag yn Lloegr.

Yn achos Prydain mae ychydig o amrywiaeth rhwng y grwpiau, a gellir esbonio llawer ohono gan wahaniad i wahanol fathau o swyddi. Mae dynion yn dioddef mwy o anafiadau cysylltiedig â'r gwaith na menywod gan eu bod yn fwy tebygol o gael eu cyflogi mewn galwedigaethau peryglus. I'r gwrthwyneb, mae crynodiad pobl De Asia mewn gwaith llai peryglus yn golygu eu bod yn llai tebygol o gael eu hanafu yn y gwaith na grwpiau ethnig eraill. ¹⁶⁴

---

¹⁶¹ EHRC, Equality Issues in Wales, a Research Review, (2009), Winckler, V. ed.

¹⁶² EHRC (2010) How Fair is Britain? tudalen 430

¹⁶³ gweithrediaeth iechyd a diogelwch (dim dyddiad) statistics of occupational ill health, safety and enforcement

¹⁶⁴ EHRC (2010) How Fair is Britain? tudalen 440

Gwahaniaethu mewn cyflogaeth

Mae gwahaniaethu yn y gwaith yn gallu amlygu ei hun mewn amryw o ffyrdd, o fwlio ac aflonyddu i beidio cael ystyriaeth am ddyrchafiad a chodiad cyflog.

Mae un o bob deg o weithwyr yng Nghymru yn dweud eu bod wedi'u trin yn annheg, cyfran ychydig yn is nag yn Lloegr (14%) neu'r Alban (12%).

Yng Nghymru adroddodd 4% eu bod yn profi gwahaniaethu, o'i gymharu â 8% yn Lloegr a 3% yn yr Alban, tra bod y gyfradd o weithwyr yng Nghymru a oedd wedi profi bwlio neu aflonyddu, ar 7%, yr un fath yng Nghymru ag ym Mhrydain ar gyfartaledd.¹⁶⁵

Mae'r Adolygaid Teirblwydd i Brydain¹⁶⁶ cyfan yn dod i'r casgliad bod gweithwyr anabl a gweithwyr hoyw, lesbiaidd neu ddeurywiol dros ddwywaith mor debygol â gweithwyr eraill o adrodd eu bod wedi profi gwahaniaethu, bwlio neu aflonyddu yn y gweithle. Mae'r croestoriadau o wahanol nodweddion a amddiffynnir hefyd yn datgelu llawer. Yn benodol, mae menywod anabl yn bedair gwaith mwy tebygol o adrodd eu bod yn cael eu bwlio na gweithwyr eraill.

Mae menywod a grwpiau lleiafrifoedd ethnig yn fwy tebygol o adrodd eu bod yn dioddef gwahaniaethu yn achos dyrchafiad na dynion gwyn.¹⁶⁷

Mae astudiaethau graddfa fechan yn dangos bod pobl trawsrywedd yn profi anawsterau penodol yn y gweithle.¹⁶⁸

---

¹⁶⁵ Fevre, R., Nichols, T., Prior, G., and Rutherford, I., 2009. Fair Treatment at Work Report 2009: Findings from the 2008 Survey. Employment Relations Research Series 103. London: Department for Business, Innovation and Skills.

¹⁶⁶ EHRC (2010) How Fair is Britain? tudalen 443

¹⁶⁷ EHRC (2010) How Fair is Britain? tudalen 443

¹⁶⁸ EHRC (2010) How Fair is Britain? tudalen 443

Safon Byw

Pwyntiau allweddol

- Mae gan Gymru lefel debyg o gyfoeth cyfartalog i Loegr, ond lefel ychydig yn is o anghyfartaledd cyfoeth cyffredinol. Mae'r deigradd cyfoethocaf yn dal i fod ag oddeutu 90 gwaith cyfoeth y tlotaf.
- Mae un o bob pedwar o blant Cymru yn byw mewn aelwyd ble fo'r incwm islaw 60% o'r cyfartaledd cenedlaethol. Mae'r gyfradd o blant mewn aelwydydd incwm isel yn uwch nag oedolion oed gwaith neu bensiywyr.
- Mae aelwydydd ble fo un o'r oedolion yn anabl yn fwy tebygol o fod ag incwm isel nag aelwydydd eraill.
- Mae un o bob saith o ddynion ac un o bob pump o fenywod sy'n gweithio yng Nghymru yn ennill cyflog sy'n is na 60% o'r tâl fesul awr cenedlaethol.
- Mae ansawdd tai yn amrywio, gydag aelwydydd gyda menywod yn benteulu yn arbennig o debygol o fyw mewn llety gwael. Mae eu llety hefyd yn fwy tebygol o fod yn orlawn nag aelwydydd ble mai dyn yw'r penteulu.

Cyfoeth

Cyfanswm anghydraddoldeb cyfoeth rhwng ac o fewn gwledydd ym Mhrydain, 2006/08

Gwlad/Rhanbarth	Canolrif cyfoeth (£)	Safle yn y dosraniad cyflawn	Cymhareb 90:10
Prydain yn Gyffredinol	204,500	50	97
Lloegr	210,600	50	96
Cymru	205,500	50	90
Yr Alban	150,600	42	93

Ffynhonnell: Arolwg o Gyfoeth ac Asedau 2006/08

Mae cyfoeth fel mae'n cael ei fesur yma yn cynnwys cynilion, buddsoddiadau, ac, yn gyffredin iawn, eiddo.

Mae lefel canolrif cyfoeth aelwydydd yng Nghymru, ar £205,500, yn agos iawn i'r canolrif yn Lloegr. Mae llawer uwch na chanolrif yr Alban.¹⁶⁹ Mae'r gymhareb o gyfoeth y 10% uchaf â'r 10% isaf (y gymhareb 90:10) ychydig yn is yng Nghymru nag yn Lloegr. Fodd bynnag, mae'n dal i fod yn wir fod y 10% uchaf o aelwydydd yng Nghymru â 90 gwaith y cyfoeth sydd gan y 10% isaf. O ystyried canfyddiadau mewn mannau eraill yn yr adroddiad hwn ynghylch tâl ac incymau, mae'r anghyfartaledd is hwn yn debygol o fod wedi'i achosi gan gyfoeth is ar frig y dosbarthiad yng Nghymru yn hytrach na chyfoeth uwch ar y gwaelod.

Ym Mhrydain yn ei chyfanrwydd¹⁷⁰, mae pobl yn cronni cyfoeth yn ystod y blynyddoedd gwaith ac yn ei ddefnyddio wrth iddynt fynd yn hŷn, fel pensïynwyr. Felly, mae lefelau o gyfoeth ar ei uchaf ymysg y rheiny sydd rhwng 55-64 oed. Yn anochel, mae lefelau cyfoeth ar eu uchaf ymysg y rheiny mewn galwedigaethau rheoli a phroffesiynol uwch.

Mae cyfartaledd cyfoeth grwpiau ethnig heblaw am wyn Prydeinig ac Indiaidd yn llawer is na'r cyfartaledd. Yn ôl crefydd, mae gan Fwslemiaid gyfoeth llawer is na grwpiau crefyddol eraill.

Cyflog isel

Canran o gyflogeion ag enillion gros yn llai na 60% o ganolrif yn ôl yr awr, Prydain, 2006/09

	Prydain		Lloegr		Yr Alban		Cymru	
	%	Cyfanswm sylfaenol	%	Cyfanswm sylfaenol	%	Cyfanswm sylfaenol	%	Cyfanswm sylfaenol
Dynion	10	120,469	10	86,524	10	20,473	13	13,393
Menywod	17	132,034	17	93,625	17	23,164	20	15,324
Oed:								
16-34 yrs	20	79,274	20	58,049	22	12,331	25	8,702
35-54 yrs	9	130,080	9	91,848	8	23,541	11	14,809
55+	13	43,149	13	30,252	13	7,765	15	5,205
Cyfanswm	14	252,503	14	180,148	14	43,637	16	28,717

Ffynhonnell: Arolwg Blynyddol o'r Boblogaeth Hydref 2006 - Medi 2009

¹⁶⁹ EHRC (2010) How Fair is Britain? tudalen 465

¹⁷⁰ EHRC (2010) How Fair is Britain? tudalen 466

Yn yr adroddiad hwn rydym yn diffinio cyflog isel fel tâl fesul awr sy'n llai na 60% o'r canolrif. Yng Nghymru yn 2009, roedd 16% o bobl mewn cyflogaeth yn derbyn tâl oedd islaw'r trothwy hwn. Mae'r ffigwr hwn yn uwch nag ydyw yn achos Prydain yn ei chyfanrwydd, ble fo'r ffigwr yn 14%.¹⁷¹

Mae 20% o fenywod ac 13% o ddynion yng Nghymru yn derbyn tâl sy'n llai na 60% o'r canolrif cyflog fesul awr ar gyfer Prydain. Eto, mae'r ddau ffigwr yn uwch na'r cyfartaleddau ar gyfer Prydain, sef 17% a 10% yn ôl eu trefn. Mae 25% o unigolion rhwng 16-34 oed yng Nghymru yn derbyn tâl isel, o'i gymharu â 11% o unigolion rhwng 35-54 oed a 15% o weithwyr dros 55 oed.¹⁷²

Mae'r gyfran o weithwyr anabl sydd â thâl isel yng Nghymru, ar 17%, yr un fath â'r cyfartaledd. Mae hyn yn sefyllfa wahanol i Brydain yn ei chyfanrwydd, ble mae pobl anabl yn fwy tebygol o fod â thâl isel na phobl ar gyfartaledd.¹⁷³

Ym Mhrydain yn ei chyfanrwydd, mae tua chwarter o weithwyr Bangladeshaid a Phacistanaid yn derbyn tâl isel, sydd tua dwywaith uwch na'r cyfartaledd. Mae bron i chwarter o weithwyr Mwslimaidd yn derbyn tâl isel.¹⁷⁴

---

¹⁷¹ EHRC (2010) How Fair is Britain? tudalen 475

¹⁷² EHRC (2010) How Fair is Britain? tudalen 475

¹⁷³ EHRC (2010) How Fair is Britain? tudalen 478

¹⁷⁴ EHRC (2010) How Fair is Britain? tudalen 480

Incwm isel

Diffinnir aelwyd fel un ag incwm isel os yw ei hincwm ar ôl trethi a chostau tai yn llai na 60% o'r canolrif cenedlaethol ar gyfer y flwyddyn honno. Mae incymau'n cael eu haddasu ar gyfer maint a chyfansoddiad aelwydydd, er mwyn gwneud cymariaethau ar draws y gwahanol fathau o aelwydydd posib.

Mae'r gyfran o bobl sy'n byw mewn aelwydydd incwm isel yng Nghymru, ar 22%, tua'r un fath â gweddill Prydain. Mae'r gyfran hon wedi disgyn ychydig ers yr 1990au hwyr, yn yr un modd â manau eraill.¹⁷⁵

Mae menywod yn fwy tebygol o fyw mewn aelwydydd incwm isel na dynion. Mae hyn yn bennaf oherwydd bod y rhan fwyaf o rieni sengl, grŵp â risg uchel o incwm isel, yn fenywod.¹⁷⁶

Yng Nghymru, mae pensïynwyr ychydig yn llai tebygol o fod yn byw mewn aelwydydd incwm isel nag oedolion oed gwaith neu blant. Yn y tair blynedd ddiwethaf ar gyfartaledd, roedd 22% o oedolion oed gwaith yn byw mewn aelwydydd incwm isel o'i gymharu â 18% o bensiynwyr.¹⁷⁷

Mae aelwydydd ble mae o leiaf un oedolyn anabl yn fwy tebygol o fod ag incwm isel nag aelwydydd eraill. Yng Nghymru, mae 26% o bobl sy'n byw mewn aelwyd gydag o leiaf un oedolyn anabl ag incwm isel, o'i gymharu â 21% o bobl yn byw mewn aelwyd heb oedolyn anabl.¹⁷⁸

Ym Mhrydain yn ei chyfanrwydd, mae aelwydydd Pacistanaid, Bangladeshaid a Du Affricanaid yn llawer mwy tebygol o fod ag incwm isel nag aelwydydd gwyn neu Indiaidd.¹⁷⁹

---

¹⁷⁵ The Poverty Site, <http://www.poverty.org.uk/summary/income.htm>, cyrchwyd 10fed Ionawr 2011

¹⁷⁶ The Poverty Site, <http://poverty.org.uk/07/index.shtml?2>, cyrchwyd 14^{eg} Chwefror 2011

¹⁷⁷ The Poverty Site, <http://www.poverty.org.uk/summary/income.htm>, cyrchwyd 10fed Ionawr 2011

¹⁷⁸ NPI analysis of Households Below Average income dataset, 2006/07 to 2008/09 combined.

¹⁷⁹ EHRC (2010) How Fair is Britain? tudalen 481

Tai ac ansawdd y gymdogaeth

Mae'r gyfran o aelwydydd yng Nghymru sydd wedi'u pennu fel gorlawn, ar 2.0%, ychydig yn is na chyfartaledd Prydain o 2.3%. Mae gorlenwi'n fwy cyffredin ymysg aelwydydd ble mai oedolion iau yw'r penteulu, a lleiaf cyffredin ymysg aelwydydd ble mai pensiywr yw'r penteulu. Mae hyn yn wir yng Nghymru yn ogystal â gweddill Prydain.¹⁸⁰

Mae 6% o aelwydydd gyda phlant yng Nghymru sydd â menyw'n benteulu wedi'u pennu fel gorlawn o'i gymharu â 4% ar gyfer aelwydydd gwrywaidd gyda phlant. Mae 8% o aelwydydd gyda phlant yng Nghymru sydd â menyw'n benteulu, gyda llawer ohonynt yn aelwydydd rhiant sengl, yn byw mewn llety safon isel o'i gymharu â 5% o aelwydydd o'r fath sydd â dyn yn benteulu.¹⁸¹

Dywedodd 8% o aelwydydd yng Nghymru bod problem yn eu hardal leol â sbwriel a glendid cyffredinol yr amgylchedd. Dywedodd 6% bod problem â throedd a diogelwch.¹⁸² Yng Nghymru fel mewn mannau eraill, roedd aelwydydd sydd â menyw'n benteulu yn fwy tebygol o nodi eu hardaloedd lleol fel rhai gwael nag aelwydydd sydd â dyn yn benteulu. Roedd aelwydydd iau yn fwy tebygol o ddweud bod eu hardaloedd yn dlawd nag yr oedd aelwydydd hŷn.¹⁸³

Mae meintiau sampl yn gwneud dadansoddiad yn anodd, ond mae'r data'n awgrymu bod aelwydydd lleiafrifoedd ethnig yng Nghymru yn llawer mwy tebygol o fod yn orlawn na'r cyfartaledd (tua 10% o'i gymharu â 2%). Mae aelwydydd lleiafrifoedd ethnig ychydig mwy tebygol o nodi eu cymdogaethau fel rhai tlawd, ond eto, mae maint y sampl yn fach iawn.¹⁸⁴

---

¹⁸⁰ EHRC (2010) How Fair is Britain? tudalen 490

¹⁸¹ EHRC (2010) How Fair is Britain? tudalen 491

¹⁸² Llywodraeth Cynulliad Cymru (2010) Arolwg Byw yng Nghymru, 2008

¹⁸³ EHRC (2010) How Fair is Britain? tudalen 496

¹⁸⁴ EHRC (2010) How Fair is Britain? tudalen 505

Eithrio ariannol

Yn 2008/09, roedd 4% o aelwydydd yng Nghymru heb gyfrif banc o gwbl. Mae hyn yn cynyddu i 5% os yw'r Cyfrif Cerdyn Swyddfa Bost (POCA, cyfrif â swyddogaeth gyfyngedig) yn cael ei eithrio. Mae'r gyfran wedi gostwng mewn blynyddoedd diweddar yng Nghymru yn yr un modd ag ym Mhrydain yn ei chyfanrwydd.¹⁸⁵

Mae aelwydydd sydd yn y pumed tlotaf o'r dosbarthiad incwm yng Nghymru tua dwywaith mwy tebygol o fod heb gyfrif banc ag yw aelwydydd eraill.¹⁸⁶

Ar draws Prydain yn ei chyfanrwydd, ychydig o wahaniaeth sydd yn ôl rhywedd mewn mynediad i fancio heblaw ymysg y bobl ieuengaf a hynaf. Mae dynion ifanc ychydig yn fwy tebygol o fod heb gyfrif banc (7%) na menywod ifanc (5%), ac mae menywod hŷn (5%) ychydig yn fwy tebygol o fod heb gyfrif banc na dynion hŷn (3%).¹⁸⁷

Mae pobl anabl a phobl mewn aelwydydd Bangladeshaid a Phacistanaid yn arbennig o debygol o fod heb gyfrif banc. Mae aelwydydd Bangladeshaid a Phacistanaid, ynghyd ag aelwydydd Du Caribiaid, hanner mor debygol o fod ag yswiriant tŷ ag aelwydydd gwyn.¹⁸⁸

Yn nhermau mynediad i gredyd, mae menywod yn fwy tebygol na dynion i gymryd credyd gan fenthycwyr carreg drws, sy'n aml yn codi cyfraddau llog llawer uwch na banciau prif ffrwd.¹⁸⁹

---

¹⁸⁵ Adran Gwaith a Phensiynau, Family Resources Survey, 2008/09

¹⁸⁶ The Poverty Site, <http://poverty.org.uk/w73/index.shtml> cyrchwyd 03 02 2011

¹⁸⁷ EHRC (2010) How Fair is Britain? tudalen 511

¹⁸⁸ EHRC (2010) How Fair is Britain? tudalen 515

¹⁸⁹ EHRC (2010) How Fair is Britain? tudalen 512

Gofal a Chefnogaeth

Pwyntiau allweddol

- Ymysg pobl hŷn yng Nghymru, mae'r nifer sy'n derbyn gofal i fyw yn y cartref wedi gostwng dros y ddegawd ddiwethaf. Mae gofal o'r fath yn hynod o bwysig i bobl dros 75 oed.
- Mae gwahaniaethau diwylliannol yn achos defnydd o ofal a mynediad at ofal i bobl hŷn.
- Mae gofal di-dâl gan gyfeillion neu berthnasau yn fwy tebygol o gael ei ddarparu gan fenywod na dynion, ac mae oedolion hŷn yn fwy tebygol o fod â chyfrifoldebau gofal nag oedolion iau. Mae nifer sylweddol o ofalwyr o oedran ysgol y dylid ystyried eu hanghenion o safbwynt hawliau.

Mynediad at ofal i bobl hŷn

Mae'r nifer o bobl hŷn sy'n cael cymorth i fyw yn eu cartref gan y gwasanaethau cymdeithasol nawr yn is nag yr oedd yng nghanol y 1990au. Yn 2009, cafodd 20,000 o bobl hŷn yng Nghymru ofal yn y cartref, hanner y nifer oedd yn cael hynny bymtheng mlynedd yn ôl.¹⁹⁰ Digwyddodd y rhan fwyaf o'r gostyngiad hwn yn y 1990au hwyr, a gellir gweld patrwm tebyg yng Nghymru.

Ym Mhrydain, mae dynion yn llai tebygol na menywod o dderbyn cymorth ymarferol i gwrdd â'u hanghenion. Fodd bynnag mae'n ymddangos bod pobl hŷn yn fwy tebygol o gael y cymorth maent ei angen: mae dynion a menywod dros 75 oed yn llai tebygol o adrodd fod ganddynt anghenion gofal a chefnogaeth sydd heb eu diwallu na'r rheiny rhwng 50-74 oed.¹⁹¹

Ychydig o wahaniaeth sydd rhwng gwahanol grwpiau ethnig wrth gael mynediad i ofal proffesiynol yn y cartref. Ond mae ffactorau diwylliannol yn golygu nad yw gwasanaethau bob amser yn briodol i'r holl unigolion. Mae gan bobl o grwpiau sosio-economaidd is ar gyfartaledd anghenion gofal mwy ar oeddrannau penodol.

---

¹⁹⁰ Source: The Poverty Site, <http://poverty.org.uk/w69/index.shtml> cyrchwyd 11eg Ionawr 2011

¹⁹¹ EHRC (2010) How Fair is Britain? tudalen 528

Defnyddio gofal plant

Mae'r niferoedd cyffredinol o leoedd gofal plant yng Nghymru wedi cynyddu o 4,000 ers 2003.¹⁹² Mae dwy ran o dair o deuluoedd â phlant yng Nghymru yn defnyddio rhyw ffurf o ofal plant.¹⁹³ Mae defnydd yn amrywio'n ôl incwm yr aelwyd gyda theuluoedd mwy ffyniannus yn fwy tebygol o gael mynediad i ofal plant na theuluoedd ag incwm is (roedd 75% o deuluoedd ag incymau blynyddol o dros £32,000 wedi cael mynediad i ryw ffurf o ofal plant (ffurfiol neu anffurfiol) yn y flwyddyn flaenorol, o'i gymharu â 60% o deuluoedd ag incymau o dan £10,000). Mae'n glir bod statws gwaith yn chwarae rhan fawr yn hyn gan fod teuluoedd ble fo'r rhieni'n gweithio yn fwy tebygol o fod eisiau gofal plant a mwy tebygol o allu talu amdano.

Mae ymchwil graddfa fach yn awgrymu mae mater sy'n benodol i Gymru yw'r diffyg gofal plant iaith Gymraeg. Mae hyn yn fater mewn ardaloedd sy'n draddodiadol yn siarad Cymraeg, ac ardaloedd eraill ble byddai'r rhieni'n hoffi i'w plant gael magwraeth ddwyieithog.

Cyfrifoldebau gofal di-dâl

Mae mwy nag un o bob deg o'r boblogaeth oedolion yng Nghymru yn darparu gofal i rywun arall - 11% o'r boblogaeth oedolion o'i gymharu â 12% yn Lloegr a'r Alban, yn ôl Cyfrifiad 2001. Mae saith allan o ddeg o'r awdurdodau lleol â'r ganran uchaf o ofalwyr yng Nghymru.¹⁹⁴

Mae cyfrifoldebau gofal yn amrywio'n ôl grŵp sosio-economaidd drwy Brydain yn ei chyfanrwydd. Mae pobl rhwng 55-69 oed o grwpiau galwedigaethol is yn fwy tebygol o fod yn gofalu am briod na'r rheiny o grwpiau uwch. Mae hyn yn adlewyrchu digwyddiad uwch o anabledd ymysg grwpiau cymdeithasol economaidd is, a'r diffyg incwm i dalu costau gofal.¹⁹⁵

---

¹⁹² Llywodraeth Cynulliad Cymru (2010) Child Poverty Milestones and Targets to 020: Update

¹⁹³ EHRC (2010) How Fair is Britain? tudalen 542

¹⁹⁴ EHRC (2010) How Fair is Britain? tudalen 559

¹⁹⁵ EHRC (2010) How Fair is Britain? tudalen 564

Fel yn y DU yn ei chyfanrwydd, mae'n fwy cyffredin i ofal gael ei roi gan fenywod na dynion: roedd 10% o fenywod yn darparu gofal arbennig, o'i gymharu ag 8% o ddynion.¹⁹⁶ Mae'r gyfran hon o oedolion sy'n darparu gofal uchaf ymysg y rheiny sydd rhwng 50-59 oed, ar 14%, ac isaf ymysg unigolion rhwng 16-24 oed, ar 4%.¹⁹⁷

Canfu Arolwg Iechyd Cymru bod oedolion iau â chyfrifoldebau gofal yn fwy tebygol na'r rhai nad ydynt yn gofalu o adrodd ynglŷn â cyflyrau iechyd tymor hir neu broblemau iechyd meddwl¹⁹⁸. Mae data arall yn awgrymu bod tua 2% o blant yng Nghymru o bosib â chyfrifoldebau gofal. Gall y cyfrifoldebau hyn fynd yn groes i'w hawliau fel plant.¹⁹⁹

Mae pobl anabl yn ofalwyr hefyd. O'r bron i ddwy filiwn o bobl rhwng 16-74 oed yn Lloegr a Chymru sy'n barhaol sâl neu anabl yn ôl Cyfrifiad 2001, roedd dros chwarter miliwn yn darparu peth gofal di-dâl i bobl eraill. Mae'r gyfradd hon yn cymharu â'r gyfradd i weddill y boblogaeth.²⁰⁰

Mae oedolion Bangladeshaid a Phacistanaid yng Nghymru yn fwy tebygol o ddarparu dros 20 awr o ofal yr wythnos nag oedolion o grwpiau ethnig eraill.²⁰¹

---

¹⁹⁶ Llywodraeth Cynulliad Cymru (2008), Gofal yng Nghymru: Canlyniadau o'r Arolwg Byw yng Nghymru 2007

¹⁹⁷ Llywodraeth Cynulliad Cymru (2008) Gofal yng Nghymru: Canlyniadau o'r Arolwg Byw yng Nghymru 2007. NB defnyddir diffiniad gwahanol o ofal i'r hyn a geir yn y Cyfrifiad.

¹⁹⁸ Llywodraeth Cynulliad Cymru (2010) Arolwg Iechyd Cymru 2008, Iechyd Gofalwyr

¹⁹⁹ Comisiynydd Plant Cymru (2009) Llawn Gofal: Gofalwyr Ifanc yng Nghymru.

²⁰⁰ EHRC (2010) How Fair is Britain? tudalen 566

²⁰¹ EHRC (2010) How Fair is Britain? tudalen 567

Grym a Llais

Pwyntiau allweddol

- Mae'r gyfran o bobl sy'n pleidleisio mewn etholiadau wedi gostwng.
- Nid yw'r ymgeiswyr y gall pobl bleidleisio iddynt bob amser yn gynrychioliadol o'r boblogaeth. Dim ond un rhan o bump o ASau San Steffan o Gymru a chwarter o'i chynghorwyr sy'n ferched. Mae dynion hŷn yn tueddu i ddominyddu yn ôl niferoedd mewn awdurdodau lleol.
- Grym a llais cyfyngedig sydd gan bobl o grwpiau a ddiogelir.

Cyfranogiad wleidyddol ffurfiol

Ystyrir yma wahanol agweddau o gyfranogiad yn y broses wleidyddol ffurfiol gan gynnwys y ganran o bobl sy'n pleidleisio a chynrychioladwyedd y prif sefydliadau democrataidd.

Mae'r nifer o bleidleisiodd yn ôl hunan-adrodd mewn etholiadau Cymru wedi gostwng ers sefydlu'r Cynulliad yn 1999.²⁰² Dros yr un cyfnod, gostyngodd y ganran o bobl a bleidleisiodd ar draws y DU yn achos etholiadau San Steffan yn 2001 a 2005, cyn cynyddu ychydig yn 2010.

Ychydig iawn o dystiolaeth sydd ynghylch amrywiaeth yn y ganran a bleidleisiodd yn achos grwpiau gwahanol. Roedd y ganran a bleidleisiodd ymysg pleidleiswyr Asiaidd yn uwch yn 2005 nag yn 1997, nid oedd wedi newid ymysg pleidleiswyr gwyn, ac roedd yn is ymysg pleidleiswyr du, hil gymysg a Tsieineaidd. Mae peth tystiolaeth yn awgrymu bod pobl ifanc yn llai tebygol o bleidleisio na phobl hŷn.²⁰³

Yn nhermau cynrychioliaeth, mae Cynulliad Cenedlaethol Cymru yn adnabyddus am fenywod sy'n cyfrif am oddeutu hanner yr aelodau 2007 - 2011. Ond dim ond 18% o ASau sy'n fenywod a dim ond 25% o gynghorwyr.

---

²⁰² EHRC (2010) How Fair is Britain? tudalen 582

²⁰³ Gale, S. and Winckler, V. (2009) Public and Political Life, in Winckler, V. (ed) Equality Issues in Wales – a Research Review, Comisiwn Cydraddoldeb a Hawliau Dynol

Mae gwybodaeth am gynrychiolaeth wleidyddol arall yn gyfyngedig iawn: gwyddys yn 2004 fod mwy na hanner y cynghorwyr yng Nghymru dros 55 oed; bod 17% o gynghorwyr Cymru â salwch cyfyngus tymor hir neu'n anabl (o'i gymharu â 23% yn y boblogaeth ar y cyfan), a llai nag 1% o gynghorwyr o gefndiroedd lleiafrif ethnig, o'i gymharu â thua 2% o'r boblogaeth gyffredinol.²⁰⁴

Mae'r nifer o aelodau LGB agored yn senedd San Steffan wedi cynyddu mewn blynyddoedd diweddar i 22.²⁰⁵ Mae'n anodd cymharu hyn â'r boblogaeth gyffredinol, ond mae wedi'i dangynrychioli yn ôl rhai amcangyfrifon.

Canfyddiad o ddylanwad a gweithgareddau gwleidyddol

Ychydig o dystiolaeth sydd ar naill ai sut mae pobl yn teimlo am eu lefel o ddylanwad yn lleol neu eu lefel o weithgaredd gwleidyddol yng Nghymru.

Ym Mhrydain mae synnwyr o ddylanwad pobl yn eu hardal leol wedi gostwng ers 2001. Mae rhai o'r grwpiau lleiafrifol ethnig a chrefyddol sydd wedi'u hymyleiddio'n draddodiadol yn fwy tebygol na'r cyfartaledd o gredu bod ganddynt ddylanwad, o bosib oherwydd clymau cryfach o fewn eu cymunedau eu hunain.²⁰⁶

Mae peth tystiolaeth o Loegr bod lefelau o weithgaredd gwleidyddol (wedi'i ddiffinio fel ysgrifennu at ASau neu fynychu cyfarfodydd cyhoeddus) yn uwch ymysg grwpiau oedran hŷn na rhai iau, ac yn uwch ymysg pobl o grwpiau sosio-economaidd uwch na rhai is. Mae'n ymddangos bod pobl wyn yn fwy gweithredol yn wleidyddol (fel y'i diffinnir yma) na grwpiau ethnig eraill.²⁰⁷

Canfu Stonewall Cymru yn eu harolwg bod 13% o bobl lesbiaidd, hoyw a deurywiol yn rhan o wleidyddiaeth leol, ond nid oes unrhyw ddata arall y gellir meincnodi'r ffigur hwn yn ei erbyn.²⁰⁸

---

²⁰⁴ EHRC (2010) How Fair is Britain? tudalen 596

²⁰⁵ Adroddiad newyddion y BBC, cyrchwyd 03 02 2011

²⁰⁶ EHRC (2010) How Fair is Britain? tudalen 598

²⁰⁷ EHRC (2010) How Fair is Britain? tudalen 609

²⁰⁸ Williams, M. and Robinson, A.L. (2007) Counted In! The All Wales Survey of Lesbian, Gay and Bisexual People. Llundain: Stonewall

Cymryd rhan mewn gwneud penderfyniadau a sefydliadau ymgyrchu

Mae menywod a dynion yn gyfartal o ran tebygolrwydd o gymryd rhan mewn ymgyrchu, er mewn meysydd gwahanol. Mae menywod yn fwy tebygol o wirfoddoli ar gyfer grwpiau addysgol neu ofal plant (hyd at 15 % o fenywod o dan 45 oed), ble fo dynion yn fwy tebygol o fod yn rhan o chwaraeon (hyd at 25% i unigolion 16-29 oed).²⁰⁹

Mae pobl sy'n gweithio yn y galwedigaethau proffesiynol neu reolaeth uwch dros bedair gwaith mwy tebygol o gymryd rhan mewn gweithgaredd ymgyrchu lleol neu genedlaethol na'r rheiny mewn galwedigaethau hanner-ailadroddus. Roedd cyfran debyg o bobl anabl (6%) a phobl heb anabledd (7%) yn rhan o ymgyrchu lleol neu genedlaethol.²¹⁰

Ychydig o wahaniaeth a welir yn y data ar gyfer Lloegr rhwng cyfranogiad yn ôl grwpiau ethnig neu grefyddol, neu gyfeiriadedd rhywiol.

---

²⁰⁹ Llywodraeth Cynulliad Cymru, Byw yng Nghymru 2008

²¹⁰ EHRC (2010) How Fair is Britain? tudalen 617

Rhoi sylw i'r bylchau data

Mae'r Adolygiad yn cynnwys llawer o wybodaeth. Mewn rhai achosion, fodd bynnag, mae'n pwysleisio'r hyn nad ydym yn ei wybod. Mae sawl ffordd ble nad oes gennym wybodaeth ddibynadwy i allu dweud p'un a yw delfrydau cydraddoldeb a thegwch yn cael eu trawsnewid i ddulliau ymarferol i hyrwyddo gwelliannau ym mywydau gwirioneddol pobl.

Mewn rhai achosion mae gennym ddiffyg gwybodaeth lwyr. Er enghraifft, nid oes gennym amcangyfrif gwaelodlin dibynadwy ynghylch faint o bobl sy'n dynodi'i hunain fel lesbiaidd, hoyw, deurywiol neu drawsrywedd.

Heb y wybodaeth hon, mae'n anodd dechrau mesur i ba raddau y mae gwahanol sefydliadau'n adlewyrchu'r poblogaethau hyn neu'n cwrdd â'u hanghenion. Rydym hefyd â diffyg gwybodaeth sylfaenol am bobl sydd wedi eu sefydliadu, a phobl nad ydynt yn byw mewn lleoliadau sefydlog. Mewn rhai achosion, mae astudiaethau graddfa fach a'r dystiolaeth gyfyngedig arall sydd ar gael, yn awgrymu y gallai'r rhain hefyd fod ymysg rhai o'r grwpiau sydd wedi'u hymyleiddio fwyaf ac sydd fwyaf bregus mewn cymdeithas.

Mewn achosion eraill, mae gennym beth gwybodaeth am wahanol grwpiau, ond nid yw bob amser yn ddigon soffistigedig i ganiatáu i ni i ddod i gasgliadau defnyddiol. Mae gennym beth data ynghylch profiadau pobl anabl, er enghraifft, ond yn y rhan fwyaf o achosion nid yw'r modd y mae'r data wedi'i gasglu yn nodi'r gwahaniaeth rhwng profiadau (dyweder) unigolyn 20 oed sydd wedi bod yn ddall o'i enedigaeth, ac unigolyn 80 oed sydd wedi dechrau defnyddio cadair olwyn yn ddiweddar oherwydd damwain, pan mewn gwirionedd bod y ddau gydag anghenion a disgwyliadau gwahanol iawn.

Byddai defnydd gwell o ffynonellau data presennol, a thechnegau casglu data mwy soffistigedig, yn caniatáu i ni ddeall yn well yr anghenion a dyheadau amrywiol sydd gan wahanol bobl. Mae hyn yn hanfodol er mwyn deall p'un a sut yr ydym yn gwneud cynnydd fel cymdeithas tuag at well cydraddoldeb. Rydym yn argymhell, felly, y dylai cyflenwyr a chomisiynwyr data weithio gyda'i gilydd i wella'r data cydraddoldeb sydd ar gael, ac i wneud defnydd mwy effeithiol o'r data sydd eisoes ar gael ar lefel leol a chenedlaethol. Mae hyn yn arbennig o bwysig yng Nghymru lle mae bylchau arwyddocaol.

Cysylltwch â ni

Mae'r Comisiwn Cydraddoldeb a Hawliau Dynol yn anelu at ostwng anghydraddoldeb, gael gwared ar wahaniaethu, gryfhau perthynas dda rhwng pobl, ac hyrwyddo ac amddiffyn hawliau dynol.

Gellir dod o hyd i'r adroddiad hwn a rhagor o wybodaeth amdanom ar:

www.equalityhumanrights.com/hafan/cymru

neu gallwch cysylltu â'n llinell gymorth:

Ffôn: 0845 604 8810

Ffôn Destun: 0845 604 8820

Ffacs: 0845 604 883

© Equality and Human Rights Commission Cyhoeddwyd

Mawrth 2011

ISBN 978-1-84206-355-2

All Wales Hate Crime Research Project: Event Report
‘Understanding the Criminal Justice System’ Seminar
2pm, Wednesday 27th October 2010
County Hall, Cardiff

Introduction

22 representatives from 13 organisations attended the event, including local voluntary organisations and Cardiff Council. The support of Cardiff County Council in providing the venue and refreshments is gratefully acknowledged.

Mair Rigby (Project Officer) welcomed everyone to the event and ran through the agenda for the afternoon. During the first part of the afternoon a panel of representatives from criminal justice agencies would respond to three hate crime case studies and answer questions from the audience. This would be followed by a workshop session in which the audience would be consulted about their views on the criminal justice system.

Jasmin Tregidga (Research Associate) thanked everyone who had agreed to help with the distribution of the survey. Jasmin then gave an overview of the research part of the project and stressed that she is eager to liaise with all the agencies in order to conduct qualitative interviews during the second year of the project.

Part 1: Criminal Justice System Agency Panel

The panel included representatives from:

- South Wales Police: Minorities Support Unit
- Crown Prosecution Service (CPS)
- Victim Support
- The Courts

Mair introduced the panel. Three hate crime case studies were read out to the participants and each member of the panel explained how their agency would respond to each situation.

CASE STUDY 1: Jo

Jo is a 21 year-old gay woman who lives alone in private rented accommodation. Jo is open about her sexual orientation to her close friends and work colleagues, but she isn't 'out' to her neighbours.

Jo is very active socially and often goes out on the local gay scene at night. One night Jo is walking home with a female friend along a road where there are a lot of pubs with people congregated outside on the pavement. As they walk past one of the pubs, two men make comments about them, saying "What a pair of Lesbos!" Jo turns around and tells them to "Get lost". The men then start following Jo and her friend down the road calling them names and making sexually suggestive remarks. Jo shouts back at the men telling them they are "pathetic". The men reply that they are only having "a bit of fun" and that she should "lighten up". Jo is very angry about this and a shouting match develops between them. One of the men grabs hold of Jo and pushes her over onto the pavement. The men then run off laughing. There are people nearby who must have seen the incident, but no one comes to help. Jo is bruised from her fall and shaken up by the experience. She thinks one of the men called his friend "Dave" but she doesn't know anything else about them and has never seen them before. Jo's friend thinks they should just go home and forget about it.

Jo would like to report the incident but is worried that:

- The police won't take her seriously because she had been drinking at the time of the incident
- The police might blame her for the incident because she shouted back at the men
- No one will come forward to be a witness
- She could be 'outed' in her local community

Panel Response to Jo's case

South Wales Police

Each incident reported to South Wales Police is recorded electronically and assigned an occurrence number. Those reported as 'hate' incidents are flagged up and Hate Crime Officers are designated to review them. The officer who takes the report conducts a risk assessment. The risk may be assessed as standard, medium or high.

All victims of hate crime are supported by specialist Hate Crime Officers whose responsibility it is to identify the specific needs of each victim and to provide them with any necessary support measures. This supportive role is different from that of the investigative officer who will investigate the crime itself.

The investigative officer will investigate the complaint and gather evidence. A statement will be taken, CCTV footage of the incident will be reviewed if available, and house-to-house inquiries may be conducted. If physical contact was involved then forensic evidence might be collected. Through these procedures the officer will attempt to identify the perpetrators. Jo would also undergo a medical examination and be referred to support agencies, mainly Victim Support.

Jo may wish for the police not to take formal action due to fear of being 'outed'. The police would respect her wishes.

The police cannot guarantee that in the process of investigation Jo's sexual orientation would not be disclosed at some point. An example of when sexual orientation may be disclosed publicly could be during a court hearing and an Action Plan would be devised and implemented following the Risk Assessment for the hate crime.

The next stage would be to present the evidence to CPS.

Crown Prosecution Service

The Crown Prosecution Service (CPS) would advise the police on the case and review the evidence. The CPS would then decide on the charge and, depending on the seriousness of the offence, present the case at Magistrates or Crown Court. The CPS can also give pre-charge advice to the police while the case is still under investigation. The CPS has a separate [Homophobic and Transphobic Hate Crime Policy](#) and would work according to this policy. If after looking at the evidence provided by the police the CPS decides the evidence needs strengthening, an action plan will be put into place in order to address any gaps. The CPS has specialist hate crime prosecutors who deal with hate crime cases.

Any case which is perceived to be a homophobic hate **incident** by the victim or any other person is flagged as such on the CPS IT system. This triggers appropriate support for the victim and witnesses and ensures the CPS Homophobic Hate Crime Policy is followed. However, to prosecute the incident as a homophobic hate **crime** there needs to be evidence to show that the perpetrator demonstrated or was motivated by hostility towards sexual orientation

There are no specific charges for homophobic hate crime as there are for racially and religiously aggravated hate crime (eg racially aggravated common assault). However, there is legislation (Section 146 of the Criminal Justice Act 2003) which imposes a duty on the courts to increase the sentence for any offence aggravated by hostility towards sexual orientation (or disability). The CPS should remind the courts of this duty

The CPS has to prove evidence of "hostility" and not "hatred".

From the point of charge the victim and witnesses would be supported by the Witness Care Unit, which is staffed both by the police and CPS. Witness Care Officers undertake individual needs assessments with victims and witnesses and put measures in place to address these needs. This could include referral to an appropriate support organisation; helping to arrange transport or childcare if the victim or witness has to attend court.

In certain situations the prosecutor can make an application to the court for special measures, e.g. anonymity (not granted that often but used); screens (so that the defendant cannot see the victim); video links etc.

Courts

The representative from the Courts stressed that fairness is at the core of their work. In Jo's case the CPS might have difficulty in deciding what charges to bring: if the assault is classed as 'common' then the case goes to the Magistrates court, if it is serious, then the Crown Court. The defendant can plead 'guilty' or 'not guilty'. Around 70-80% of defendants choose to enter a plea. If a plea is not entered, the court automatically assumes it is a 'not guilty' plea. If the defendant pleads 'guilty' and it is their first time in court, the sentence can be reduced by up to one third. At the same time, if aggravating factors are proven then the sentence could be increased by up to 30 per cent.

If the plea is 'not guilty', the case goes to trial, which will normally take place within 6 to 10 weeks depending on the seriousness of the case. Jo's case would most probably not be treated as high priority. An example of a high priority case would be a domestic violence case. The trial should be conducted in a manner which would ensure that the best evidence can be secured. If this involved using a video link or screens then these should be used.

Before the trial takes place, the witness service will ensure that the victim and any witnesses are supported throughout the trial. [The Witness Service](#) is based in court but it is an independent charity providing support to witnesses. They might show the victim the court before trial, make sure video links or screens are provided if necessary. In Cardiff, the Magistrates Court has 7 interview rooms where the victim would wait for the trial. It usually takes about 3 hours to wait for a trial. The Witness Service would also ring the victim after the trial to check that they are ok.

Victim Support

Victim Support would conduct an assessment of the victim's situation, find out what Jo's needs are and make referrals to relevant support agencies. In this case an LGB support organisation would probably be contacted.

Questions from the audience:

Q: How does CPS decide that they have enough evidence to take a case to court?

A: When reviewing the evidence the CPS has to apply the two tests (the evidential and public interest tests) set out in the [Code for Crown Prosecutors](#).

For a case to pass the evidential test prosecutors must be satisfied that there is sufficient evidence to provide a **realistic prospect of conviction**.

This means that a jury or bench of magistrates or judge hearing case alone is more likely than not to convict the defendant of the charge alleged.

In simple terms this means that the CPS has to be more than 50% sure that the court will convict

This is a different test from the one that the criminal courts themselves must apply. A court may only convict if it is sure that the defendant is guilty.

Q: What happens if the file is transferred to the CPS and they decide that there is no chance of conviction?

A: If a full file of evidence has been provided to the CPS the prosecutor should write to the victim and inform them about their decision and the reasons for it. The prosecutor should also offer to meet with the victim.

However, if the CPS has provided verbal or telephone advice only to the police, without seeing a full file of evidence, the police are responsible for informing the victim.

In cases where the CPS are not involved, for example if a perpetrator has not been caught, it is the police's responsibility to keep the victim informed.

The CPS and police would encourage victims to report any incident however small. If there is insufficient evidence to prosecute the evidence may still be helpful in future

Q: How long will Victim Support provide assistance to the victim?

A: It is up to the victim. Support will be provided as long as the victim needs it, whether or not they go to court.

CASE STUDY 2: Mark

Mark is a 40 year-old man who has a learning disability. He lives with his mother in social housing and has a part-time job in a shop.

A group of teenage boys and girls start targeting Mark when they see him out and about in the area. They ask him to go into shops to buy cigarettes and alcohol for them. When he refuses to do this they become abusive and start calling him names like “retard”. This situation carries on for a few weeks. One day, the teenagers stop Mark on the street and tell him that if he doesn’t give them money, they will tell people that he’s a paedophile and this means that someone will come and set fire to his house. Mark is terrified of what will happen if the teenagers do start spreading this rumour about him in the local area. He thinks he might lose his job. He also doesn’t want to frighten his mother. He gives the teenagers £10 of his money just to try and make them leave him alone. The next morning he finds that someone has written “Pedo” in big letters on the wall of his house.

Mark wants to tell someone about what is happening but is worried that:

- He will find it difficult to explain what has happened to the police and they will be impatient with him if he can’t remember everything
- He will get in trouble because he didn’t tell anyone about the previous incidents
- The police will believe the teenagers and will arrest him on suspicion of being a paedophile

Panel Response to Mark’s case

South Wales Police

South Wales Police would involve vulnerable adult co-ordinators to support Mark. This would involve conducting an assessment of his needs and, if needed, supporting Mark during interviews. If a statement was needed from Mark, the police would make sure it is not rushed if Mark needed more time. Investigation would, amongst other things, involve taking photographs of the graffiti and collecting forensic evidence. The graffiti would then be removed by the Local Authority or the police themselves.

If counter-allegations were made by the perpetrators and subsequently investigated, the police cannot give assurances that the subject of these allegations would not be arrested.

If it turns out that Mark’s complaints were not subject to criminal law, the police would refer the case to e.g. to the housing provider, who has the duty of care in relation to tenants.

Crown Prosecution Service

As with the first case study the CPS would decide if there was enough evidence to prosecute. The CPS has a separate [Disability Hate Crime Policy](#) and would work according to this policy. The CPS would follow the same procedures as outlined in the first case study including witness care and applying to the court for special measures.

There are no specific charges for disability hate crime, however, there is legislation (Section 146 of the Criminal Justice Act 2003) which imposes a duty on the courts to increase the sentence for any offence aggravated by hostility towards disability (or sexual orientation). The CPS should remind the courts of this duty

The CPS would advise the police to use a Registered Intermediary in this case which involves an adult with a learning disability. The intermediary ensures that communication between the victim and Criminal Justice agencies is effective and they would support the victim at the investigation stage as well as trial stage at court (e.g. beginning with the police interview).

In the past criminal justice agencies have made assumptions about victims and witnesses with learning disabilities. Some people have not been considered to be 'competent, credible and reliable' witnesses (e.g. if they find it difficult to remember details) simply because they have a learning disability. However, a very different approach is now taken. The CPS has recently launched its [Policies for Victims and Witnesses with Learning Disabilities and or Mental Health Issues](#) which outlines the service that should be provided by the CPS.

Often in disability hate crime cases the perpetrator will accuse the victim of being a paedophile in an attempt to justify their actions. The CPS also encourages prosecuting (as opposed to giving a caution) for even minor offences related to disability, in order to prevent escalation (e.g. as in the Fiona Pilkington case).

The Courts

Perpetrators under 18 years of age would be prosecuted by the Youth Court, which presents a different scenario for the victim in comparison to the Magistrates or Crown Courts which deal with adults. If this offence was the first offence of a young perpetrator and they pleaded guilty a restorative justice approach would most probably be undertaken (this approach is becoming more and more popular when young people are involved).

Victim Support

Victim Support would assist Mark by offering enhanced support which is in place for vulnerable adults.

Questions from the audience:

Q: What are the CPS figures in relation to hate crime against Gypsies and Travellers? What is being done to improve the situation of Gypsies and Travellers who are one of the most vulnerable groups in our society?

A: CPS representatives did not have the figures relating to victims from the Gypsy and Traveller communities on them, but said they were aware that there was a need to increase confidence among this community. CPS is eager to talk to people working with Gypsies and Travellers and the community itself in order to address issues facing this community.

Gypsy and Traveller communities are regarded as a racial group by the CPS and any offence committed against a member of the community because of their racial group would be treated as a racially aggravated crime which attracts a higher sentence.

The CPS has worked with the Welsh Assembly Government on their Gypsy Traveller Strategy [“A Road Less Travelled”](#)

A: The audience member who asked the question noted that Gypsy and Traveller communities lack of engagement with criminal justice agencies is due to low trust and that work needs to be undertaken to build this trust.

Q: Third party reporting services handled by local authority call centres make it very difficult for a disabled person to report a hate crime. From my own experience, they do not ask the question about disability and it would be better if officers from equality organisations delivered this service rather than untrained call centre operatives and other generalist services.

A: The Police representative said that since March 2010 the police are carrying out training in the identification and managing of hate crime for all call handlers and about 100 Police Community Safety Officers (PCSOs). Identifying and mapping training has also been delivered to all front line officers.

The CPS representatives said that they are currently working with local housing associations who provide third party reporting services.

All four police forces and CPS Areas in Wales support the [Safer Wales Third Party Reporting Scheme](#)

CASE STUDY 3: Fatimah

Fatimah is a 25 year-old British Muslim woman. She is married and owns a house with her husband. Fatimah starts a new job as an administrator in an office where she is the only Muslim employee. Some of her new colleagues start making jokes about Muslims being “terrorists” in her presence. One of the men in the office tells her she should take off her headscarf. When she tells him she finds this very offensive, he says she should stop being so “uptight” and that she should be grateful for being allowed to live in the UK at all. Fatimah complains to her line-manager who offers to speak to those responsible. Some of her colleagues then apologise, but the man who objected to her headscarf seems to be very angry and won’t speak to her. Based on other things that she’s heard him say in the office, Fatimah begins to suspect that this man might have connections with a far right group. At first she’s mainly relieved that the harassment has stopped, but a couple of weeks later someone starts to stalk her on Facebook by hacking into her profile and sending her abusive messages. Then she receives an anonymous threatening letter at her house. She doesn’t have any proof that people from her office are responsible for the online stalking and hate mail, but thinks that it’s unlikely to be a co-incidence. Fatimah would like to report the incidents, but is worried that:

- Reporting to the Police will result in an investigation that will make it too difficult for her to continue in her job and she will have to leave, making it hard to pay the mortgage
- She doesn’t have enough evidence against the person she suspects is responsible
- The Police might be racist or might not like Muslims any more than her colleagues do

Panel response to Fatimah’s case

South Wales Police:

The police would link in with the HR department of the company and make it clear to the employer that it is also their legal responsibility to deal with the case. In terms of collecting evidence, specialist police officers would collect evidence of the online harassment by working with Facebook. Forensic evidence would be collected from the hard copy letter and if it contained handwriting, this could be used as evidence as well. In workplace cases where the victimisation is ongoing and constitutes a criminal offence of harassment, it would be prosecuted. In terms of priority, every single case is risk assessed and a priority level would be assigned to it. Also, in every Basic Command Unit (formerly division), senior officers have monthly meetings where all hate crime cases and how they are handled, would be reviewed.

The victim should be reassured that South Wales Police does not tolerate racist behaviour by its employees and any staff member who exhibits such behaviour could be liable to disciplinary proceedings. All hate crime victims are strongly encouraged

to report incidents. They will have the opportunity to discuss what has happened to them and whether or not they wish to make a formal complaint regarding the matter. Irrespective of whether or not they wish to pursue a complaint, if they report the matter, the police can often provide advice and support or arrange support from other organisations as appropriate in the circumstances.

Crown Prosecution Service

As with the first two case studies the CPS would decide if there was enough evidence to prosecute. The CPS has a separate [Racist and Religious Hate Crime Policy](#) and would work according to this policy. The CPS would follow the same procedures as outlined in the first case study including witness care and applying to the court for special measures

There are specific charges for racist and religious hate crime which attract a higher sentence.

Here there could possibly be a prosecution for harassment and malicious communications. The CPS could also apply for a restraining order against the perpetrators.

Victim Support

In all of the cases including this one, Victim Support would also use special support officers, who are volunteers trained in hate crime cases.

Questions from the audience:

Q: What do the relevant agencies do to raise awareness of what is 'hate crime'? The Valleys Regional Equalities Council (VALREC) conducted local research, which shows that many people are not familiar with the term and therefore reporting figures are low. The research also found that no after-care is provided for the victims and some people reported hate crime and never knew what happened with their report.

A: The Police representative said that First Response officers are being trained to ask specific questions which would help them identify hate crime (e.g. Do you think this happened because of your race/religion?). With regards to the after-care, Hate Crime Officers should contact the victim within one week of the report to explain what is going to happen. Sometimes a home visit will be paid as well by a Hate Crime Officer or a PCSO. Within 3 to 4 weeks the Hate Crime Officer should ring the victim to see if they are happy with the process.

CPS and police undertake extensive community engagement with communities across Wales. We are trying to work together to encourage reporting of hate crime. The term hate crime is somewhat misleading as we only have to prove hostility and not hatred.

Part 2: Workshops

The audience was divided into three groups and asked to respond to the following questions:

1. Which areas of the criminal justice system do you think victims find most difficult to understand?
2. What kinds of barriers do you think victims of hate crime experience in relation to the criminal justice system?
3. What should be done to improve victims' understanding of and confidence in the system?

Question 1: Which areas of the criminal justice system do you think victims of hate crime find most difficult to understand?

The term 'hate crime' – victims often associate hate crime with violent acts. They are often unsure if what's happening to them is serious enough to warrant attention. They may assume that they will have to provide evidence that the perpetrator 'hated' them. People tend to report based on severity, so they will put up with/tolerate a lot before reporting.

How police CPS work: it was observed that the system is very complicated and it's not surprising that victims find it difficult to understand.

Procedures - e.g., reporting; gathering evidence; the evidential and public interest tests etc.

The role of the CPS and the process for taking hate crimes to Court - victims will often blame the police for CPS decisions.

Sentencing for hate crime - there is a lack of knowledge about sentences and outcomes. Victim expectations need to be well-managed with regard to sentencing.

Question 2: What kinds of barriers do you think victims of hate crime experience in relation to the criminal justice system?

Initial access - e.g. lack of local police stations, not knowing where/who to report to, and untrained call handlers who don't identify hate crimes or lack understanding of equality and diversity - the example of trans women being incorrectly referred to as 'he' after they had stated their gender was mentioned.

Mistrust in the Police - much has improved, but there is still more need for training/change in culture in the police.

Evidence - the hate element in crimes can be difficult to evidence

Communication barriers - issues of accessibility and legal language/jargon

Physical barriers - police stations, courts, foyer areas etc.

Lack of information- about what services are open and when, e.g, police stations and helplines.

Safety - if people feel that reporting is a risk to their safety, they won't do it.

Fear of losing control of the situation - victims may feel that reporting will take the situation out of their control and make things worse

Hearsay and the media - anecdotal stories about negative experiences in the community, together with negative portrayals of the relationship between the police and minority communities in the media can create barriers to reporting

Fear of counter-allegations - victims may be very afraid of perpetrators making counter-allegations that might lead to them being investigated by the police

The adversarial system - it was observed that the adversarial nature of the system is in itself intimidating to victims

Experiences in other countries - for immigrants and refugees and asylum seekers different experiences with the authorities/law in their countries of origin could be a barrier

Lack of resources for specialist services - since many victims of hate crime come from groups that are already more-or-less excluded and discriminated against, there is a high level of need for specialist services to support them when reporting hate crime

Question 3: What should be done to improve victims' understanding of and confidence in the system?

Increase ways of dealing with hate incidents/crimes - look at what other countries are doing, e.g. mediation/restorative justice

Promote the process more widely - to increase understanding and demystify the criminal justice system

Improve training for people on the front lines - make it a disciplinary offence if they don't comply

More awareness and acceptance of the lack of trust and confusion from the CJS - we still need to see more listening and less defensiveness

Mainstream the issue - use radio stations and the media. The public is far more aware of domestic abuse now, why can't the same work be done with regard to hate crime?

Increase understanding of 'hate crime' as a term - information needs to be more widely available

Practical improvements: e.g., private areas for reporting in police stations, raise awareness of opening times, more 3rd party reporting schemes, regularly update victims and keep them informed, local authority reporting should be done as a dedicated service.

Equality and diversity training - cultural differences are important but there needs to be more insight into how the Police are perceived

Promotional campaigns to raise awareness

Hate crime education in schools

Increase approachability: send out the message that 'It's alright to ask!' People should feel comfortable approaching criminal justice agencies to ask questions about hate crime without feeling that they will be seen as 'wasting time' or will receive dismissive responses

Mair Rigby, Project Officer: All Wales Hate Crime Research Project

Email: mair.rigby@raceequalityfirst.org.uk

Tel: 029 2022 4097

January 2011

All Wales Hate Crime Research Project: Event Report
Hate Crime and Multi-agency working: The Way Forward
1.30pm, Thursday 5th May 2011
Race Equality First, Cardiff

Introduction

This event, held in partnership with South Wales Police, explored opportunities for developing the model of the MARAC (Multi-agency Risk Assessment Conference) that has been created to address domestic abuse cases to tackle hate crime.

31 representatives from 21 organisations attended the event (see APPENDIX A). The audience included representatives from key agencies that could potentially attend a hate crime MARAC if one was established and organisations that work with people who may be victims of hate incidents/crimes.

Aims of the event:

- To consider support for a MARAC pilot project in Cardiff
- To gain input from stakeholders on the question of how the model that has been developed to address domestic abuse can be transferred to hate crime
- To increase stakeholders knowledge and understanding of the MARAC process

1. Speakers

Jan Pickles (OBE), Welsh Assembly Government

Jan led on the establishment of the first domestic abuse MARAC in Cardiff in 2003. She gave a presentation on the history of the domestic abuse MARACs.

Key points:

- From a practitioner perspective, the MARAC process gives professionals the confidence to assess risk, share information about victims and perpetrators and manage and guide the victim.

- From a victim perspective, the MARAC can streamline, fast track and prioritise high-risk domestic abuse cases. Research has shown that the process has reduced repeat victimization. The MARAC offers victims practical interventions and someone to fight their corner, helping to free them from fear.
- For the process to work well Jan recommended that actions must be realistic (SMART), evaluation processes should be embedded, and it should be chaired by someone at Inspector level or above.

Chief Superintendent Neil Kinrade, South Wales Police

Chief Superintendent Kinrade gave a presentation about the Fiona Pilkington case and South Wales Police's involvement with a new project to identify and support vulnerable victims of anti-social behaviour.

Key points

- The Pilkington family was failed by multiple agencies. There was a lack of communication between the different agencies dealing with Fiona and, as a result, the family's overall vulnerability was never taken into account. It can be debated whether the Pilkington family experienced ASB or hate crime, but since a lot of ASB targeting is against disabled people there will be crossover with hate crime.
- South Wales Police, along with seven other police forces in the UK, has signed up to a Home Office project to help identify vulnerable victims of ASB. ASB will be categorised in 3 areas: personal threat, public nuisance, and environmental. All local authorities in the South Wales Police area have now signed up to the information sharing protocol for the Safer South Wales ASB Data Management System.
- The project will establish ASB Units. These units will instigate vulnerability risk assessments (VRA) on victims of ASB, local police/partner action plans will be created, and vulnerable and repeat victims may be referred to a multi-agency ASB Management Forum (similar to a MARAC). There will be problem-solving partnership solutions in hotspot locations. This process aims to improve victim case management, to keep victims updated and support them appropriately.

2. Workshops

Dr Mair Rigby, Project Officer for the All Wales Hate Crime Research Project, gave a short presentation summing up the 7 steps of MARAC and the minimum requirements for setting up a MARAC (see APPENDIX B).

Key points:

- A hate crime MARAC would be a multi-agency meeting with a common risk assessment and high risk victims of hate crime as its focus
- The aim would be to build as comprehensive a picture as possible of the risks the victim is facing and to put SMART action plans into place
- The victim should be at the centre of the process

Attendees were divided into groups and asked to respond to three questions:

1. What benefits would a more formal multi-agency approach to tackling hate crime have for your organisation and beneficiaries?
2. What challenges do you foresee in transferring the model of the domestic abuse MARAC to hate crime?
3. Next steps: how do you think we should progress this work?

Question 1: *What benefits would a more formal multi-agency approach to tackling hate crime have for your organisation and beneficiaries?*

- There could be a benefit in expanding what's already in existence, e.g. the Cardiff Multi-agency Race Forum and the ASB problem-solving group. There could be a core group, plus a MARAC for the high risk cases. The Council already has close relations with the Police, a system to risk assess repeat complaints, and Cardiff also has the Multi-agency Race Forum.
- There could be benefit in involving more organisations in a hate crime forum/partnership e.g., social services, education, probation, and this would help get a better picture of vulnerability. For example, when the agencies are brought together, a single victim or perpetrator may come up several times.

- There would be a benefit in having a shared hate crime risk assessment for all organisations and in particular in agreeing on a definition of “high risk”.
- Since the MARAC is an auditable process, it is likely to be more effective at managing victims, to result in more rapid agreements, improved communication and better problem solving.
- A MARAC (or something similar) could allow more organisations to be part of it (e.g. older people’s organisations) because more partners would get involved in a case that one organisation may know about.
- A more formal process could lead to easier follow-up and getting actions out of people because formal action plans would hold people to account.
- Some organisations would like to see a network in place to ensure that their referrals are taken seriously.
- Increased victim confidence would be likely to result from a better service and access to advocates.
- A more formal process could help raise awareness that there are different strands, and could promote a more intersectional approach which takes into account different aspects of a victim’s identity.
- There could be a benefit from more communication between different strands and they could learn from each other.
- It was stated that elder abuse should be included in a multi-agency hate crime forum.
- It was thought that Independent Advocates would be key to the process and that their existence would be beneficial.

Question 2: *What challenges do you foresee in transferring the model of the domestic abuse MARAC to hate crime?*

- Resources would be an issue - the domestic abuse MARAC is very resource intensive.
- Is the MARAC model (which deals only with domestic abuse) suitable for hate crime, which has 5 monitored areas? How do we assess risk criteria for 5 kinds of hate crime and would it mean that there would be too many agencies involved to make it workable?
- It may be a challenge to convince practitioners that a more formal process would be worthwhile. Practitioners in various areas would need to be educated about hate crime and the MARAC process.
- Who would take the place of the Independent Domestic Abuse Advocates who are crucial to the functioning of the Domestic Abuse MARAC. It was also noted that advocacy is very resource intensive.
- Where would it be based? The Domestic Abuse MARAC is based in the Police Domestic Abuse Unit, but there is no similar unit for hate crime. Would it be based with the Minority Support Unit or the Hate Crime Officers or somewhere else?
- What definition of hate crime would be used? Would it be the ACPO definition which is based on the victim's subjective experience, or would practitioner views be taken into account – considering that a lot of victims do not identify themselves as experiencing hate crime. There is also the Home Office definition, "Hatred is the targeting of individuals, groups and communities because of who they are".
- The issue of crimes and incidents could be problematic. Someone might only be experiencing "low-level" incidents, but still could be very high risk (e.g. as in the Fiona Pilkington case). A hate crime MARAC would have to take account of this.
- Hate crime victims' low confidence in the criminal justice system and tendency not to report could make it a challenge to engage them in the process.
- It was suggested that we might have to lower the risk threshold for victims of hate crime because it's unlikely that there will be as many very high risk cases for hate crime as there are for domestic abuse

- A question was raised around the concept of vulnerability – people may not want to be categorised as “vulnerable” and it’s important not to make assumptions
- It was noted that there would be more perpetrators to discuss at a hate crime MARAC, but the process focuses on victims. It was felt that some more research is needed on this issue.
- The issue of intersectionality was raised – how would the MARAC address victims’ multiple identities?

Question 3: *Next steps: how do you think we should progress this work?*

- The right agencies would need to sign up to the idea of a multi-agency partnership/MARAC. It would need organisational buy-in.
- An appropriate lead organisation would need to be decided – the Community Safety Partnerships were suggested.
- It was felt that a hate crime MARAC would need a champion, a person or organisation prepared to go to lengths to push the agenda forward.
- The idea would need to be presented at the right meetings.
- It was felt that there would be work to be done with the Courts – the victim-centred definition of hate crime is a problem once a case gets to Court.
- Develop Independent Hate Crime Advocacy because this will improve victims’ confidence to go forward with the process

Mair Rigby, Project Officer: All Wales Hate Crime Research Project
 Email: mair.rigby@raceequalityfirst.org.uk
 Tel: 029 2022 4097

APPENDIX A

List of organisations present:

Age Cymru

Cardiff Community Housing Association

Cardiff Council

Cardiff University

Cardiff and the Vale Coalition of Disabled People

Disability Wales

Displaced People in Action

ESOL Service

LGBT Excellence Centre

Mencap Cymru

Race Equality First

Safer Wales

South Wales Police

South Wales Police Minorities Support Unit

Taff Housing

Tai Pawb

United Welsh Housing Association

Vale of Glamorgan Council for Voluntary Services

Victim Support

Wales Strategic Migration Partnership

Welsh Assembly Government

APPENDIX B

7 steps of MARAC

1. Identify victims
2. Risk assess
3. Referral process
4. Each agency researches each case
5. Meeting and information sharing
6. Action planning
7. Follow up

Minimum requirements for setting up a MARAC

A lead organisation to chair the meetings

A risk identification tool

An information sharing protocol

An operational protocol

A steering group

A coordinator

Nominated leads based in each agency